

4
КЛАС

С. В. Кульбіда

Українська МОВА

С. В. Кульбіда

Українська **МОВА**

Підручник
для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 90)

4 клас

*Схвалено для використання
в освітньому процесі*

Київ
«Либідь»
2021

УДК 811.161.2*кл4(075.2)

К90

*Схвалено для використання в освітньому процесі
(рішення експертної комісії зі спеціальної педагогіки
від 05 квітня 2021 року (протокол № 2)*

Зареєстровано у каталозі надання грифів
навчальній літературі та навчальним програмам за № 6.006-2021

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Умовні позначення:

— запам'ятай правило

— пригадай правило

— дізнайся значення слова

— запиши

Кульбіда, С. В.

К90 Українська мова : підруч. для осіб з особлив. освітн. потребами (Н 90) : 4 кл. / С. В. Кульбіда. — К. : Либідь, 2021. — 192 с. : іл.

ISBN 978-966-06-0828-3.

УДК 811.161.2*кл4(075.2)

ISBN 978-966-06-0828-3

© Кульбіда С. В., 2021

© Гутман М. Б., ілюстрації, 2021

Кóжен зна́є з нас чудóво —
не прож́ити нам без мóви.
Щоб розу́мним, дўжим ста́ти,
тре́ба рíдну мóву зна́ти.
Щоб умі́ти говорíти,
тре́ба рíдну мóву вчі́ти.
По́над сві́том хай луна́є,
хай ніхтó не забува́є
рíдну мóву украї́нську,
му́дру, ще́дру, матерíнську!

Надія Красоткіна

2 Спиши речення, що відповідає схемі:

3

1 Прочитай групи слів.

1. Найм́енший, руці́, па́лець, на, **мізі́нець**. назива́ється
2. **телефо́н**? Оле́гу, Та́тко, подарува́в, мобі́льний
3. пиша́ємося, рідною, Ми, **Україною**. дуже

2 Зі слів кожної групи склади речення. Зверни увагу на розділові знаки біля виділених слів. Де мають стояти ці слова?

3 Скільки слів у кожному реченні?

4 До одного речення намалюй схему.

Розділові знаки в кінці речення:

крапка знак питання знак оклику
· ? !

4

1 Прочитай слова.

каліни Без не́ма́ вербі́ України і

2 Це речення? Чому?

3 Склади й запиши речення. Постав розділовий знак.

4 Яке це речення за метою висловлювання? Чому?

Речення за метою висловлювання

→ **розповідне:** *Мені подобаються символи України.*

→ **питальне:** *Ти знаєш символи України?*

→ **спонукальне:** *Діти, шануйте символи України!*

5

1 Прочитай.

Бережімо й шануймо рідну мову

- 2 Запиши три речення з різними розділовими знаками в кінці.
- 3 Прочитай речення з розповідною інтонацією.
- 4 Прочитай речення з питальною і спонукальною інтонацією.

6

1 Розглянь малюнки. Склади речення за поданими схемами.

_____ . _____ . _____ .

2 Які це речення за метою висловлювання? Поясни свою думку.

7

1 Прочитай.

1. Як називається найменший палець?
2. Навіщо потрібний телевізор?
3. Котра зараз година?

2 Дай відповіді на питальні речення. Речення-відповіді запиши.

мізинець

8

1 Прочитай.

Пришиває, Лідуса, гудзики, до сукні.

- 2 Розмісти слова так, щоб вийшло речення. Постав наголоси.
- 3 Утвори з розповідного речення питальне й запиши.

6

1 Розглянь малюнок.

2 Склади речення за малюнком і запитаннями.

1. Де відбувається подія?
2. Як називається така кімната?
3. Що роблять діти зранку (після обіду)?
4. Кого обслуговує гардероб?
5. Як обслуговує гардероб?

Довідка: у кімнаті для роздягання; гардероб; знімають (одягають) верхній одяг; вішають на вішалки, акуратно; учнів, учителів, батьків.

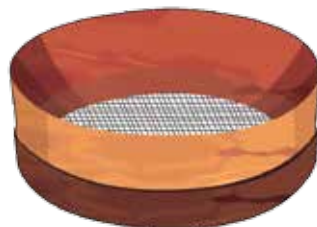

гардероб

1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

На горобі росте сіто золотé.
Коли зóлото зів'яне,
сіто з зёрнятками стáне.
Як звéться справді сіто?
Відгадайте, любі діти!

- 2 Якими словами можна замінити слова *сито золотé, золотó*?
- 3 Як називаються такі слова?
- 4 Випиши з тексту питальне й окличне речення.

1 Прочитай і сполучи частини прислів'їв.

- Кра́ще недоговорі́ти,
 - **Умі́єш** говорі́ти —
 - Не хóчеш почу́ти пога́них слів,
 - Говорі́ так, щоб слова́м було́ тісно,
- умі́й слуха́ти.
а думка́м просторо́.
ніж переговорі́ти.
не кажи́ їх сам.

2 Запиши утворені прислів'я. У виділених словах назви кількість букв і звуків.

тісно

просторо

1 Розглянь малюнок. Прочитай виразно.

Засвіті́всь черво́ний **диск** —
ти, водію́, зупині́сь!

Знай про це маши́на ко́жна:
за́раз їхати не мо́жна!

Жо́вте сві́тло подаю́ть —
ско́ро ві́льна бу́де путь.
Вже зеле́не сві́тло знов —
їдь, водію́, будь здоро́в!

Іван Нехода

диск — світло, вогник

путь — дорога, шлях

2 Знайди й зачитай речення зі знаком оклику (!) в кінці. Читай його з підвищенням голосу.

ДИСК

ШЛЯХ

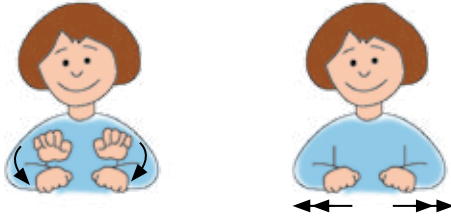
Окличне речення виражає
сильне почуття або **заклик**.

У кінці ставиться **знак оклику (!)**:

Як захочу — полечу!

13

- 1 Розглянь жести.

- 2 Знайди в попередній вправі речення, що відповідають жестам. Впиши їх.

14

- 1 Прочитай виразно речення-загадки.

* * *

Скільки місяців у році?
Хто це знає, говори!
І який з них веселіший
для малі дівчорі?

- 2 Впиши перше питальне речення. Познач орфограму:

Чергування [і]—[о] в коренях слів.

15

- 1 Прочитай виразно речення вірша. Які це речення за метою висловлювання?

Яблуночко, яблуночко зелененька,
кинь мені яблучко солоденьке.
Хочу того яблучка скуштувати,
та не можу гілочки я дістати.

Катерина Перелісна

- 2 Спиши речення зі звертанням. Назви слова з суфіксом *-еньк*.

Головні і другорядні члени речення

16

1 Прочитай речення.

1. Розквітає каліна. 2. Зеленіє верба.

2 Скільки членів у першому реченні?

3 На яке питання відповідає перший член? Як він називається?

4 На яке питання відповідає другий член? Як він називається?

Речення має головні члени (ГЧ):

підмет — член речення, який указує, про кого (про що) говориться, відповідає на питання **хто?** або **що?**

Підкреслюємо однією лінією;

присудок — член речення, який указує, що саме говориться про підмет,

відповідає на питання **що робить?** **що зробить?**

Підкреслюємо двома лініями:

що? що робить?

Осінь збирає урожай.

17

1 Прочитай речення вірша.

Сéрпень чудóвий
бу́лки дару́є.

Ве́ресень тру́сить
гру́ші в садóчку.

Жо́втень готу́є
клéну сорóчку.

Йде́ листопа́д,
застеля́ килими́.

Гру́день надхо́дить —
поча́ток зими́.

Федір Петров

зантує — вишиває

- Визнач підмет і присудок у кожному реченні.
- Запиши і познач.

Зразок. ^{що?} Сéрпень ^{що робить?} чу́дóвий бу́лки да́рує.

18

- Прочитай малюнковий вірш. Заміни малюнки на слова.

пройшла́, зітхну́ли

голі́вки підня́лі.

те́пле і ласка́ве

спині́ло по́гляд на

- Запиши вірш. Познач у реченнях головні члени.

19

- Прочитай і відгадай загадку.

* * *

У ваго́ні сві́тло, чі́сто,
за ваго́ном — темно́та.
До́вго і́демо ми мі́стом.
Ра́птом по́їзд вилі́та
з підзе́мелля на Дні́про —
га́рне в Ки́єві

- Випиши друге речення. Познач головні члени.

20

- Прочитай речення. Знайди підмети і присудки.

1. Зимá почина́ється пе́ршого гру́дня. 2. Весна́ закінчу́ється 31 тра́вня. 3. Ти́ждень ма́є 7 днів. 4. Прóліски розквіта́ють навесні́.

- До підметів і присудків постав питання.

- 1 Розглянь малюнки. Дай відповіді на запитання. Побудуй речення-відповіді за зразком.

<p>1. <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>?</p> <p>Хло́пчик ма́лює пéнзликом в альбо́мі?</p>		<p>Ні. Ді́вчинка ма́лює пéнзликом в альбо́мі.</p>
<p>2. <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>?</p> <p>Ді́дусь чи́тає ціка́ву кни́жку?</p>		<p>?</p>
<p>3. <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>?</p> <p>Хло́пчик ви́ко́нує впра́ву в комп'ю́тері?</p>		<p>?</p>

- 2 Запиши речення-відповіді. Підкресли головні члени речення.

Заповни в зошиті таблицю. Користуйся реченнями з вправи 21.

Головні члени речення		Другорядні члени речення
Підмет	Присудок	
<u>Зима</u>	<u>починається</u>	першого грудня
...

- 1 Прочитай неповні речення. Які члени речення відсутні?

1. у село́ Веселе. 2. Там своїх друзів.
3. У бабу́сі смачни́х пиріжків.

- 2 Доповни речення головними членами й запиши. Підкресли головні члени речення.

Довідка: Я поїду, я зустріву, ми скуштуємо.

24

- 1 Прочитай.

1. Ми снідали (де?) (чим?). 2. Ми маємо (що?) (з чого?).
3. Я вражений (чим?) (чому?). 4. Друзі подарували (що?) (для чого?).

- 2 До головних членів речення добери другорядні члени. Запиши.

Поширення речень

25

- 1 Розглянь малюнок. Доповни речення словами за малюнком і питаннями.

1. Зустрічає.
2. (Хто?) зустрічає.
3. (Хто?) зустрічає (кого?).
4. (Яка?) (хто?) зустрічає (кого?).
5. (Яка?) (хто?) (як?) зустрічає (кого?).
6. (Яка?) (хто?) (як?) зустрічає (кого?) (чим?).
7. (Яка?) (хто?) (як?) зустрічає (кого?) (чим?) і (чим?).
8. (Яка?) (хто?) (як?) зустрічає (кого?) (чим?) і (чим?) (на чому?).
9. (Яка?) (хто?) (як?) зустрічає (кого?) (чим?) і (чим?) (на чому?) (на якому?).
10. (Яка?) (хто?) (в чому?) (як?) зустрічає (кого?) (чим?) і (чим?) (на чому?) (на якому?).

- 2 Зроби висновок, як речення можна зробити великим.

- 1 Прочитай речення. Визнач головні члени речення. Зроби речення великим.

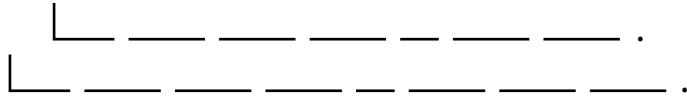
Дівчинка йшла.

Дівчинка йшла стежкою.

Дівчинка йшла стежкою додому.

Дівчинка йшла стежкою додому зі школи.

- 2 Додай до останнього речення другорядні члени так, щоб воно відповідало схемам:

- 3 Назви в кожному реченні другорядні члени.

- 1 Спробуй скоротити речення. Відкидай по одному слову, поки не залишиться одна граматична основа.

Зима прийшла раптом до нас сьогодні зі снігом.

Зима прийшла раптом до нас сьогодні.

Зима прийшла раптом до нас.

Зима прийшла раптом.

Зима прийшла.

- 2 Назви питання, які допомогли тобі скоротити речення.

- 1 Прочитай два тексти. Порівняй.

1. Почався ранок. З-за обрію вікотилося сонне сонце. Туман почав зникати. На траві і квітах зблищали прозорі краплини роси. Защебетали пташки. Усе ожилó.

2. Почався гарний літній ранок. З-за обрію повóлі вікотилося сонне сонце. Туман почав швидко зникати. На траві і квітах рясно зблищали прозорі краплини роси. Гóлосно і дзвінко защебетали пташки. Усе раптом ожилó.

- 2 Чим тексти схожі?

3 Чим тексти різняться?

4 Які слова збагатили текст, надали більшої емоційності, виразності?

29

Напиши розповідь про свої мрії-роздуми «Ким я хочу бути».

Орієнтовний план розповіді

1. Яка спеціальність (професія) мене приваблює й чому?
2. Що я знаю про цю професію й звідки?
3. Як я думаю досягти поставленої мети?

Однорідні члени речення

30

1 Розглянь малюнки. Прочитай слова. Що це за слова?

каліна
верба
вишиванка
віночок
барвінок
лелека
пісанка
тризуб

2 Доповни речення словами — назвами малюнків.

Українські символи: ... , ... , ... , ... , ... , ... , ... ,

3 На яке питання відповідають вставлені слова?

4 До якого слова відносяться?

пісанка

символ

Однорідні члени речення (ОЧР)

вимовляються з перелічувальною інтонацією,
відповідають на одне питання,
відносяться до одного слова:

хто? хто? хто? хто?

Я, ти, він, вона подорожували разом.
О, о, о, о _____ .

31

1 Прочитай. Доповни речення однорідними членами.

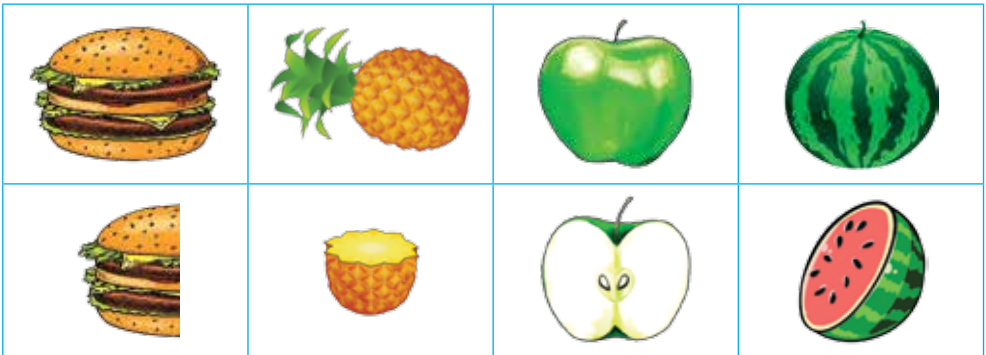
1. Підмет, ... — головні члени речення. 2. Корінь, ... ,
... , ... , ... — частини слова. 3. Ім'єнник, ... , ... —
частини мови. 4. Крапка, ... , ... , ... — розділові знаки.

Довідка: присудок; префікс, суфікс, закінчення, основа;
прикметник, дієслово; знак питання, знак оклику, кома,
тире.

2 Два речення запиши.

32

1 Розглянь малюнки. Що намалював художник?

2 Прочитай і доповни речення.

Угорі художник намалював ... , ... , ... ,

Унизі художник намалював половину ...а, ...а, ...а,
...а.

3 Намалюй схему.

Однорідні члени речення (ОЧР) можуть стояти:
 на початку речення —
 О, о, о, о ...
 у кінці речення —
 ... о, о, о, о.

Однорідні члени речення **вимовляються**
 з **перелічувальною інтонацією**.

33

1 Прочитай речення з однорідними членами.

1. Мова мовний мовити мовлення — це спільнокореневі слова.

2. Мова мові мову мовою мови — це форми слова.

2 З якою інтонацією ти прочитав речення?

3 Який розділовий знак відсутній у реченнях з однорідними членами?

4 Запиши речення з правильним розділовим знаком.

34

1 Прочитай.

Розквітай, Вітчизно,
 щедро зацвітай!
 Ми живем щасливо,
 любимо свій край!

Валерія Пачевська

2 Які це речення за метою висловлювання?

3 Знайди однорідні члени речення. Якою частиною мови вони виражені? Яким членом речення є?

4 Запиши.

Зразок. що роби? Розквітай, Вітчизно, щедро зацвітай! що роби?

О,

о

Вітчизна

край

35

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Нам показує вікно́
спорт, новіни і кінó.

- 2 Назви однорідні члени речення.
- 3 Постав питання до однорідних членів.
- 4 Де стоять однорідні члени речення? Доповни схему речення:
о, о і о.

36

- 1 Розглянь таблицю з реченнями.

Початок речення	ОЧР	Схема
1. У садку́ взімку	спокійно тіхо	о, о
2. Сплять	яблуні гру́ші абрикóси	о, о, о
3. У корі́ дерев сині́чки шукáють	кома́х жучків личі́нок	о, о, о

- 2 Утвори три речення з однорідними членами й запиши.
- 3 Прочитай речення з перелічувальною інтонацією.
- 4 Чи можна ці речення назвати текстом?

37

- 1 Прочитай речення.

У садку́ взімку спокійно і тіхо.

Сплять і яблуні, і гру́ші, і абрикóси.

У корі́ дерев сині́чки шукáють кома́х, жучків і личі́нок.

- 2 Порівняй ці речення з реченнями із вправи 36.
- 3 Яку відмінність ти помітив?

4 Чи змінилися зміст, оформлення однорідних членів речення?

5 Як змінилося оформлення однорідних членів речення?

38

1 Порівняй оформлення речень з однорідними членами у вправах 36 і 37 і заповни в зошиті таблицю.

	Вправа 36		Вправа 37	
	ОЧР	Схема ОЧР	ОЧР	Схема ОЧР
1.	спокійно тіхо	о, о	спокійно і тіхо	о і о
2.	яблуні груші абрикóси	о, о, о
3.	кома́х жучкі́в личі́нок	о, о, о

2 Зроби висновок. Почни так:

Однорідні члени речення можуть поєднуватися на письмі за допомогою ... або

39

1 Доповни речення однорідними членами.

1. Звúки ми чуємо і 2. Звúки мóвлення є голосні і 3. Бúкви ми бáчимо і 4. Пíшемо ми старáнно, ... ,

2 Запиши три речення. Познач головні члени. Намалюй схему.

Зразок. Звúки ми чуємо і вимовляємо.

└─── о і о.

Узагальнювальне слово при однорідних членах речення

40

1 Прочитай і доповни неповні речення однорідними членами.

1. Я знаю такі мальовничі **міста́**: ... , ... , 2. Ці міста́ відомі нам своїми ... , ... , 3. На екскурсію ми їздили до ... , ... , 4. Мій товариш ніколи не був у ... , ... , 5. Нам дуже хочеться побувати **в міста́х**: ... , ... ,

2 Запиши речення, що відповідає схемі:

└ ____ ____ ____ : О, О, О.

У реченнях з однорідними членами ставиться:

• **дві крапки** — після **узагальнювального слова** (УС)

*Я списав **такі зошити**: синій, червоний.*

УС: о, о.

*Мишко списав **зошити**: і зелений, і синій, і жовтий.*

УС: і о, і о, і о.

• **тире** — перед **узагальнювальним словом** (УС)

Книжку, газету, журнал — усе я прочитав.

О, о, о — УС ...

І книжку, і газету, і журнал — усе я прочитав.

І о, і о, і о — УС ...

41

1 Прочитай і назви узагальнювальне слово. Доповни речення однорідними членами.

1. Є **такі** голосні **звукі**: [а], ... , ... , ... , 2. Дзвінкі приголосні **звукі**: [д], ... , ... , ... , 3. Звук [дз] є у **словах**: дзіґа, ... ,

2 Запиши речення, познач головні члени, намалюй схему.

20

1 Прочитай речення. Що відсутнє?

1. У кошику були ... : сироїжки, підберезники, маслюки й опеньки. 2. На полиці стоять цікаві ... : енциклопедії, словники й підручники. 3. Михайлик розібрав ручку на ... : ковпачок, стержень та стрижень. 4. Наталка акуратно склала ... : черевіки й чобітки.

Довідка: взуття, частини, книжки, гриби.

2 Додай у кожне речення узагальнювальне слово.

3 Намалюй схему ОЧР до кожного речення.

Зразок. УС: о, о, о й о.

1 Розглянь малюнки. Що зображено в пакеті ліворуч? Що зображено в пакеті праворуч?

<p>1</p> 	<p>2</p>
<p>О, о й о — УС</p>	<p>УС: і о, і о, і о.</p>

2 Придумай речення за малюнками й схемами ОЧР.

3 Кращі речення запиши.

1 Прочитай і поєднай частини речень.

• Шко́ли, ліка́рні та бібліоте́ки • Дніпро́, Дуна́й і Те́терів • Ба́дьоро, ве́село, завзя́то	<p>— річки України.
кроку́ють на́ші малюкі.
є у ко́жному місті.</p> |
|--|---|

2 Запиши речення з узагальнювальним словом. Додай схему однорідних членів речення.

3 У виділених словах назви кількість букв і звуків.

45

1 Розглянь малюнки й прочитай частини речень.

На подвір'ї пасуться

домашні тварини: ..., ..., ...

..., ..., ... — домашніх птахів
 годуює дівчинка.

2 Доповни речення однорідними членами за схемами:

а) УС: о, о і о; б) УС: о, о та о; в) о, о й о — УС.

3 Речення запиши.

46

1 Продовж речення однорідними членами.

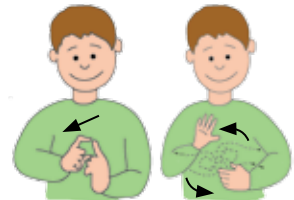
Дитячі журна́ли — це ...

Жіно́чі іменá — це ...

Кіногеро́ї — це ...

Ве́рхній о́дяг — це ...

Кімна́тні кві́ти — це ...

2 Запиши два речення за схемою:

└─── _____ — ___ о, о, о.

47

1 Прочитай речення. Добери схему ОЧР до кожного речення.

1. Лі́йся, до́щико, навкру́г —
 на поля́, башта́н та луг.

о, о і о

2. Я беру́ собі́ віде́рце і
 біжу́ мерщій по во́ду.

о, о та о

3. Уже́ відлеті́ли у те́плі кра́ї
 зозу́лі, ла́стівки і солов'ї́.

о і о

2 Які труднощі ти відчував?

1 Прочитай. Назви однорідні члени речення.

1. Злетіла пташка вісоко та сіла на хмаріну.

2. Грудень рік кінчає, а зіму починає.

2 Якими членами речення є однорідні члени?

3 Випиши речення за схемою ОЧР: о, а о.

1 Прочитай вірш.

Хмарка

В літнє небо вийшла хмарка,
хмарці стало дуже парко,
облилась вона дощем.

А малята під кущем
їй гукáli:

— Мíла хмарко,
хай частіше буде парко.

Пролива́й дощі-хлюці́

на ... , на ...

на ... , на ... —

бу́де ... нам і ... ,

бу́де ... , бу́де

Лий нам, хмарко,
щедрий дощ!

Платон Воронько

дощі-хлюці́ — сильні дощі

2 Що у вірші відсутнє? Поясни свою думку.

3 Додай однорідні члени речення за змістом. Прочитай.

Довідка: горóди, куці́, житá, пшениці́, хліб, млинці́, кáша, борщ.

4 На яке питання відповідають однорідні члени речення?

малята діти дівторá

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай виразно вірш.

Біг з горі
 прудкій струмók...
 Поспішає він до хат —
 до дівчáток і хлоп'ят.
 Допливає з тáнцями
 до електростáнції.
 Дáлі ліне
 по дротáх,
 по стовпáх
 і по дахáх.
 Той струмók
 вели́ким стру́мом
 до кімнáт
 іде без шúму.
 Щоб могли ми
 у кімнáтах
 і читáти, й малювáти.
 Óтже, світло і рíкá
 починаються з струмкá.

Станіслав Бондаренко

прудкій — швидкий
електростáнції — станції, що виробляє електричний струм

- 2 Знайди речення з однорідними членами. Скільки таких речень у вірші?

- 3 Випиши речення, що відповідають схемам ОЧР:
 і о, й о о, о і о

електростáнція

прудкій

ЗНАЧУЩІ ЧАСТИНИ СЛОВА

51

1 Розглянь слова.

Струн^кий, ход^а, квіт^ка, лоб, перелі^сок, дозрі^ла, трав^ень.

2 Що означають значки над кожним словом? Назви.

3 Що позначає кожен значок?

52

Пригадай і назви жести.

підд ^у бники	підд ^у бник ^и	підд ^у бники	підд ^у бник ^и	підд ^у бник ^и

Слова мають будову:

- — основа,
- — корінь,
- — префікс,
- — суфікс,
- — закінчення.

проліс^ки

Значущі частини слова:

основа, корінь, префікс, суфікс, закінчення.

53

1 Прочитай речення. Розглянь малюнок.

Діти віршили погратися у сухому
...і. Які красиві різнокольорові ...и.

2 У чому граються діти? Чим вони граються?

3 Яка значуща частина слова відсутня у виділених словах?

4 Запиши ці слова. Познач значущі частини.

54

1 Прочитай слова. Назви значущі частини кожного слова.

Віхід

Леж́у

Наведу́

Вихідна́

Лежі́ш

Наведеш́

2 Випиши слова, які відповідають схемам:

а) ; б) .

55

1 Прочитай. Поясни значення виділених слів.

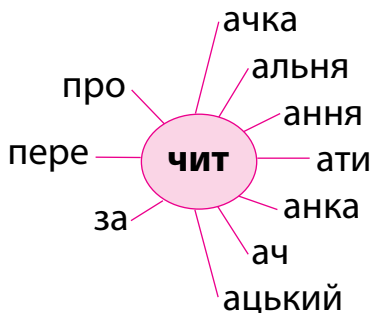
Назёмний, підзёмний (вид транспорту).

2 Яка різниця у будові слів?

3 Спиши. Познач частину слова перед коренем.

56

1 Прочитай і запиши слова, утворені від коренів *чит-* і *гір-*.

- 2 Познач у словах корінь, основу, закінчення. Поясни значення кожного слова.
- 3 Як називаються слова з однаковим коренем?

Спільнокореневі слова —
слова́ зі спільним коренем (родичі слова):
літ, літак, літати, політ, перелітний.

- 1 Прочитай групу слів. Як вони називаються? Назви виділену частину слова.

гриб
грибі
грибнік
грибній
грибо́к

- 2 Запиши слова. Познач значущі частини слів.

- 1 Добери якомога більше слів до коренів:

	ВИС-	НИЗ-
що?
який?
як?

- 2 З двома словами склади питальні речення. Запиши.

Розрізняй
спільнокореневі слова́ і форми слова:
здоровий, здоров'я, здоров'ячко, здоров;
здоровий, здорового, здоровому, здоровим.

- 1 Знайди групи спільнокореневих слів і форм слів.
 1. Рíба, рíбі, рíбою, рíбу.
Рíба, рибáлка, рибáлити, рíбний.
 2. Св'я́то, св'ятко́вий, св'яткува́ти, по-святко́вому.
Св'яту́, св'я́то, св'я́том, св'я́та.
 3. Ба́тько, ба́тьку, ба́тька, ба́тьком.
Ба́тько, ба́тьківщи́на, ба́тьківська.
- 2 Випиши спільнокореневі слова й познач у них корінь.

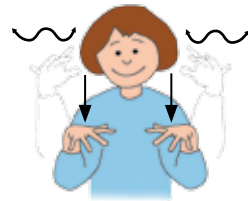
Ба́тьківщи́на

- 1 Утвори й запиши спільнокореневі слова від кореня *сніг-*.

сніг

-
-
-
-
-

овій
у́р
овій
ові́к
опáд

- 2 До кожного слова постав питання. Познач у словах корінь та основу.

Прочитай прислів'я. Знайди й випиши спільнокореневі слова. Поясни їхнє значення.

- Де ру́ки й охóта, там дóбра робóта.
- Тя́жко то́му жи́ти, хто не хо́че робі́ти.
- Робот'я́ці ру́ки го́ри ве́рнуть.

- 1 Доповни речення і знайди спільнокореневі слова.
 1. Той, хто працює на тра́кторі, назива́ється ...
а) комбайне́р; б) тракторі́ст; в) хліборóб.
 2. Той, хто ліку́є людéй, назива́ється ...
а) учі́тель; б) ліка́р; в) перука́р.

3. Той, хто виховує дітей, називається ...
а) вихованець; б) вихователь; в) викладач.

- 2 Випиши споріднені слова парами й познач у них корінь і закінчення.

63

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай казку.

Родичі

Ішли стежкою гусак, гуска і гусенята.
Назустріч їм повзла гусениця.

— Ви хто? — запитала гусениця.

— Я гусак, це — гуска, це — наші гусенята, — ввічливо відповів гусак. — А ти хто?

— Я ваша тітка, — похвалилася гусениця.

Гуси ображено загелготали.

- 2 Чому образилися гуси? Чи справді гусениця є їхньою родичкою?
3 Які слова називають спільнокореневими? Наведи приклади.
4 Чи достатньо однакових букв для того, щоб вважати слова спільнокореневими?

рідні

рідичі

64

- 1 Прочитай групи слів.

Зимá — узíмку, зимóвий, зíмонька, зíмна, зимувáти, зимíвля.

Зíма — зíму, зимí, зимí, зимóю.

- 2 Назві кожну групу слів. Обґрунтуй свою думку.

65

- 1 записав спільнокореневі слова до малюнку. Перевір правильність.

Морський, море, морква, моряк,
морквяний, морське.

- 2 Випиши спільнокореневі слова. Познач корінь.
3 З кожним словом склади словосполучення.

66

Утвори нові слова за допомогою префіксів *за-*, *пере-*, *на-* від слова *писати*.

67

- 1 Розкрий дужки і прочитай речення.

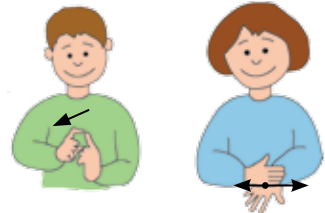
(До)шко́ли (по)чина́й (з)бира́тися (з)вече́ра. (По)диві́-
ся (ро́з)клад, (при)гада́й, які уро́ки чека́ють (на)те́бе
за́втра, й (по)чина́й готува́тися (до)зу́стрічі з німи.

- 2 Запиши. Познач у словах префікси.

68

Встав необхідні слова з довідки й запиши словосполучення.

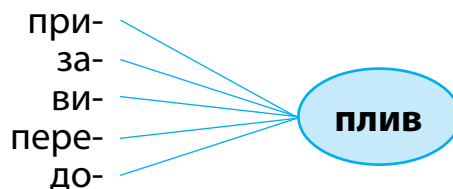
Гості́нець ... за́йця
Перелі́зти ... тин
Диві́тися ... вікно́
Чай ... цу́кру
Росте́ ... ха́тою

Довідка: від, че́рез, кри́зь, без, за.

69

- 1 Розглянь ребус. Утвори слова з двох частин.

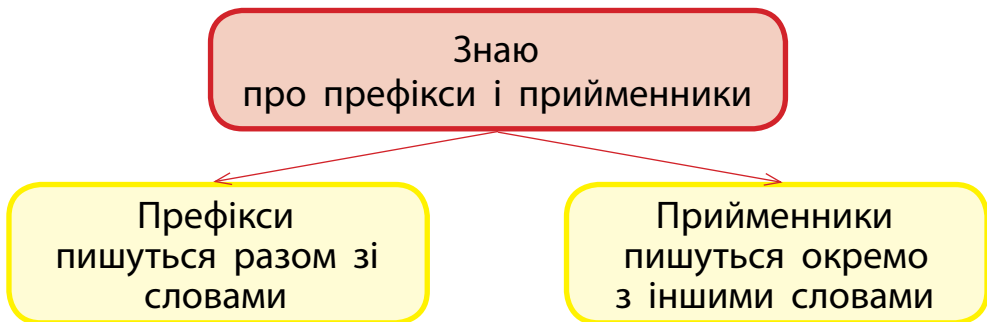
- 2 Як називаються ці частини?

- 1 Розглянь таблицю.

Префікс	Прийменник
1. Частина слова	1. Окреме слово
2. Пишемо разом	2. Пишемо окремо
3. Служить для утворення нових слів	3. Служить для зв'язку слів у реченні
4. Не можна вставити слово між префіксом і коренем	4. Можна вставити слово між прийменником і словом

- 2 Що таке префікс?
 3 Що таке прийменник?
 4 Поясни різницю між префіксом і прийменником.

- 1 Розглянь схему.

- 2 Запиши речення про те, що ти знаєш про префікси і прийменники.

- 1 Прочитай казку.

Префікс і Приймєнник

Жили собі в Країні Слів два хлопчики. Звали їх Префікс і Приймєнник. Вони були великими друзями. Разом читали книжки, разом учили уроки, разом відпочивали, усі ділили порівну. Але мали різну вдачу.

Префікс був надзвичайний чарівник. Побачить якесь слово — подає йому руку й одразу стає частиною того слова. Приймєник був інший. Він ходить Країною Слів, дивиться на слова та ніколи з ними не з'єднується. Приймєник іде з іншими словами на такий відстані, що між ним і словом може стати ще одне слово.

Помітила це Граматика й видала наказ: «Нехай Префікс завжди буде частиною слова, а Приймєник завжди пишеться з іншими словами окремо».

З журналу

- 2 Що нового ти дізнався про префікс і прийменник?
- 3 Знайди й випиши речення про те, як пишуться префікс і прийменник.

73

Спиши речення без дужок. Познач префікси.

1. Дощ (з)шиває зéмлю (з)не́бом сріблястою ниткою.
2. Спокійно Іва́сь (у)війшо́в (у)клас, сів (за)па́рту, (від)крі́в кни́жку.
3. У Ната́лки (від)ра́дості (по)бі́гли сльо́зи.

74

Прочитай. Яких слів не вистає у реченнях?

1. ... клумбі розцвілі ромашки.
2. Ластівка прилетіла ... гнізда.
3. ... села протікає річка.

75

- 1 Випиши з речень слова з префіксами.

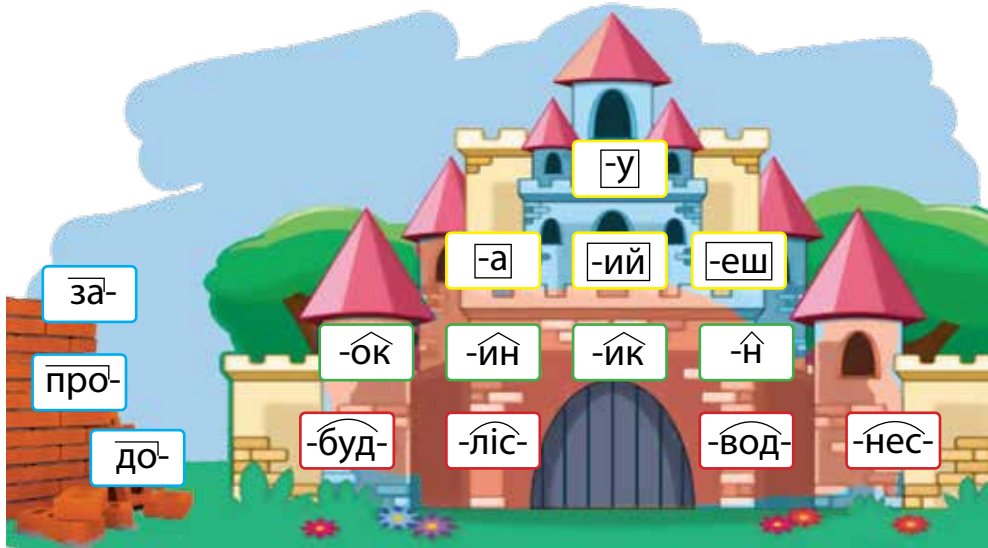
1. Діти збирали в лісі гриби. 2. Учень прийшов до школи. 3. Тато поспішав на роботу. 4. Малята зліпили снігову бабу.

- 2 Познач префікси.

76

- 1 Прочитай текст. Розглянь малюнок.

Жили-були собі слова. Вони змінювалися, росли, як дерева. З кожним роком слів ставало все більше й

більше. І от віріс пішний квітучий сад. Ко́лі слова́-дерéва гойда́лися від ві́тру, вони́ звучáли, нага́дували чарівний спів солов'я́. Ста́ли лю́ди називáти милозвúчну мóву солов'їно́ю.

Слова́ дру́жили, допомага́ли одне́ одному́. Одно́го ра́зу вірішили вони́ побудува́ти величезний За́мок дру́жби слів. На будівні́цтві дру́жно працюва́ли всі ча́-сточки слів: і ко́рені, і су́фікси, і пре́фікси, і закі́нчення. Ко́рені зводили сті́ни, су́фікси робі́ли ві́кна, двéрі, а закі́нчення вкривáли дах буді́нку черепа́лицею. Пре́фікси подава́ли це́глу му́лярам-ко́реням.

Ось і гото́вий За́мок. У ньóму жи́тимуть слова́, які прино́сять лю́дям ра́дість.

З журналу

- 2 Спробуй утворити з частин слова якомога більше слів.
- 3 Постав до кожного слова питання. Слова яких частин мови утворилися?
- 4 Запиши слова в три стовпчики за питаннями.

Що?

Який?

*Що робиш?
(Що зробиш?)*

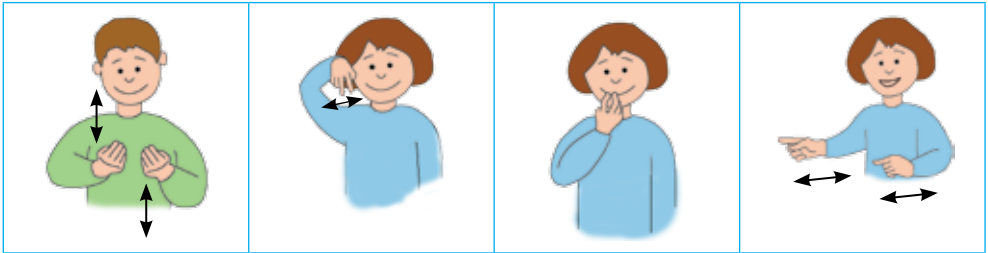

ЧАСТИНИ МОВИ

Загальне поняття про частини мови

77

- 1 Розглянь жести. Добери до них слова. Постав питання.

- 2 Запиши слова з питаннями. Назви частини мови.

78

- 1 Прочитай слова. Поясни їхні значення.

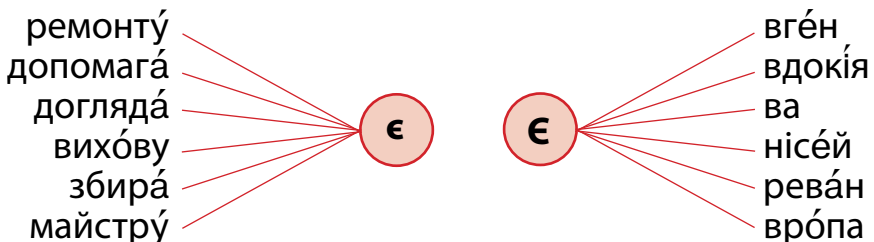
Ворона, вчора, твердий, хотіти, добре, повідомити, водій, потяг, зараз, осіння, мало, сьогодні, встати, пасажир, дерево.

- 2 Постав питання до кожного слова. Користуйся довідкою.

Довідка: що робити? хто? коли? який? як? що? яка?

79

- 1 Розглянь схеми. Утвори слова з літерою є. Прочитай.

- 2 Запиши у два стовпчики: іменники й дієслова. Постав питання.
- 3 Познач орфограму:

Велика буква у власних назвах

80

- 1 Розшифруй ребуси й назви слова.
 - а) 3 зуб, елек 3 ка, ві 3 на, 3 кутник, 3 вога.
 - б) пос 3 вай, 3 мати, зі 3, ви 3.
 - в) 3, 3 надцять, 3 дцять, 3 ста.
- 2 Чому слова розміщено в три рядки?
- 3 Розмісти розшифровані слова в три рядки таблиці.

Частини мови	Питання	Приклади		
Іменники	<i>що?</i>
Числівники	<i>скільки?</i>
Дієслова	<i>що робити?</i>

81

- 1 Розглянь малюнок. Хто зображений?

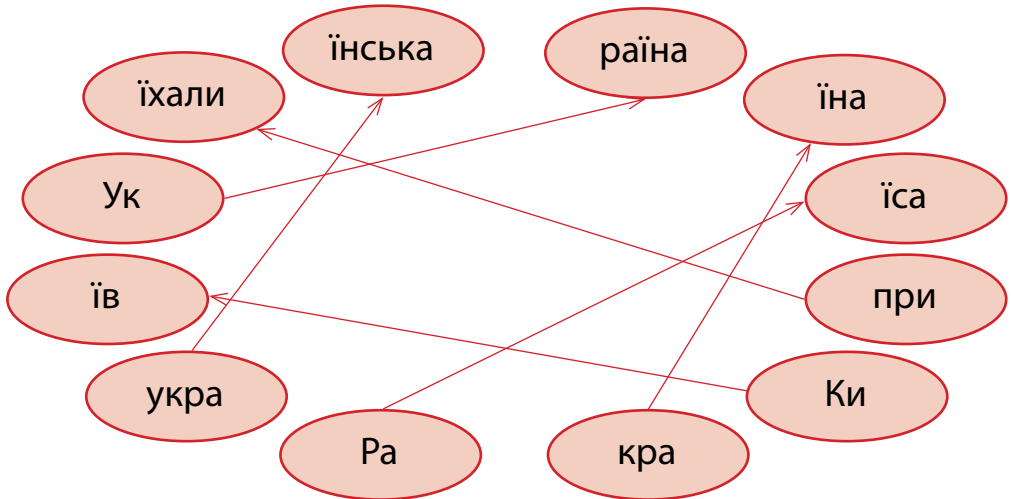
У долині жив удав.
 Удавав, що все він знав.
 Удавав, що все умів.
 У траві хвостом вертів.
 У ріку лишé дивівся —
 удавав, що вже умівся.

Ганна Чубач

- 2 Випиши у два рядки іменники й дієслова. Постав питання.

- 1 Утвори слова з частин слова. Постав питання. Слова яких частин мови утворилися?

- 2 Придумай речення з іменниками. Запиши. Познач головні члени речення.

- 1 Прочитай. Добери за змістом слова з довідки.

1. Зарубáти на 2. ... раз відмір, ... раз відріж. 3. Прокида́ються ..., засина́ють 4. ... діло — ... сміло.

Довідка: носі, сім, одін, зра́нку, вв́ечері, зроби́в, гуля́й.

- 2 Якою частиною мови є кожне вставлене слово?
3 Назви слово. Постав питання.

на чому?

Зразок. Зарубати на носі (іменник).

- 1 Утвори з іменників прикметники й дієслова.

Діво — дівни́й, дивува́ти.

Квітка — ... ,

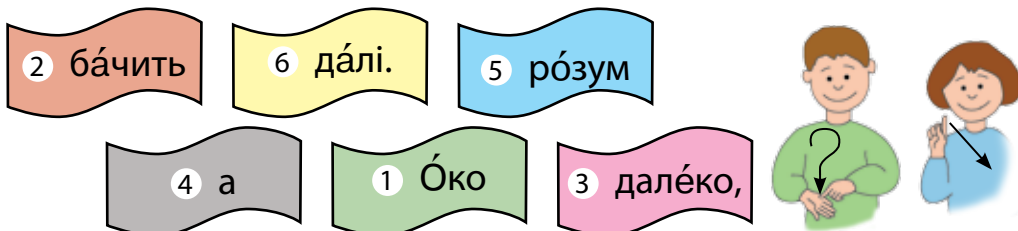
Віра — ... ,

Ремóнт — ... ,

- 2 Назві прикметники. Постав питання.
- 3 Назві дієслова. Постав питання.
- 4 Які труднощі ти відчував під час творення нових слів?

85

- 1 Розглянь малюнок і склади речення з окремих слів.

- 2 Запиши речення. Постав питання до кожного слова.
- 3 До якого слова не ставимо питання? Що це за слово?

Малі слова *а, і, у, в, по, на* — це **службові слова**.

86

- 1 Прочитай пари слів. Поясни їхнє значення.
Кóстя і костю́м. Дмі́трик і димóк. Сірко́ і сірні́к.
- 2 Знайди власні й загальні на́зви.
- 3 Яка частина мови має власні й загальні на́зви? Поясни свою думку.

Іменник

Лексичне значення іменника

Іменники — це **слова, що називають предмети, людей, тварин, явища природи.**

Назви істот: *поет, водій, людина* — **хто?**

Назви неістот: *кущ, радість, запитання, тінь* — **що?**

- 1 Розглянь таблицю. Чому її названо «Транспорт»?

Транспорт

Назёмний	Повітряний	Водний
 - - • - - ! =	 - • = • - • - - ! -	 - ! - • -
 - - • - ! = - • -	 = • - ! -	 - • - • - ! =

- 2 Назви транспортні засоби за групами.
 3 Запиши назви транспортних засобів і намалюй звукові схеми.

Зразок. Трамвай —

-	-	•	-	-	!	=
---	---	---	---	---	---	---

трамва́й

троле́йбус

- 1 Прочитай і відгадай загадки.

Що це?

* * *

У повітрі він літає.
 Сил чимало в тілі має.
 Возить у собі людей:
 татусів, матусь, дітей.

* * *

Вгору ріжки підймає
 і в дорогу вирушає.
 Їздить тільки у містах
 в будні дні і по святах.

- 2 Назви й запиши іменники-відгадки. Визнач вид транспорту.

Зразок. Літак — повітряний вид транспорту.

- 1 Прочитай і доповни речення точними іменниками з довідки.
1. ... — наземний транспортний засіб у місті, їздить по рейках. 2. ... — наземний транспортний засіб у місті, має різки. 3. ... — наземний транспортний засіб, їздить на бензینی, перевозить людей. 4. ... — підземний транспортний засіб у місті.

Довідка: автобус, трамвай, метро, тролейбус.

- 2 Випиши одне речення, підкресли вставлений іменник.

- 1 Прочитай речення.

1. Машина заїхала в **гараж**. 2. Літак прилетів на **аеродром**. 3. Трамвай повертається у **депо**. 4. Корабель приплив у **порт**.

- 2 Назви невідомі слова.

- 3 З'ясуй значення виділених іменників за тлумачним словником.

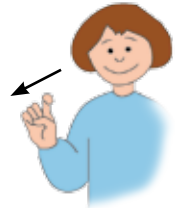
Зразок. Гараж — домівка для машини.

аеродром

депо

порт

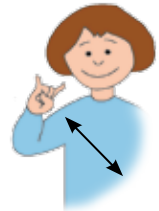

- 1 Прочитай запитання і дай відповіді.

- Як називається транспортний засіб у місті, що їздить по рейках?
- Як називають людину, яка водить трамвай, тролейбус?
- Як називається місце, звідки виїздять і куді повертаються автобуси?
- Як називається місце, куді повертаються тролейбуси?
- Як називається місце, куді прилітають літаки?

Довідка: водій, трамвай, автобусний парк, аеродром, депо.

- 2 Запиши речення-відповіді. Підкресли іменники. Поясни їхні значення.

- 1 Прочитай слова. Поясни їхні значення.

Струмок, джерело, ріка, море, річка, океан.

- 2 З чим ці слова пов'язані? На яке питання відповідають?
- 3 Запиши іменники в порядку зростання. Постав наголоси. Користуйся орфографічним словником.

Зразок. *Джерело* → *струмок* → ... , ... , ... ,

океа́н

- 1 Прочитай вірш.

З ма́лого джерелá Джерелó — це почáток
дзюрчи́ть дзвінка́ вода́... ко́жного струмка́.

- 2 Поясни значення слів *джерело*, *струмок*.
- 3 Вивчи вірш напам'ять.

- 1 Розглянь малюнки. Назви слова й постав питання.

Що це?			
			
			

- 2 Як називаються ці слова?
- 3 Поясни значення кожного іменника.
- 4 Запиши іменники.

ру́чка

ру́чка

Іменник може мати **одне значення**:
мізинець, тролейбус.

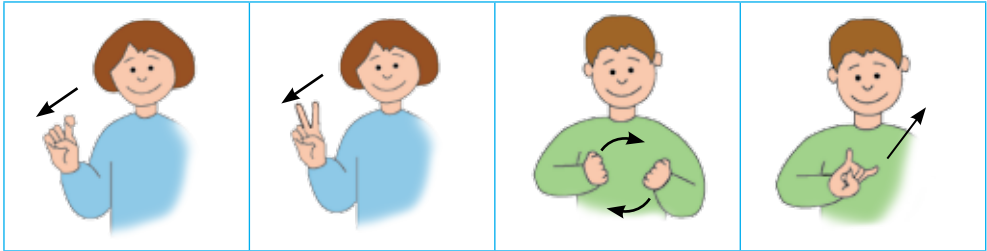
Це — **однозначні** іменники.

Іменник може мати **багато значень**: *ручка, листок.*

Це — **багатозначні** іменники.

95

1 Розглянь жести й назви́ слова.

2 Запиши слова. Постав до кожного питання. Що це за слова?

3 Підкресли іменники з одним значенням.

ЛИСТО́К

ЛИСТО́К

96

1 Розглянь схему.

2 Що зображено в центрі? Поясни лексичне значення й назви́ слово.

3 Чи можна до всіх значень використати один іменник?

4 Назви́ цей іменник. Запиши його.

**Слово стає багатозначним,
коли воно набуває нових значень.**

97

- 1 Прочитай. Поясни значення кожного іменника.

Ключ, лінія, кран, скатертіна, метéлик.

- 2 Запиши іменники у два рядки.

Однозначне слово:

Багатозначні слова:

98

- 1 Розглянь таблицю.

Значення слова *коник*

		
1 <i>Кóник</i> — дитинча́ коби́ли	2 <i>Кóник</i> — кома́ха з до́вгими нога́ми	3 <i>Морський ко́ник</i> — риба, голова́ якої схóжа на го́лову коня́
		
4 <i>Кóник</i> — іграшка-мо́танка	5 <i>Кóник</i> — іграшка-го́йдалка	6 <i>Кóник</i> — пря́ник або цукéрка, що ма́є фо́рму коня́

- 2 Знайди основне лексичне значення іменника *коник*.
- 3 Назви нові значення цього іменника. Полічи їхню кількість.
- 4 Випиши ті значення, які тобі найбільше сподобалися.
- 5 Зроби висновок, чому *коник* — це багатозначне слово.

КО́НИК

КО́НИК

99

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай вірш. Про що в ньому йдеться?

Я люблю свою конячку,
розчешу їй гриву вдячно.
Гребінцем розправлю хвістик
і поїду нею в гості.

Агнія Барто

Переклад Марії Познанської

- 2 Що означає слово *гребінець*?

100

- 1 Розглянь таблицю.

Значення слова *гребінець*

<p>1 Пластинка із зубцями для розчісування волосся</p>	<p>2 М'ясистий зубчатий нарост на голові деяких птахів.</p>
<p>3 Вершина горі, стіні, хвилі</p>	<p>4 Вузька смужка землі, нагорнута плугом</p>

- 2 Запиши ті значення, яких ти не знав.

гре́бінь

гребіне́ць

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Навіщо півневі гребінець?

У нашого півня червоний гребінець. Уночі кюри сідajúть на сідало, а півень берé свій гребінець і розчісує свого барвістого хвоста.

Бáчив у півня хвоста? Пішний, великий, гáрний. Розчесáв півень хвоста і кладé гребінець зно́ву на го́лову.

Цілий день хва́литься півень своїм пішним хвостом і червоним гребінцем.

Василь Сухомлинський

- 2 Про що йдеться в тексті?
 3 Чим розчісує півень хвоста?
 4 Чим розчісуєш волосся ти?
 5 Випиши багатозначне слово й поясни два його значення.

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай вірш.

Кóтики-воркóтики
 в мене на вікні.
 Кóтики-воркóтики —
 гóсті весняні.

Не глядіть на кóтиків
 лиш вусáтий кіт.
 Ма́буть, зна, що кóтики —
 це вербóвий цвіт.

Андрій М'ястківський

- 2 Про що йдеться у вірші?
 3 Що зображено на малюнку ліворуч? Поясни словами з вірша.
 4 Випиши багатозначне слово.

КÓТИКИ

КÓТИКИ

1 Прочитай виразно речення. Зверни увагу на розділові знаки.

1. Поверну́вся хло́пець у рідний край!
2. Ковáль жив десь на краю́ села́.
3. У на́шому кра́ю бага́то лісі́в.
4. Відліта́ють журавлі́ в те́плий край?
5. Компóт перелі́вся че́рез край скля́нки.

2 Поясни значення слова *край* у кожному реченні. Користуйся довідкою.

Довідка: у кінці́, на батьківщи́ну, місцеві́сть, у ві́рній, ві́нця.

3 Випиши два розповідні речення. Підкресли іменники.

те́плий край

край скля́нки

1 Розглянь жести. Переклади й назви іменником.

ВАЖЛИВІСТЬ	ДИСЦИПЛІНА	СУМ	ОСОБЛИВІСТЬ

2 Запиши іменники, постав питання.

Зразок. Важливість — що? ім.

Іменники можуть мати **абстрактне значення**:
радість, сміливість, хоробрість, дисципліна.

Іменники з абстрактним значенням
завжди відповідають на питання **що?**

- 1 Прочитай словосполучення.

Важливість завдання, **радість** від результату, **дисципліна** в класі, хороша **пам'ять**, **хоробрість** собаки, **сум** від прощання, **особливість** правила.

- 2 До виділених слів постав питання. Як називаються такі іменники?

дисципліна пам'ять

- 1 Прочитай слова.

Оцінка, відвага, рух, боєць, позитив, хлопець, сором, ввічливість, доброта, легкість, стіна, простота, рюкзак, творчість.

- 2 Розмісти іменники у два стовпчики. Постав питання.

Конкретне значення	Абстрактне значення
оцінка	відвага
...	...

- 3 Зачитай іменники з абстрактним значенням.

ввічливість творчість

- 1 Прочитай неповні речення.

1. У Сергійка чудова 2. ... дівчат нашого класу краща за дисципліну хлопців.
3. ... і ... наших воїнів заслужують на повагу. 4. Оленку охопила ... від нового подарунка. 5. ... охопив нас від зміни погоди.

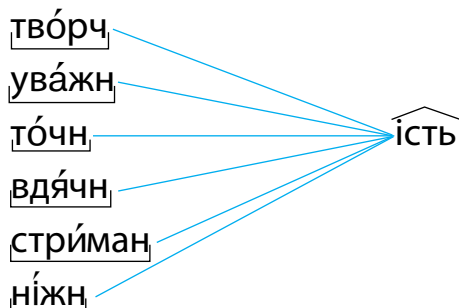
- 2 Встав іменники з абстрактним значенням. Користуйся довідкою.

Довідка: хоробрість, дисципліна, радість, сум, пам'ять, сміливість.

- 3 Випиши речення, яке відповідає змісту жесту. Підкресли іменник з абстрактним значенням.

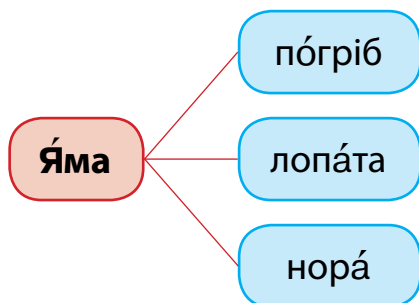
- 1 Прочитай. Утвори від поданих основ і суфіксів іменники з абстрактним значенням.

Зразок. Творчість.

- 2 Покажи значення іменників жестами.

- 1 Розглянь три схеми.

- 2 Поясни значення виділених іменників. До кожного іменника добери синонім.

Зразок. Ящик — куб.

112

- Прочитай іменники.

Хата, д..м, ос..ля, буд..нок, сп..руда, буд..вля, котедж.

- Чи можна ці слова назвати синонімами? Чому?
- Спиши, встав пропущені букви.
- Додай у словничок нове слово.

котедж

113

- Розглянь малюнок. Прочитай вірш.

Мрія

Як віросту — збудую (будінок, дім, хату),
на хаті (кóлесо, крúга) приб'ю,
а там я поселю крилату
лелечу клéкітну (родіну, сім'ю).

Нехай розвóдиться, гніздíться
по всіх (дерéвах, куща́х) і (буді́нках, хата́х),
нехай мені щонóчі сні́ться,
що я літаю, на́че (кома́р, пта́х).

Дмитро Павличко

- Вибери з дужок найточніший іменник-синонім.
- Поміркуй, чому вірш названо «Мрія».

114

- Прочитай. Що це за слова? Чи можна сказати, що це одна група слів? Чому?

Ряд, лінія, шерéнга, ла́ва, стрій.

- Постав питання до іменників.

шерéнга — група людей, вишикуваних в один ряд і обернених обличчям в один бік

1 Розглянь малюнки.

... дітєй

... солдát

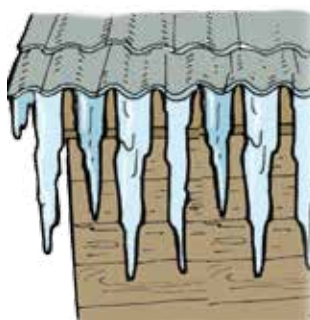
... собáк

... велосипédів

... дерéв

... бурúльок

2 Що зображено на кожному малюнку?

3 Склади словосполучення з іменниками з вправи 114. Запиши.

Зразок. Шеренга дітєй.

шерéнга ла́ва

1 Прочитай неповні речення.

1. Обáбіч дорóги ростé ... каштáнів. 2. На урóках фізкульту́ри ... хлóпців стоїть попéреду, позáду — ... дівча́т. 3. У затóрі зупинівся цілий ... машин. 4. Під стріхою висіть ... бурúльок.

2 Добери і встав точний іменник із довідки.

Довідка: ряд, стрій, шерéнга, лі́нія.

1 Розглянь малюнки.

шофер, водій

машиніст

льотчик, пілот

2 Дай відповіді на запитання.

- Хто вóдить літáк?
- Хто вóдить тролéйбус?
- Хто вóдить трамва́й?
- Хто вóдить по́тяг метрó, електрiчку?

3 Запиши іменники-синоніми. Постав у словах наголоси.

1 Прочитай і доповни неповні речення.

1. ... піднімає в повітря літáк. 2. ... веде по́тяг залiзничей. 3. ... перевóзить пасажiрiв у трамва́ї, тролéйбусi, автóбусi.

2 Які труднощі ти відчував під час виконання завдання?

1 Розглянь малюнок. Прочитай.

...
Мій (*тату́сь, тáто, ба́тько*) пра-
цює в місті. Він — (*машиніст, шофёр,
пілót*) шкільно́го автóбуса. Кóжного

дня (ба́тько, та́то) виїздить із авто́бусного (депо́, па́рку, аеродро́му) й перево́зить (ма́люків, дітлахи́в, у́чнів) до (ліка́рні, шко́ли, майсте́рні). Після закінчення (уро́ків, за́нять) шкільній (троле́йбус, по́тяг, авто́бус) забирає усіх у́чнів. Додо́му їхати ве́село, а́дже асфальто́вану (до́рогу, сте́жку, шлях) нещода́вно відремонтува́ли.

Мій (та́то, ба́тько) — спра́вжній (піло́т, воді́й, ма-шині́ст) і лю́бить свою́ профе́сію.

2 Добери точне за змістом слово з дужок.

3 Придумай до тексту заголовок.

120

1 Прочитай іменники.

ра́нок — ...

стіл — ...

чолові́к — ...

діду́сь — ...

однина́ — ...

відо́починок — ...

со́нце — ...

сте́ля — ...

вхі́д — ...

віта́ння — ...

2 Утвори за зразком іменники протилежного значення.

Зразок. Ранок — вечір.

3 Як називаються такі слова?

Антоніми — це пара слів протилежного значення:

однина — множина, початок — кінець.

Завжди відповідають на одне питання.

121

1 Розглянь малюнки. Добери іменники-антоніми.

2 Запиши.

Зразок. Сум — радість.

- 1 Прочитай речення.

Що потрібно додати?

1. У борщ треба сіль, а в компót —
2. У будінку знізу потрібна підлóга, а вгорі —
3. Людіна знізу має нóги, а вгорі —

Довідка: рúки, цúкор, стéля.

- 2 Спиши і встав слова з довідки. Поясни їхнє написання.
- 3 Що це за слова? Як називаються?

- 1 Розглянь і прочитай слова.

Війна́, си́ла, во́рог, пра́вда, мир, сла́бкість, ща́стя, друг, здо́ров'я, біда́, геро́й, хворóба, тво́рчість, кривда́, за-непа́д, лінь, зра́дник, пра́ця.

- 2 Поєднай іменники-антоніми й запиши до таблиці. Постав питання.

		
1	мир	війна́
2
3

- 1 Прочитай неповні прислів'я. Добери точний антонім-іменник.

1. ... на печі лежіть, а ... по дорóзі біжіть. (*Незна́йко, Зна́йко*)
2. перева́жить. (*пра́вда, кривду́*)
3. ... людіну году́є, а ... марну́є. (*лінь, пра́ця*)
4. Уче́ння ... , а невче́ння — (*пітьма́, світ*)

- 2 Запиши прислів'я. Підкресли антоніми.

Зразок. Правда кривду переважить.

- 3 Яка роль антонімів у реченні?

- 1 Прочитай листа. Хто писав? Кому написано?

Дорогі (друзі, ворогі)!
Ви дізнаєтеся (багато, мало) потрібної інформації.

Великий (плюс, мінус), що ви (ворогуєте, дружите) з (синонімами, антонімами), багатозначними, абстрактними словами. Дуже (добре, погано), що ви (активні, пасивні), (ледачі, працьовиті), (злі, добрі) учні. Бажаємо вам (успіхів, невдач) у навчанні.

(Прощайте, До зустрічі)!

- 2 Зверни увагу на слова в дужках. Як вони називаються?
- 3 Чи можна зрозуміти точний зміст листа, читаючи всі слова разом?
- 4 Вибери з дужок позитивні слова й прочитай листа ще раз.
- 5 Випиши іменники-антоніми.

Рід і число іменників

- 1 Прочитай вірш. Про що йдеться у вірші?

Дітям пам'ятати слід,
 що іменник має рід.
Чоловічий — значить **він**:
 учень, хвіст, портфель, пінгвін.
А жіночий рід — **вона**:
 дружба, ластівка, весна.
 Є й **середній рід** — **воно**:
 вуха, яблуко, вікно.

Дмитро Білоус

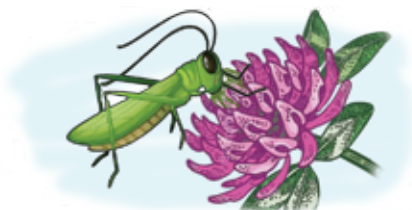
- 3 Запиши іменники у два стовпчики. Познач закінчення.

Істота (жива)	Неістота (нежива)
вовк — хто?, ч. р.	бинт — що?, ч. р.
...	...

- 4 Зроби висновок про закінчення іменників чоловічого роду.

129

- 1 Прочитай віршик.

Ска́че ко́ник-стрибу́нець
з кукуру́дзи на чебри́ць,
з коню́шини на бузо́к,
пода́є свій голосо́к.

Наталя Бугай

- 2 Назви іменники чоловічого роду.
3 Випиши їх. Постав питання.

ч. р.

Зразок. Коник-стрибунець — хто?

130

- 1 Прочитай і зміни іменники.

метр□ — мэ́три□	грам — ...	банан — ...
сантиме́тр — ...	кілогра́м — ...	океа́н — ...
кіломе́тр — ...	лі́тр — ...	аеропóрт — ...

- 2 Яке закінчення мають іменники в однині?
3 Яке закінчення мають іменники в множині?
4 Поясни значення виділеного слова. Користуйся тлумачним словником.

метр

сантиме́тр

кіломе́тр

Іменники чоловічого роду змінюються за числами.

Однина

Множина

вовк□

—

вовки

батько□

—

батьки

день□

—

дні

стілець□

—

стільці

131

- 1 Розглянь малюнки. Назви іменники в однині. Яке закінчення?

- 2 Зміни іменники й запиши в множині.

Зразок. Лоб□ — лоби.

132

- 1 Розглянь малюнки.

	
ц <u>у</u> цик	ц <u>у</u> цики

- 2 Відповідай за планом.

План

1. Назви (запиши) іменник.
2. Постав питання.
3. Визнач, істота чи неістота.
4. Назви рід іменника.
5. Визнач число. Познач закінчення.

- 2 Запиши дві відповіді.

Зразок. Цуцик□ — хто? істота, ч. р., одн.

133

- 1 Прочитай. Доповни неповні речення точним іменником.

1. У мене один (цуцик, цуцики). 2. У дворі гралися малі (цуцик, цуцики). 3. Два (цуцик, цуцики) вилізли з будки. 4. Півість називається («Цуцик», «Цуцики»).

- 2 Поясни свою думку.
3 Випиши речення з іменником в однині.

134

- 1 Прочитай іменники.

Дивáни, вазóни, тролéйбуси, комп'ютери, годíнники, під'їзди.

- 2 Що це за іменники? Визнач число.
3 Утвори протилежне число.

Зразок. Диван^{мн.}и — диван^{одн.}а.

135

- 1 Прочитай.

бáтько	Степанкí
Левкó	батькí
Ігоркó	Вітькí
Вітькó	Левкí
Степáнко	Ігоркí

- 2 Знайди однаковий іменник в однині й множині. Назви закінчення.

Зразок. Степанкó — Степанки.

136

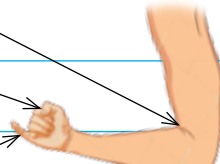

- 1 Додай пропущені закінчення і прочитай речення.

1. Наш Степáнк.. — відмінник. 2. Юрк.. вчíться такóж дóбре. 3. Трішки відстають у навчáнні два Вітьк.. . 4. Сьогóдні заробíв чотíри бáл.. Андрíйк.. . 5. Ми отрíмуємо в шкóлі за знáння бáл.. , а нáші батьк.. отрíмували оцíнк.. .

- 2 Спиши четверте речення. Підкресли закінчення іменників.

137

- 1 Розглянь таблицю з малюнками.

	Однина	Множина
1 → 	лікоть <u>а</u>	лікт <u>и</u>
2 → 	ніготь	ніг <u>ти</u>
3 → 	мізíнець	мізíнц <u>и</u>

2 Порівняй слова в однині й множині.

Зразок. Лікоть → лікоть → лікті.

3 Поясни, як утворюється форма множини в іменників зі знаком м'якшення (ь).

138

1 Прочитай і утвори правильні закінчення іменників.

Одін мізінець — два Одін прапорéць — два Одін комірéць — два Одін хлібéць — два Одін млинéць — два

2 Іменники в множині запиши. Познач закінчення.

комірéць

хлібéць

139

1 Прочитай словосполучення. Знайди пари.

Три урóк.. , мій мізінец.. , два телевізор.. , улюблений урóк.. , твої мізінц.. , шкільний телевізор.. , два комп'ютер.. , домашній комп'ютер.. .

2 Запиши. Де треба, додай закінчення.

Зразок. Три уро́к^{мн.}і — улюблений уро́к^{одн.}і.

140

1 Прочитай словосполучення.

1. Мій па́лець□. 2. Забинтува́ти па́льця□. 3. Вда́рити по па́льця□. 4. Нема́є па́льця□. 5. Крути́ти па́льця□. 6. Наді́ти на па́лець□. 7. Гово́рїти про па́лець□. 8. Покла́сти під па́лець□.

2 Знайди іменники. Це один іменник чи різні? Поясни.

3 Який рід має іменник?

па́лець

па́льця

па́льця

Відмінювання іменників чоловічого роду

141

- 1 Запиши словосполучення із вправи 140.
- 2 Познач закінчення іменників і встав питання з довідки.

Довідка: що? чого? чому? що? чим? на що? про що? під що?

Зразок. Мій (що?) палець□.

Іменники змінюються за відмінками.

В українській мові є 7 відмінків.
Кожен відмінок має свої питання.

142

- 1 Розглянь таблицю.

Змінювання іменників чоловічого роду

Назва відмінка	Питання	Приклади
Називний відмінок (Н. в.)	хто? що?	Іва́нко□, буді́нок□, день□
Родовий відмінок (Р. в.)	кого? чого?	Іва́нка□, буді́нка□, дня□
Давальний відмінок (Д. в.)	кому? чому?	Іва́нку□, буді́нку□, дню□
Знахідний відмінок (Зн. в.)	кого? що?	Іва́нка□, буді́нок□, день□
Орудний відмінок (Ор. в.)	ким? чим?	Іва́нко□м, буді́нко□м, днє□м
Місцевий відмінок (М. в.)	(на/у) кому? (на/у) чому?	(на) Іва́нку□, (на) буді́нку□, (на) дню□
Кличний відмінок (Кл. в.)	—	Іва́нку□, буді́нку□, дню□

- 2 Скільки відмінків є в українській мові? Як вони називаються?
- 3 Чи однакові питання у кожному відмінку?

- 1 Прочитай. Знайди іменник у називному відмінку.

Буді́нка, **буді́нок**, буді́нку, буді́нком, на буді́нку, буді́нок.

- 2 Розмісти іменник у таблицю за відмінками.

Відмінювання іменника буді́нок

1	Н. в.	що?	буді́нок
2	Р. в.	чого?	...
3	Д. в.	чому?	...
4	Зн. в.	(бачу) що?	...
5	Ор. в.	чим?	...
6	М. в.	(на) чому?	...
7	Кл. в.	звертання	...

- 1 Розглянь малюнок. Назви два іменники. Постав до кожного питання.
- 2 Зміни іменники й заповни в зошиті таблицю.

Відмінювання іменників хло́пчик Сергі́йко

1	Н. в.	хто?	хло́пчик Сергі́йко
2	Р. в.	кого?
3	Д. в.	кому?
4	Зн. в.	(бачу) кого?
5	Ор. в.	ким?
6	М. в.	(на) кому?
7	Кл. в.	звертання

ВІДМІНОК

ВІДМІНКИ

- 1 Прочитай словосполучення.

Одягнений на хлопчику, старій дім, новім будінком, радісного хлопчика, відремонтованому будінку, подарувати Сергійку, лежить на будінку.

- 2 Визнач відмінки іменників чоловічого роду й питання.
3 Запиши за зразком.

Зразок. *Одягнений на хлопчику — М. в. (на кому?)*

- 4 Назви іменник у називному відмінку.

Початкова форма іменника — це іменник у називному відмінку:

хто? — директор,

що? — коровай.

- 1 Прочитай іменники. Назви відмінок, питання і закінчення.

Місцевий відмінок (на/у кому? чому?)	Називний відмінок — початкова форма (хто? що?)
(на) діску́ (діско́ві) — на чому?	диск — що?
(на) киту́ (кито́ві)	...
(на) листку́ (листо́ві)	...
(у) тролéйбусі́ (тролéйбусо́ві)	...
(в) океа́ні́ (океа́но́ві)	...

- 2 Утвори іменники в початковій формі. Визнач рід іменників.
3 Зроби висновок про закінчення іменників. Почни так:

У початко́вій фо́рмі іме́нники

147

1 Прочитай речення. Знайди іменники. Постав до них питання.

1. Їгор на уроці грався телефоном. 2. У лісі бачили гάρного птаха.

2 Випиши іменники, утвори початкову форму.

у чому? що?
Зразок. У лісі — ліс (поч. ф.).

148

1 Прочитай групи іменників.

Листопа́да, листопа́ду, листопа́дом, про листопа́д.
 Команді́ра, команді́ру, команді́ром, про команді́ра.
 Трамва́єм, трамва́ю, трамва́я, на трамва́ї.

2 Визнач відмінок іменників. Користуйся таблицею зі с. 60.

3 Утвори початкову форму в кожній групі.

149

1 Прочитай. Покажи закінчення дактильно.

1. Центр, у центрі, центром. 2. Гóлоса, гóлосом, у гóлосі, гóлос. 3. Океа́на, океа́ну, океа́ном, океа́н.
 4. Оптимі́зм, оптимі́змом, оптимі́зму.

2 Запиши. Підкресли іменники в називному відмінку.

що? у чому? чим?
Зразок. Центр, у центрі, центром.

команда

командір

оптимі́зм

150

1 Прочитай текст.

Хóдить старій (хто?) лис у зимóвому (у чому) лісі. Шукає біля старóго (чого?) дуба малóго (кого?) зáйчика. Хóче привітати з нóвим (чим?) рóком і вручіти (що?) подарунок.

2 Знайди іменники чоловічого роду. Прочитай, назви закінчення.

3 Випиши речення з іменником у називному відмінку. Підкресли підмет і присудок.

Підмет — головний член речення.

Відповідає на питання *хто? що?*:

хто?

кого?

Тато бачив снігура.

151

1 Прочитай речення. Назви підмет і присудок.

1. **Тролейбус** прямує до наступної зупинки. 2. **Дітлахі** сіли в тролейбус. 3. **Іванко** запізнівся на трамвай. 4. **Трамвай** поїхав у депо.

2 Постав до підмета питання й визнач відмінок.

3 Випиши речення, яке відповідає схемі:

└─── ─── ─── ─── ─── .

152

1 Розглянь таблицю.

Назва відмінка	Питання	Допоміжне слово	Приклади	
Н. в.	<i>хто? що?</i>	називає	вовк□ стілець□	ба́тько□ календа́р
Р. в.	<i>кого? чого?</i>	немає	во́вка□ стільця́□	ба́тька□ календаря́□
Д. в.	<i>кому? чому?</i>	даю	во́вку□ стільцю́□	ба́тьку□ календарю́□
Зн. в.	<i>кого? що?</i>	бачу, беру, знаю	во́вка□ стільця́□	ба́тька□ календаря́□
Ор. в.	<i>ким? чим?</i>	керую	во́вко́м□ стільце́м□	ба́тько́м□ календаре́м□
М. в.	<i>(на) кому? (на) чому?</i>		на во́вкові́□ на стільце́ві́□	на ба́тьку□ на календарі́□
Кл. в.	—	звертаюся	во́вче□ стільцю́□	ба́тьку□ календарю́□

2 Назви закінчення іменників *вовк* і *батько*. Запиши за відмінками.

3 Порівняй закінчення іменників *стілець* і *календар*.

153

1 Розглянь малюнки. Утвори нові слова.

			
ніс — носі	дріт — ...		ріг — ...

Зміна звуків у корені — це **чергування**.

Чергування голосних може відбуватися при зміні слова:

стіл — *столу*, *столу*.

154

1 Розглянь таблицю-малюнок. Назви іменник у початковій формі.

Н. в.	що?	дім
Р. в.	чого?	дому
Д. в.	чому?	дому
Зн. в.	що?	дім
Ор. в.	чим?	домом
М. в.	(на) чому?	(на) дім, (на) домові
Кл. в.	—	доме

- 2 Чи змінюється іменник?
- 3 Назві зміни в корені слова. Чергування яких звуків відбувається?
- 4 Випиши форми слова з чергуванням голосних звуків. Постав питання. Познач орфограму.

чого?

Зразок. Дому, ...

Чергування [i]—[o] в коренях слів

155

- 1 Прочитай словосполучення.

Їду з дому, гарний дім, немає дому, будую дім, дати дому, жіти в домі.

- 2 Назві іменник із чергуванням голосних звуків.
- 3 Добери до іменника питання.

Довідка: *що? чого? чому? з чого? що? в чому?*

- 4 Запиши за зразком.

з чого?

Зразок. Їду з дому ...

У коренях іменників чоловічого роду можуть чергуватися голосні звуки:

[i] — [o]: (**що?**) ніс — (**чому?**) носу;

[i] — [e]: (**хто?**) лебідь — (**кому?**) лебедю.

156

- 1 Прочитай пари слів.

Грім — грому, кіт — коту, рід — роду, піт — поту.

- 2 У кожній парі назві іменник у початковій формі й голосний у корені.
- 3 Визнач відмінок другого іменника. Постав питання.
- 4 Запиши. Познач орфограму:

Чергування [i]—[o] в коренях слів

Н. в.

Д. в.

Зразок. Грім (що?) — грому (чому?)

157

- 1 Прочитай і утвори за зразком.

Зразок. Кінь — коники, коники.

кінь — ...

міст — ...

дріт — ...

віз — ...

дзвін — ...

хвіст — ...

- 2 Які голосні чергуються в коренях слів? Назви орфограму.

158

- 1 Прочитай малюнковий вірш.

Не , не .

Це — пам'ятай!
Ухопівшись за дріти,
буде містом нас везти.

Володимир Мордань

ухопівшись — міцно тримаючись

- 2 Про що йдеться у вірші?
- 3 Знайди іменники чоловічого роду. Випиши їх.
- 4 Підкресли іменник, у якому відбувається чергування голосних. Яке число він має?

159

- 1 Прочитай пари словосполучень.

1. Новій рік, у старому році. 2. Довгий хвіст, тваріна без хвоста́. 3. Віступив піт, працював до сьомого поту. 4. Смачний пиріг, немає пирога́.

до сьомого поту — дуже старанно

- 2 Знайди іменники чоловічого роду. Який голосний змінюється у коренях?

- 3 Випиши іменники парами. Познач орфограму.

Зразок. Рік — у році.

Чергування [і]—[о] в коренях слів

160

- 1 Розглянь таблицю.

Змінювання за відмінками власного іменника *Львів*

Назва відмінка	Питання	Власний іменник
Н. в.	що?	Льві́в□
Р. в.	чого?	Льво́ва
Д. в.	чому?	Льво́ву
Зн. в.	що?	Льві́в□
Ор. в.	чим?	Льво́вом
М. в.	(у) чому?	(у) Льво́ві
Кл. в.	—	Льво́ве

- 2 Як називається таблиця? Чому вона так називається?
- 3 Чи відбувається чергування у корені слова *Львів*? Які звуки чергуються?
- 4 Назви відмінки, в яких відбувається чергування.

161

- 1 Прочитай. Що означають іменники?
Харків, Фастів, Тернопіль, Чернігів.
- 2 Зміни кожен іменник за відмінками. Користуйся таблицею з вправи 160.
- 3 Назви орфограму.

162

- 1 Прочитай неповні речення.
Кольоро́вий ... ле́жить на столі. З блакі́тного ... я вірі́жу сні́жинки. Бі́лий ... бу́де для ма́люва́ння. На сіро́му ... є ма́люнок з ка́м..нем.

2 Який іменник чоловічого роду пропущено в реченнях?

3 Зверни увагу на орфограму:

Чергування [i]—[e] в коренях слів

163

1 Прочитай і утвори пари слів. Постав питання.

кінь — кон^ем

гай — га^ем

ка́мінь — ...

край — ...

плащ — ...

Матві́й — ...

квач — ...

герба́рій — ...

2 Назви приголосний у кінці слова в називному відмінку.

3 Зміни іменник, щоб було закінчення -ем.

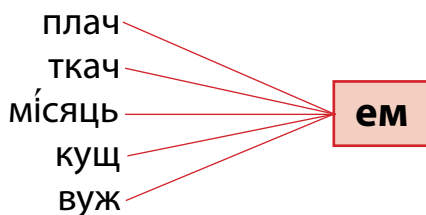

Іменники чоловічого роду

з основою на **м'який приголосний** або **шиплячий** в орудному відмінку мають закінчення **-ем (-ем)**:
гребі́нь — гребен^ем, дощ — дощ^ем, вирі́й — вирі^ем.

164

Прочитай. Утвори іменники в орудному відмінку.

Зразок. Плач^ем, ...

165

1 Прочитай речення.

1. Новá маші́на прої́хала се́лиць.. . 2. За кра́.. дорóги видні́лося се́лиць.. . 3. Під кущ.. хова́вся мали́й вуж.. . 4. Вуж.. гра́тися не мо́жна.

2 Знайди іменники чоловічого роду. Постав питання. Де треба, додай закінчення.

- 3 Спиши речення, що відповідають схемі:

└ _____ .

- 4 Підкресли закінчення іменників.

166

- 1 Прочитай вірш.

День за **днем**,
за **тїжнем** тїжні —
непомітно ліне час.
Різни зміни дивовіжні
відбуваютья круг нас.

Наталя Забіла

- 2 Випиши іменники чоловічого роду в орудному відмінку.

- 3 Поясни написання закінчення.

167

- 1 Прочитай напис на листівці.

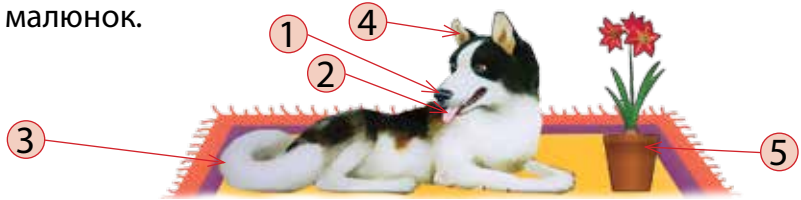
- 2 Про що йдеться в листівці? Яке слово загубилося?

- 3 Утвори й запиши два речення. Підкресли найменший іменник, познач закінчення.

Іменники чоловічого роду,
з основою на **твердий приголосний**
в орудному відмінку мають закінчення **-ОМ**:
дім[] — дом[ОМ], батьк[О] — батьк[ОМ].

- 1 Розглянь малюнок.

- 2 На що вказують стрілочки 1, 2, 3, 4, 5? Назви слова.
3 Зміни слова за питанням *чим?* і запиши парами.

Зразок. Ніс — нос^{ОМ} (*чим?*).

- 1 Прочитай іменники.

Трамва́єм, океа́н, воді́й, машині́стом, корабле́м, по́тяг, тролéйбус, воді́єм, трамва́й, океа́ном, тролéйбусом, машині́ст, корабéль, по́тягом.

- 2 Запиши слова до таблиці. Познач закінчення.

Називний відмінок	Орудний відмінок	
	-ем (-єм)	-ом
трамва́й□	трамва́ЄМ	—
машині́ст□	—	машині́стОМ

- 1 Розглянь малюнки. Придумай речення за питаннями.

Хто?

що зробила?

чим?

- 2 Запиши речення. Познач головні члени речень і закінчення іменників. Назви й запиши відмінок.

Н. в.

Ор. в.

Зразок. Дівчинк^а закуталася шарф^{ОМ}.

1 Прочитай іменники. Постав питання. Визнач відмінок.

1. Автором, інженером, техніком, архітектором, оператором.
2. Учителем, лікарем, перукарем, чоботарем, склярем.

2 Запиши, додай закінчення.

1 Прочитай речення. Додай потрібні закінчення іменників.

Я мрію стати кучарем (лікарем, воротарем, ...). Олександр мріє стати поетом (письменником, дівником, столяром).

2 Запиши мрії кожного хлопчика. Познач закінчення іменників.

3 Якому члену речення відповідає жест?

1 Розглянь малюнки. Прочитай речення.

1. Я хочу стати солдатом.
2. Ти хочеш стати капітаном.
3. Він хоче стати будівельником.
4. Миколка хоче стати режисером.

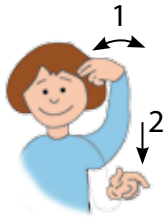
2 Поясни значення виділених слів.

3 Додай закінчення у виділені слова. Поясни свою думку.

- 1 Прочитай уривки з віршів.

Ла́ком і фа́рбою
па́хне ма́ляр.
Гліною — му́ляр,
зама́зкою — скля́р.

Джанні Родарі

* * *
Учи́тель, лі́кар чи ге́олог,
письме́нник, слю́сар чи кресля́р —
всі назива́ють головно́ю
одну́ профе́сію — школя́р.

Анатолій Костецький

- 2 Назви згадані у віршах професії.
3 Яка професія головна для кожної людини? Чому?

Випиши назви професій із вправи 176. Додай іменник і питання орудного відмінка.

хто? ким?
Зразок. Муля́р — муля́рОМ.

- 1 Розглянь таблицю.

Зміна власних іменників за допомогою закінчень

1	школя́р <u>□</u>	Кóстик <u>□</u>	Рóстик <u>□</u> , Віта́лик <u>□</u> , Андрі́йк <u>О</u> , Іва́нк <u>О</u>
2	школя́р <u>ЕМ</u>	Кóстик <u>ОМ</u>	...
3	школя́р <u>У</u> (школя́р <u>ЕВІ</u>)	Кóстик <u>У</u> (Кóстик <u>ОВІ</u>)	...

- 2 Які закінчення мають власні іменники чоловічого роду в називному відмінку?

- 3 Які закінчення мають власні іменники чоловічого роду в орудному відмінку?
- 4 Які закінчення мають власні іменники чоловічого роду в давальному відмінку?
- 5 Провідміняй імена хлопчиків за зразком. Познач закінчення.

Іменники чоловічого роду — назви істот у давальному відмінку однини

можуть мати два закінчення:

кому? учню (учнєві), батьку (батькові);
Олегу (Олегові), Антону (Антонові).

179

Прочитай. Визнач відмінок іменників. Постав питання.

Дирéктор, дирéктору, дирéкторові.

Актóр, актóру, актóрові.

Сергію, Сергієві; Петрénко, Петрénку, Петрénкові.

Олéгу, Олéгові; Шевчénко, Шевчénку, Шевчénкові.

180

- 1 Розглянь таблицю.

	Хто?	Кому?	
1	брат Їгор	брáту <u>Їгорю</u>	брáт <u>ові</u> <u>Їгореві</u>
2	водій Сашк <u>о</u>
3	друг Славк <u>о</u>

- 2 Назви іменники в називному відмінку.
- 3 Які закінчення мають іменники в давальному відмінку?
- 4 Постав іменники в давальному відмінку за зразком.

Михáйлу

Михáйлові

- 1 Прочитай.

Денісу, на Денісу, Денісові, на Денісові.
Пётрику, на Пётрику, на Пётрикові, Пётрикові.
Іва́ну Петро́вичу, Іва́нові Петро́вичу.

- 2 Розмісти у два стовпчики.

М. в. (на кому?)	Д. в. (кому?)
на Денісу, на Денісові	Денісу, Денісові
...	...

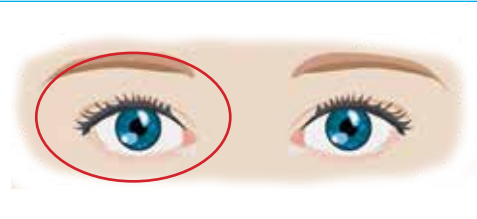

- 1 Прочитай речення. Додай закінчення іменників чоловічого роду.

1. Та́то Іва́н дав син.. То́лик.. телефо́н. 2. Джерело́ дає струмк.. во́ду. 3. Дани́ло Сі́тник подарува́в Віта́лик.. За́йченк.. ди́ск.

- 2 Запиши одне речення. Познач закінчення.

Чергування приголосних у коренях іменників

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай пари слів.

	
о́ко — о́чі	дру́г — дру́зі

- 2 Поясни значення кожного слова в парі. Чи однакове воно?

- 3 Назви корінь. Що змінилося в корені?
- 4 Як змінився приголосний? Запиши. Познач орфограму.

Зразок. Око — очі.

Чергування приголосних у коренях слів

У коренях іменників різного роду відбувається чергування приголосних [г], [к], [х] із [з'], [ц'], [с']:
пори́г — на порозі (на чому?);
книжка — книжці (чому?), у книжці (у чому?);
горох — у горосі (у чому?).

- 1 Розглянь таблицю.

Чергування [к] — [ц] у коренях слів

	
яблуко — у яблуці	рука — у руці
	
шапка — у шапці	маска — у масці

- 2 Хто сидить у яблуці?
- 3 Назви іменники. Чи змінилося їхнє значення?
- 4 Запиши іменники парами.

Н. в.

М. в.

Зразок. Яблуко — у яблуці (у чому?)

Чергування [к]—[ц] в коренях слів

- 1 Розглянь таблицю.

Чергування [х] — [с] у коренях слів

		
Ву́хо — у ву́сі. Ма́ю біль	Кожу́х — у кожۇ́сі. Мишкó	Черепáха — на черепáсі. сидить ле- веня́.

- 2 Назви́ іменник у початковій формі.
3 Зміни іменник так, щоб відбулося чергування приголосних.
4 Назви́ орфограму.
5 Встав іменник у правильній формі й прочитай речення.

- 1 Розглянь таблицю.

Чергування [г] — [з] у коренях слів

		
Нога́ — на нозі́. Стоїть	Порі́г — на порóзі. віпав сніг.	Підло́га — на підло́зі. лежить іграшка.

- 2 Прочитай пари слів. Поясни їхнє значення.
3 Назви́ чергування приголосних.
4 Доповни й прочитай речення.

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай речення.

На (*порі́г, поро́зі*) — білий сніг.
Гéна зра́нку одягну́вся і по-
чи́стив свій (*поро́зі, порі́г*).

- 2 Назви іменник із чергуванням приголосних.
3 Які приголосні чергуються?
4 Спиши, підкресли приголосні в корені. Познач орфограму.

Зразок. На поро́зі — ...

Чергування [ґ]—[з] у коренях слів

- 1 Розглянь малюнки.

бу́дка

подо́шка

аква́ріум

клі́тка

- 2 Розкажи, хто де знаходиться.

План

1. Де знаходиться котик?
2. Де знаходиться цуцик?
3. Де знаходиться пташка?
4. Де знаходиться рибка?

- 3 Розмісти тваринок правильно. Користуйся питаннями.

Хто? що робить? де? (у чому?)

Зразок. Песик знаходиться у будці.

- 1 Переглянь українську народну казку «Лисиця та їжак». Про що в ній розповідається?
- 2 Знайди такі слова:
На **язи(к, ці)** — медо́к, а **на дум(ка, ці)** — льодо́к.
- 3 Хто говорив ці слова? Для кого говорив?
- 4 Утвори й запиши правильно форму іменника з питанням *на чому?*

Зразок. На язиці — на чому?

Чергування [к]—[ц] в коренях слів

- 1 Розглянь малюнок «Мої черешні». Розкажи за планом.

План

1. Хто зображений на малюнку?
2. Що зображено?
3. **У чому** дівчинка несе черешні?
4. **На чому** висять іще черешні?

- 2 Запиши відповіді на виділені питання й поясни орфограму.
у чому?

Зразок. Дівчинка несе черешні у таріліці.

- 1 Прочитай.

Берег видно в далині осінній,
на бере..і — красіву вербу́.

Річка вербі казкі розповідає.
У річ..і верба́ лістя вмиває...

- 2 Назві виділені іменники. Постав питання.
- 3 Встав потрібні букви у форми слів.
- 4 Запиши слова парами. Познач наголоси. Поясни орфограму.

Зразок. Берег — на березі.

Чергування [г]—[з] у коренях слів

Змінювання іменників у множині

192

1 Розглянь малюнки.

2 Назви в однині.

3 Назви в множині.

4 Запиши.

Зразок. Папу́га — папу́ги.

Іменники в множині змінюються за відмінками.

Відмінювання іменників чоловічого роду в множині

Назва відмінка	Питання	Допоміжне слово	Приклади
Н. в.	хто? що?	є	вовк ^і стільц ^і
Р. в.	кого? чого?	немає	вовк ^{ів} стільц ^{ів}
Д. в.	кому? чому?	даю	вовк ^{ам} стільц ^{ям}
Зн. в.	кого? що?	бачу, знайду	вовк ^{ів} стільц ^і
Ор. в.	ким? чим?	роблю, милуюся	вовк ^{ами} стільц ^{ями}
М. в.	(на) кому? (на) чому?	стою, знаходжуся	(на) вовк ^{ах} (на) стільц ^{ях}
Кл. в.	—	звертання	вовк ^і стільц ^і

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай вірш. Хто вів діалог?

Мухомори і поганки
рогача спитали зранку:
— Чом не люблять нас усюди
дікі звірі, добрі люди?
Відповів їм жук по міті:
— Ви занадто ядовіті.

Л. Петренко

- 2 Випиши іменники в множині. Утвори форму однини.

ч. р.

Зразок. Мухомори — мухомор.

Розглянь малюнок. Доповни речення потрібним іменником у множині.

Взімку ко́ло годівни́чки
і соро́ки, і
(сині́чки, горо́бці, спі́дні́чки)

- 1 Прочитай речення.

- Ніжно падають сніжинки, як маленькі балеринки.
- Зайчики міняють пух.
- Лисиці вдягають рукавиці.
- Співають весело синиці.
- Вже прилетіли снігурі.

- 2 Випиши іменники в множині до таблиці. Познач закінчення.

Чоловічий рід	Жіночий рід
...	сніжинк <u>и</u>
...	...

1 Розглянь малюнки.

Однина	Множина	Однина	Множина
			
дитина, малюк	діти, малюкі	людина	люди

2 Запиши іменники парами. Познач відмінок і питання.

Н. в. хто?

Зразок. Дитина — діти.

1 Розглянь таблицю.

Відмінювання іменників жіночого роду в множині

Назва відмінка	Питання	Допоміжне слово	Приклади
Н. в.	<i>хто?</i> <i>що?</i>	є	діт <u>и</u> матер <u>і</u>
Р. в.	<i>кого?</i> <i>чого?</i>	немає	діт <u>ей</u> матер <u>ів</u>
Д. в.	<i>кому?</i> <i>чому?</i>	даю	діт <u>ям</u> матер <u>ям</u>
Зн. в.	<i>кого?</i> <i>що?</i>	бачу, знайду	діт <u>ей</u> матер <u>ів</u>
Ор. в.	<i>ким?</i> <i>чим?</i>	роблю, милуюся	діть <u>ми</u> матер <u>ями</u>
М. в.	<i>(на) кому?</i> <i>(на) чому?</i>	стою, знаходжуся	(на) діт <u>ях</u> (на) мат <u>ерях</u>
Кл. в.	—	звертання	діт <u>и</u> матер <u>і</u>

2 Які закінчення мають іменники жіночого роду в називному відмінку множини?

3 Запиши відмінові форми іменників жіночого роду в множині. Познач закінчення.

1 Прочитай. Додай потрібні закінчення іменників. Користуйся таблицею відмінювання із вправи 197.

1. У школі багáто (кого?) дít.. .
2. Сьогóдні роздава́ли (кому?) дít.. подару́нки.
3. (З ким?) З дít.. гра́лися батькі́.
4. У дитя́чому садку́ не було́ (кого?) дít.. .
5. Дít.. , шану́йте рíдну мо́ву!
6. У св'ятко́вий день на дítях ви́шитий о́дяг.

2 Випиши речення з іменником у місцевому відмінку.

1 Прочитай вірш.

Йде до дітєй Миколáй

Чéрез по́ле, чéрез гай
йде до дítок Миколáй.

У білэсенькій торбінці
він усім несé гостінці́.

І бриніть від щáстя край —
тут ступáє Миколáй.

Хоч надвóрі і порóша,
снятьс'я дítям снi хорóші.

Бо з дару́нками в торбінці
є чудóві снi-гостінці́.

Марія Пономаренко

2 Назві виділені іменники. Що це за іменники?

3 Визнач рід іменників у множині.

Р. в.

Зразок. Йде до дítєй Миколáй.

у дитя́чому садку́

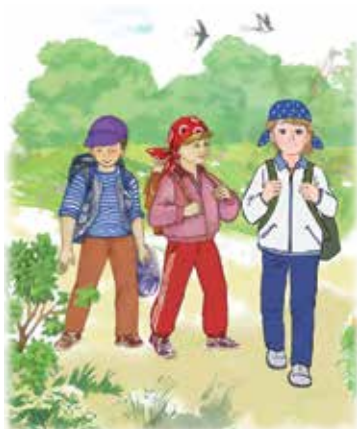

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай вірш.

Ліс

Ліс — це діво, ліс — це ка́зка.
Тож ходімо в ліс, будь ла́ска.
В лісі є кущ.. і квіт.. ,
в нім сплелі дере́в.. віт.. .
Тра́в.. , я́год.. , грибо́чк.. ,
в нім чарі́вні є кутóчк.. .

Надія Красоткіна

- 2 Додай до іменників у множині потрібні закінчення.
3 Запиши за зразком.

Зразок. Кущ^{ів} — кущ.

Прикметник

Прикметник як самостійна частина мови

- 1 Прочитай вірш. Розкажи, які картини ти уявляв, коли читав вірш.

Ревé та сто́гне **Дні́р широ́кий,**
серди́тий ві́тер завива́,
додо́лу **ве́рби** гне **висо́кі,**
гора́ми хви́лю підійма́.
І **блі́дний міся́ць** на ту по́ру
із хма́ри де-де ви́гляда́в,
ненáче чо́вен в **сі́нім мо́рі,**
то вирина́в, то потопа́в.

Тарас Шевченко

Дні́р — Дніпро́

- 2 Випиши з вірша сполучення іменників з прикметниками. Постав питання до прикметників.

який?

Зразок. Днір широкий.

202

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай тексти.

Стіл

Чайник. Молоко. Мед.
Чашка чекала чаю. Тістечка з ароматом.
Люблю смакувати.
Відчуття.

Солодкий стіл

Порцеляновий чайник із ліповим чаєм. Свіже молоко. Запашний мед.
Чашка чекала теплого, міцного, духмяного, медового чаю. Запашні тістечка з полунічним, яблучним, абрикосовим ароматом.
Смакові відчуття незабутні.

- 2 Чим різняться малюнки? Який малюнок для сприймання кращий? Чому?
- 3 Порівняй тексти. Чим різняться тексти?
- 4 Який текст передає зміст повніше, точніше, образніше? Які слова допомагають у цьому?
- 5 Для чого слугують прикметники в мовленні?

Прикметник — це **самостійна частина мови**, вказує на **ознаку предмета**, відповідає на питання:

який? **яка?** **яке?** **які?**
солодкий солодка солодке солодкі

Прочитай. Добери до іменників влучні прикметники з довідки.

1. Дóшка (як[а]?) ... , ... , 2. Кре́йда (як[а]?) ... , ... , 3. Вікно́ (як[е]?) ... , ... , 4. Оліве́ць (як[ий]?) ... , ... , 5. Телефо́ни (як[і]?) ... , ... , 6. Ма́ски (як[і]?) ... , ... ,

Довідка: го́стрий, прості́й, мали́й; пла́стикове, квад-
ра́тне, чи́сте; зеле́на, магні́тна, бру́дна; но́ві, мобі́льні,
пластма́сові; крихка́, бі́ла, кольоро́ва; захисні́, ткані́нні,
чи́сті.

- 1 Прочитай виразно вірш.

Про́йде те́пл.. дощ весня́н.. ,
гля́не со́нце золот.. ,
те́пл.. літе́чко наста́не,
і кві́тні́к мій розцві́те.

Марія Познанська

- 2 Які закінчення треба додати до прикметників? Чому?
3 Випиши прикметники разом з іменниками, з якими вони пов'язані. Постав у дужках питання до прикметників.

Розглянь малюнок. Встав у речення прикметники, які вказують на ознаки за кольором і вантажністю.

1. Попéреду їде машинк[а]. Вона́ везе́ пірамі́ду.
2. За не́ю їде машинк[а]. Вона́ везе́ м'яч.
3. Оста́нньою їде машинк[а]. Вона́ везе́ кúбик[и].

- 1 Розглянь таблицю. Поясни лексичне значення іменників.
Держа́ва, температу́ра, трамва́й, тролéйбус, па́м'ять.
- 2 Утвори від іменників прикметники за допомогою суфікса \hat{H} і закінчень.

Іменник	Як <u>ий</u> ?	Як <u>а</u> ?	Як <u>е</u> ?
держа́ва	державн <u>ий</u>	державн <u>а</u>	державн <u>е</u>
температу́ра
трамва́й
тролéйбус
па́м'ять

- 3 Запиши за зразком. Познач закінчення і суфікси прикметників.

па́м'ятний па́м'ятна па́м'ятне

Рід прикметників

- 1 Прочитай іменники. Визнач і назви їхній рід.
Свято, день, число́, да́та, знак, меда́ль, рік.
- 2 Добери за змістом іменник до прикметників.
Пам'ятн.. (який?) па́м'ятн.. (яка?) па́м'ятн.. (яке?)

Прикметники в однині
змінюються за родами.

Жіночий рід

яка?

сучасна

Чоловічий рід

який?

сучасний

Середній рід

яке?

сучасне

- 1 Розглянь таблицю. Зміни прикметники за родами.

Жіночий рід як[а]?	Чоловічий рід як[ий]?	Середній рід як[е]?
справедлів[а]
...	твóрч[ий]	...
...	...	наполéглив[е]

- 2 Які закінчення мають прикметники жіночого роду?
 3 Які закінчення мають прикметники чоловічого роду?
 4 Що спільного між закінченнями чоловічого роду й питаннями?

- 1 Розглянь таблицю із закінченнями. Прикметники якого роду мають у ній бути?

									И	Й
									И	Й
									И	Й
									И	Й
5									И	Й
6									И	Й

- 2 Заповни таблицю в зошиті прикметниками з довідки.

Довідка: визначáльний, дїкий, ясній, смачній, головній, спонукáльний.

- 3 Поясни значення прикметників.

- 1 Прочитай іменники. Добери прикметники, що вказують на ознаку за смаком.

пéрець — ...
 цукéрка — ...
 журавліна — ...

помідóр — ...
 лимóн — ...
 сіль — ...

- 2 Запиши іменники разом із дібраними прикметниками у два стовпчики. Після кожного прикметника в дужках зазнач його рід.

- 1 Прочитай прикметники. Розподіли прикметники за родами й запиши у три стовпчики.

Березне́вий, січне́ва, жовтне́ве, липне́ва, квітне́вий,
вересне́ва, грудне́ве, лютне́вий, травне́ва, червне́ве,
серпне́вий, листопа́дова.

- 2 Що це за прикметники?
3 З двома прикметниками (на вибір) склади речення.

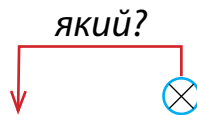
- 1 Прочитай групи словосполучень. Визнач рід іменників кожної групи.

1. Швидк.. автомобі́ль, свіж.. асфальт, то́чн.. годинни́к,
пуст.. гардеро́б.

2. Зелє́н.. кропива́, швидк.. Марі́йка, свіж.. капу́ста,
пуст.. пля́шка.

3. Пуст.. відро́, свіж.. зерно́, швидк.. зайча́, то́чн.. сло́во.

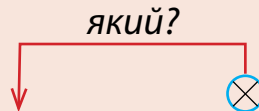
- 2 До прикметників кожної групи постав питання. Обґрунтуй свою думку.
3 Подумай, які закінчення пропущено в прикметниках.
4 Випиши одну групу словосполучень, познач закінчення й постав питання.

Зразок. Швидкий автомобі́ль.

У прикметника завжди такий самий рід, що й в іменника, з яким він пов'язаний.

Оптимістичний настрій.

Іменник *настрій* чоловічого роду,
прикметник *оптимістичний* — також чоловічого роду.

1 Прочитай словосполучення. Визнач рід прикметників.

1. За́йв^е ко́лес^о, че́сн^е сло́в^о, украї́нськ^е сел^{о́}.

2. За́йв^а допомо́г^а, че́сн^а люди́н^а, украї́нськ^а ха́т^а.

3. За́йв^{ий} кло́піт, че́сн^{ий} дру́г, украї́нськ^{ий} дім.

2 Що допомогло тобі визначити рід прикметників?

3 Впиши рядок із прикметниками середнього роду, познач закінчення.

1 Прочитай словосполучення. Назви закінчення прикметників.

1. Бадьо́р.. това́риш, бадьо́р.. віта́ння, бадьо́р.. по́друга.

2. Запашн.. бато́н, запашн.. паля́ниця, запашн.. цві́тіння.

3. Бойов.. рушні́ця, бойов.. завда́ння, бойов.. патро́н.

4. Приємн.. повідо́млення, приємн.. несподі́ванка, приємн.. сюрпри́з.

2 Спиши, встав закінчення. Після кожного прикметника в дужках напиши його рід.

3 Підкресли слова зі сполученнями букв *йо,ьо*.

1 Прочитай іменники. Добери прикметники, що вказують на ознаку за формою.

виногра́д — ...

бана́н — ...

стіл — ...

ді́ня — ...

слі́ва — ...

сте́жка — ...

каву́н — ...

де́рево — ...

2 Запиши іменники разом із дібраними прикметниками. Познач закінчення прикметників, визнач рід.

216

Прочитай і спиши вірш. Вставляй пропущені закінчення прикметників.

Заглядає в хату
с́оняшник вуха́т.. ,
чу́бчик — золоті́ст.. ,
но́сик — конопáт.. .
Вста́ну ра́но-ра́но,
щоб не чу́ла ма́ти —
підемо удво́х ми
по селу́ гуля́ти:
я і мій това́риш —
с́оняшник вуха́т.. .

Ганна Чубач

217

1 Прочитай виразно текст.

Багато різних кольорів є в природі: червоний, зелений, жовтий, оранжевий, синій, блакитний, чорний. Але є й інші. Малина за кольором малинова, вишня — вишнева, а небо — небесне.

2 Випиши споріднені слова парами. Познач їхню будову. Назви рід прикметників.

218

1 Назви яких кольорів можна утворити від слів: абрикос, лимон, золото, срібло?

2 Запиши ці слова. Познач закінчення.

219

1 Прочитай запитання і дай відповіді.

- Яка на смак груша?
- Який за кольором буряк?
- Яка на дотик пір'їнка?
- Яка на дотик гілочка яліни?

2 Відповіді запиши. Визнач рід прикметників. Познач у них закінчення.

- 1 Прочитай. Встав у речення прикметники, що означають найвищу якість.

У моїй Україні

Модрина — ... дéрево в Україні. ... мóре — ... мóре, що омиває Україну. Світязь — ... óзеро на Волині. Зубр — ... звір в Україні. Говéрла — ... горá в українських Карпáтах. Дніпрó — ... річка України. Журавéль — ... птах в Україні.

Довідка: найглибше, найвище, Чорне, найбільше, найбільший, найвища, найдовша, найвищий.

- 2 Запиши доповнені речення. Підкресли прикметники.

- 1 Розглянь малюнки.

- 2 Склади й запиши речення з прикметниками, що називають ознаки погоди, квітів, настрою дівчинки.

Відмінювання прикметників

- 1 Прочитай текст.

На висóкій яліні в глибо́кому дуплі живу́ть руда́ білка й малé пухна́сте білченя́.

Щора́нку турбо́тлива ма́ма прино́сить на сніда́нок пухна́стому білченя́ті смачни́й горішо́к чи сухи́й гри́б.

- 2 Знайди й випиши сполучення іменників із прикметниками. Познач закінчення й визнач рід прикметників.

- 1 Розглянь таблицю.

Відмінювання прикметників чоловічого й середнього роду в однині

Назва відмінка	Питання	Допоміжне слово	Приклади
Н. в.	як <u>ий</u> ?	є	держáвний герб пóвне відрó
Р. в.	як <u>ого</u> ?	немає	держáвного герба́ пóвного відрá
Д. в.	як <u>ому</u> ?	даю	держáвному гербу́ пóвному відрóу
Зн. в.	як <u>ий</u> ?	бáчу, знайдú	держáвний герб пóвне відрó
Ор. в.	як <u>им</u> ?	роблю́, милу́юся	держáвним гербóм пóвним відрóм
М. в.	(на, у, по) як <u>ому</u> ?	стою́, знаходжу́ся	(на) держáвному гербі́ (у) пóвному відрі́
Кл. в.	—	зверта́ння	держáвний гербе́ пóвне відрó

- 2 Знайди й назви відмінки, у яких закінчення однакові.

**Відмінювання прикметників —
це змінювання прикметників за відмінками.**

- 1 Зміни прикметники чоловічого роду за відмінками. Користуйся таблицею з вправи 223.
- 2 Назви закінчення прикметників у знахідному відмінку.
- 3 Склади речення з одним словосполученням у знахідному відмінку.

Назва відмінка	Питання	Приклади		
Н. в.	як <u>ий</u> ?	широ́кий Дніпрó	рідний ба́тько	жва́вий малю́к
Р. в.	як <u>ого</u> ?	... Дніпрá
Д. в.	як <u>ому</u> ?	... Дніпрú
Зн. в.	як <u>ий</u> ?	... Дніпрó
Ор. в.	як <u>им</u> ?	... Дніпрóм
М. в.	(на, у, по) як <u>ому</u> ?	(у) ... Дніпрí (по) ... Дніпрú		...
Кл. в.	—	широ́кий Дніпре

225

- 1 Прочитай словосполучення.

Струнко́го кле́на, весело́го шпака́, па́м'ятного числа́,
чуба́того малю́ка.

- 2 Постав питання до прикметників, визнач відмінок.
- 3 Обґрунтуй свою думку.
- 4 Запиши за зразком.

Р. в. якого?

Зразок. Стрункого кле́на.

226

- 1 Прочитай. Постав до прикметників питання орудного відмінка й додай закінчення.

Руд.. лісом, тверд.. ка́менем, міцн.. горі́хом, ла́гідн..
дідусе́м, зіпсо́ван.. телефо́ном, хорóбр.. солда́том, **рідн..
ба́тьком.**

- 2 З виділеним словосполученням склади й запиши речення.

- 1 Прочитай словосполучення, визнач відмінок.

у кольоро**в**о**м**у пенал**і**
 у просторо**м**у класі
 у по**в**ному гардеро**б**і
 у густо**м**у лісі

у чісто**м**у зошиті
 у те**м**ному коридо**р**і
 у бру**д**но**м**у відрі
 у старо**м**у календарі

- 2 Запиши словосполучення у називному відмінку.

М. в. у якому?

Н. в. який?

Зразок. У кольоро**в**о**м**у пенал**і** — кольоровий пенал.

- 1 Прочитай словосполучення.

1. Мальовніч.. села, весел.. Різдва, кумедн.. цуцика.
 2. Рясн.. дощем, приваблив.. поглядом, оптимістичн..
 настроєм.

- 2 Визнач відмінок прикметників, постав питання, додай закінчення.

- 1 Прочитай текст.

Наш Київ

Київ — **найбільше місто** в Україні. Йому вже більш як півторі тисячі років. Та **Київ** завжди **молодий**. Нині місто розкинулося на обох берегах **широкого Дніпра**. Навесні воно потопає в зелених деревах і запашних квітах.

Київ — столиця **Української держави**.

- 2 Випиши з тексту виділені іменники разом із прикметниками. У дужках зазнач відмінок і рід.

Зразок. Найбільш**е** міст**о** (Н. в., с. р.).

- 1 Розглянь таблицю.
 2 Знайди й назви відмінки, в яких прикметники з основою на твердий приголосний мають однакові закінчення.

Відмінювання прикметників жіночого роду в однині

Назва відмінка	Питання	Допоміжне слово	Приклади
Н. в.	як ^а ?	є	біла́ стіна́ пізн ^я ́ осінь ^я ́
Р. в.	як ^{ої} ?	немає	біл ^{ої} ́ стін ^и ́ пізн ^{ьої} ́ осен ^і ́
Д. в.	як ^{ій} ?	даю	біл ^{ій} ́ стін ^і ́ пізн ^{ій} ́ осен ^і ́
Зн. в.	як ^у ?	бачу, знайд ^у	біл ^у ́ стін ^у ́ пізн ^ю ́ осінь ^я ́
Ор. в.	як ^{ою} ?	роблю́, мил ^ю ́ся	біл ^{ою} ́ стін ^{ою} ́ пізн ^{ьою} ́ осінн ^ю ́
М. в.	(на, у, по) як ^{ій} ?	стою́, знаход ^{жу} ся	(на) біл ^{ій} ́ стін ^і ́ (по) пізн ^{ій} ́ осен ^і ́
Кл. в.	—	зверта ^ю ся	біла́ стін ^о ́ пізн ^я ́ осен ^е ́

3 Знайди й назви відмінки, в яких прикметники з основою на м'який приголосний мають однакові закінчення.

231

1 Провідміняй прикметник з основою на твердий приголосний.

Назва відмінка	Питання	Приклади	
Н. в.	як ^а ?	шир ^{о́к} а́ річк ^а ́	вільн ^а ́ держав ^а ́
Р. в.	як ^{ої} ?
Д. в.	як ^{ій} ?	... річк ^і ́	...
Зн. в.	як ^у ?
Ор. в.	як ^{ою} ?
М. в.	(на, у, по) як ^{ій} ?	(по) ... річк ^і ́ (у) ... річк ^і ́
Кл. в.	—

2 Які труднощі ти відчував, коли виконував завдання?

232

- 1 Прочитай словосполучення.

Хорóша дисципліна (...), хорóшій дисципліні (...), для хорóшої дисципліни (...), хорóшої дисципліни (...), хорóшу дисципліну (...).

- 2 Назви відмінок прикметника, постав до нього питання.
3 Запиши словосполучення. У дужках зазнач відмінок.

233

- 1 Прочитай словосполучення.

Сінього кóльору, сóняшникового насіння, вчорáшнього завдáння, спілої черéшні, літнього дощú, мóкрої одéжини, дрібно́ї квасóлі, вечірньої зорі, дру́жньої зу́стрічі, початкóвої фóрми.

- 2 Порівняй і запиши у два стовпчики.

Прикметник в основі з приголосним	
м'яким	твердим
сінього кóльору	спілої черéшні
...	...

- 3 Визнач відмінок.

234

- 1 Прочитай прикметники. Визнач приголосний в основі.

Дáвній, брáтній, мoгúтній.

- 2 Зміни прикметники за відмінками. Користуйся таблицею з вправи 223.
3 Познач закінчення.

235

- 1 Прочитай вірш.

Нахиляє дуб висóкий
сéред пішної долини

віти дужі і високі
до червоної калини.

Борис Грінченко

- 2 Випиши прикметники з іменниками. Назви приголосний в основі прикметника. Визнач відмінок.

236

- 1 Прочитай. Доповни речення словами з довідки.

1. Акваріум — це ... ящик із водою для риб. 2. Верблюд — це ... тварина з двома горбами. 3. Гербарій — це колекція ... рослин. 4. Метр — це ... залізниця.

Довідка: підземна, засушених, скляний, жуйна, міська.

- 2 Запиши доповнені речення. Назви рід прикметників.

237

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай.

Учні четвертого класу проявили творч.. запал — у вихідн.. день вирішили пофарбувати коридорн.. стіну.

На міцн.. драбині Мишко, Оленка й Стас.

Мишко в зеленій кофті. Він фарбує ... фарбою.

Оленка в ... блузі фарбує ... фарбою.

Стас у ... футболці фарбує ... фарбою.

Буде ... стіна пофарбована в ... , ... , ... кольорі.

- 2 Доповни речення назвами кольорів.

238

Прочитай. Склади зі слів речення. Назви прикметники.

1. тихий, Був, ранок. весняний,
2. не, сонце. Ще, зійшло,
3. небо, стало, Тільки, на, рожевим. сході,
4. гілочці, шпак. На, голосно, клена, заспівав,

- 1 Прочитай текст. Знайди прикметник, ужитий у різних формах.

У тих холодних місцях, де живе білий ведмідь, він — найсильніший звір. Йому бояться нічого. Ведмідь уміє спритно ховатися. А ховається він від тюленів. Адже ведмідь полює на них. І треба, щоб тюлені не помітили, як він підкрадається. Для цього й потрібне ведмедю біле хутро. Білого ведмедя на білій крижині не видно.

Юрій Дмитрієв

- 2 Спиши. Підкресли прикметники, над ними скорочено зазнач рід.

- 1 Розглянь малюнок. Доповни речення.

Я люблю ... , ... варення. У Тамілі немає ... , ... , ... варення.

- 2 Назви прикметники. Визнач їхній рід.

- 1 Прочитай текст.

Яблунька

Посадив садівник у саду діку яблуньку. Зрізав зелену верхівку. Розколов стовбурець і увіткнув молодий пагінець від хорощої яблуньки.

Захворіла яблунька, але ненадівго. Згодом одужала й зрослася з чужою гілкою.

Через три роки зацвіло дерево білими запашними квітами.

За Костянтином Ушинським

- 2 Випиши прикметники з іменниками. Визнач відмінок.

Творення прикметників на -ський, -зький, -цький

242

- 1 Прочитай пари слів.

Київ — київський

Україна — український

лікар — лікарський

пéкар — пéкарський

- 2 Назви іменник у першому стовпчику. Яка основа?
- 3 Назви прикметник у другому стовпчику. Що додалося до основи?
- 4 Запиши.

Зразок. Київ — київський.

При творенні прикметників до основи іменника додається суфікс **-ський**:
пасажи́р — пасажи́рський, учи́тель — учи́тельський.

243

- 1 Утвори прикметники за допомогою суфікса **-ський**.

Пасажи́рський тра́нспорт, пасажи́рське місце, ки́ївське ме́тро, ки́ївський мі́ст, украї́нська ку́хня, украї́нське вбра́ннє, Украї́нська держа́ва, украї́нський герб.

- 2 Випиши прикметники з одним лексичним значенням, познач суфікс і закінчення.

244

- 1 Прочитай пари слів.

Коза́к — коза́цький, моря́к — моря́цький, кріпа́к — кріпа́цький, чума́к — чума́цький, ткач — тка́цький.

- 2 За допомогою якого суфікса утворено прикметники?
- 3 Запиши. Познач частини слова.

Зразок. Козак — козацький.

245

- 1 Зміни у сполученнях слів основу на прикметник.

(коза́к) рада — коза́цьк[а] рада

(Слова́к) держа́ва — ...

(чума́к) шлях — ...

(юна́к) сло́во — ...

- 2 За допомогою якого суфікса утворилися прикметники?
- 3 Запиши за зразком.

246

- 1 Прочитай пари слів.

Рі́га — рі́зький, Пра́га — пра́зький, Запорі́жжя — запорі́зький.

- 2 Поясни творення прикметників.

У суфіксах **-ськ-, -зьк-, -цьк-** завжди пишеться знак м'якшення (**ь**).

247

- 1 Прочитай. Додай до прикметників потрібні суфікси й закінчення.

1. В Одес.. порту́ відремонтува́ли корабель.

2. Ми бу́ли в х́рків.. метро́.

3. На Азо́в.. мо́рі влітку те́пло й га́рно.

4. Украї́н.. борщ — сма́чна пе́рша стра́ва.

5. Коза́.. ро́ду нема́ перево́ду.

- 2 Запиши два речення. Визнач суфікси й закінчення прикметників.

Число прикметників

Прикметники змінюються за числами.

Рід	Однина	Множина
Чоловічий	весел <u>ий</u> товариш	весел <u>і</u> товариш <u>і</u>
Жіночий	кмітлив <u>а</u> синичка	кмітлив <u>і</u> синичк <u>и</u>
Середній	смачн <u>е</u> яблуко	смачн <u>і</u> яблук <u>а</u>

248

- 1 Прочитай словосполучення.

Молóчний продúкт, середнє вікнó, ясноóке дитя, щіра дівчинка, залізна батаре́я, бобóва культу́ра, новá галере́я.

- 2 Постав подані іменники з прикметниками в множині. Запиши їх. Познач закінчення прикметників.
- 3 З двома словосполученнями (на вибір) склади й запиши речення. Підкресли головні члени речення.

249

- 1 Прочитай групи словосполучень і подумай, які закінчення прикметників треба вставити замість крапок.

1. Солóн.. огіро́к, солóн.. вода́, солóн.. мо́ре, солóн.. чіпси. 2. Срі́бн.. ло́жка, срі́бн.. дзе́ркало, срі́бн.. телефо́н, срі́бн.. монéти. 3. Бі́л.. сте́ля, бі́л.. кроленя́, бі́л.. екра́н, бі́л.. рукави́ці.

- 2 Спиши. Встав закінчення прикметників в однині й множині.

250

- 1 Прочитай вірш. Спиши, розкрий дужки.

Ми любимо вéсну, (зелéна, чудéсна),
і грім у хма́рі, і до́щик (співу́ча),
і лу́ки (широ́ка), і ріки (глибо́ка),
і по́ле (весéла), і (рідна) осéлі,
і цвіт у маю́ — всю зéмлю свою́.

Михайло Стельмах

- 2 Що допомогло поставити прикметники в потрібній формі?

251

- 1 Пригадай жести **ЗЕЛЕНИЙ***, **ЧУДЕСНИЙ***, **ШИРОКИЙ***, **ГЛИБОКИЙ***, **ВЕСЕЛИЙ***, **РІДНИЙ***.
- 2 Поясни їхнє значення.
- 2 Користуйся вправою 250. Запиши.

Зразок. **ЗЕЛЕНИЙ*** — *зелену (весну).*

252

- 1 Прочитай і відгадай загадки.

* * *

Біленькі кúрочки з-під лóба дівляться.

* * *

У хлівці два ряді баранців,
і всі біленькі.

* * *

Влітку сіре́нький, а взімку біле́нький.
Дóвгі ву́ха ма́є, шві́дко він стриба́є.

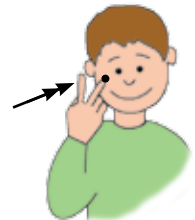
- 2 Які прикметники допомогли відгадати загадки?
- 3 Спиши загадки. Підкресли прикметники. У дужках познач їхні рід і число.
- 4 Запиши іменники-відгадки й скажи, якого вони роду й числа.

253

- 1 Прочитай вірш.

Шевчénко

Всі йогó ми ба́тьком зве́мо,
так від ро́ду і до ро́ду:
ко́жний вірш свій і поéму
він присвячував наро́ду.

Ось чому в сім'ї великій,
у цвіту садів прекрасних
бу́де жи́ти він навіки,
як **безсмертний** наш **сучасник**.

Максим Рильський

- 2 Поясни, як ти розумієш другий рядок вірша.
- 3 Випиши виділені сполучення іменників з прикметниками, визнач їхнє число.
- 4 Визнач рід прикметників в однині.

254

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай речення.

1. З глибокої криниці брали крижану́ воду. 2. Широ́кою засніженою ву́лицею ішо́в старій Фе́дір з мале́ньким ону́ком Яросла́вом. 3. Сніг укрі́в біло́ю ко́вдрою чо́рну зе́млю. 4. Гі́лки в і́неї розкві́тли, в бі́лих шу́бках усі дубкі́.

- 2 Випиши прикметники з іменниками. Назви́ їхнє число.

255

- 1 Прочитай вірш.

Ті́гри, рі́сі та панте́ри —
спри́тні, си́льні та прудкі́,
ко́ні, о́лені, косу́лі —
швидконо́гі та стру́нкі.
А сло́ні, орлі́, верблю́ди —
дивови́жні й га́рні всі.

Любов Лазько

- 2 Випиши прикметники, познач закінчення.
- 3 Зроби висновок про закінчення прикметників у множині.

- 1 Прочитай. Доповни речення прикметниками.

(Якій?) ... зимі кінєць, якщо заспівав (який?) ... жайворонок, зацвірінькали (які?) ... горобці, прилетіли (які?) ... голуби, з'явілися (які?) ... шпакі. Війшов із барлогу (який?) ... ведмідь. Застрибав на (якій?) ... галявині (який?) ... заєць.

Довідка: сніжній, весняній, веселі, дікі, чорні, сонний, весняній, сірєнький.

- 2 Назви ознаки того, що зима закінчується.
3 Запиши доповнені речення. Підкресли прикметники в множині.

- 1 Розглянь малюнок.

- 2 Склади розповідь «Мій ранок». Використовуй слова й словосполучення: *мої друзі, менший, найменший, туманний парк, чисте повітря, широка стежка, приємні враження.*

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Ростє хлопчик **гарнєсєнький**
на городі в мєне:
чорні очі, жовті вії,
капелюх — зелєний.

- 2 Спиши. Підкресли слова, які допомогли знайти відгадки.
3 Виділене слово розбери за будовою.

Прикметники — синоніми й антоніми

Прикметники-антоніми —

це прикметники протилежного значення:

^{який?} простий — ^{який?} складний, ^{яка?} зовнішня — ^{яка?} внутрішня.

Завжди виступають парами й відповідають на одне питання.

259

- 1 Прочитай. Добери потрібне слово з дужок.

Настала (*гаряча, тепла*) осінь. Осіннє повітря було (*туманне, прозоре, світле*), тихе. На заході під (*чистим, безхмарним, ясним*) небом стояло (*велике, гігантське*) золотє сонце. Під його (*косим, нерівним*) промінням блищало (*різнокольорове, барвисте*) лістя лип та беріз.

- 2 Спиши два речення. Підкресли прикметники.

260

Добери до прикметників синоніми. Запиши. Постав у словах наголоси.

Ніч світла —

Воїн хоробрий — ... , ... ,

Подарунок дорогий — ... , ... ,

Довідка: місячна, зоряна, сміливий, відважний, безстрашний, безцінний, коштовний.

261

- 1 Прочитай і поясни, в якому реченні прикметник ужито в прямому значенні, а в якому — у переносному.

1. Орнамент вишито на **шовковій** сорóчці. 2. Характер у хлопчика **шовковий**. 3. **Шовковий** спів у соловейка. 4. У полі хвилювалися **шовкові** ячмені.

- 2 У прикметниках визнач рід, назви закінчення.

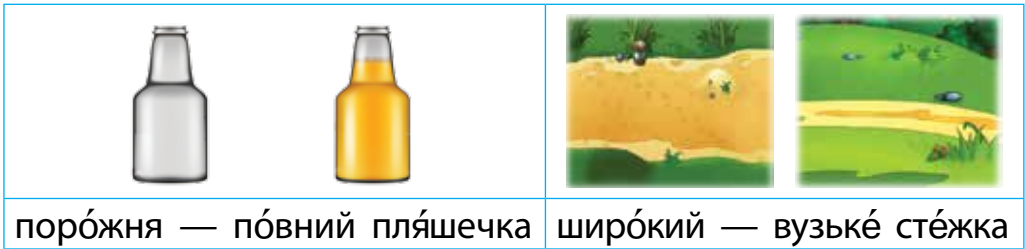
- 1 Прочитай і з'ясуй значення слова *білий* у кожному реченні.

1. Грónа каліни впáли на білий сніг. 2. Гáнна сидіть, як біла ворóна. 3. Там булá різна їжа: білі буханці, ягоди, коржі. 4. Білий гриб зустрічається з чéрвня до пізньої óсені в лістяних і хвóйних лісáх. 5. Біле м'ясо — дієтична їжа. 6. Білим зóлотом називáють бавóвну. 7. Це був дідусь дуже білий. 8. Бúде неділя тоді, коли сорóчка біла.

Довідка: виділяється чімось незвичайним, боровік, пшеничні, сівий, чіста (віпрана), кúрятина (кролятина).

- 2 Випиши речення, в яких слово *білий* має пряме значення.

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай прикметники-антоніми.

- 2 Виправ помилки. Запиши. Поясни свою думку.

- 1 Розглянь малюнки. Знайди пари.

- 2 Добери прикметник-антонім.

Сухá сорóчка — ... сорóчка. Справний годинник — ... годинник. Надúта кúлька — ... кúлька.

- 3 Запиши пари словосполучень. Познач закінчення прикметників.

265

Розкажи, що зображено на малюнках. Використовуй прикметники-антоніми.

266

1 Прочитай. Добери прикметники-антоніми.

Хвóрий — ... , старій — ... , бідний — ... , весéлий — ... , ширóкий — ... , злий — ... , тёмний — ... , дрúжний — ... , товстій — ... , білий — ... , сухій —

2 Запиши пари слів. Познач закінчення.

267

1 Прочитай слова й добери прикметники-антоніми.

Так, твердій, ясно, мину́лий, т́хо.

Довідка: майбу́тній, ні, шу́мно, тёмно, м'який.

2 З прикметниками склади питальні речення. Запиши їх.

268

Добери антоніми до прикметників, що характеризують осінь.

сумна
тривóжна
будéнна
тéпла
дощовá

урочíста
холóдна
сухá
весéла
спокійна

269

1 До кожного ряду слів-синонімів добери антонім.

Слабій, безсілий, нéмічний —

Гладка, пóвна, товста́ —

Оптимістичне, життерáдісне, весéле —

2 Запиши. Познач закінчення. Визнач рід.

- 1 Прочитай вірш. Розглянь малюнки.

Струмку́ говори́ла ріка́:
— Ти вузький, а я широ́ка.
Ти мілкий, а я глибо́ка.
Про одне́ забу́ла ріка́,
що вона́ почала́сь із струмка́.

- 2 Випиши слова протилежного значення. Поясни, що вони означають.
- 3 Чи можна ще дібрати прикметники-антоніми до іменників *ріка* і *струмок*? Наведи приклад.
- 4 До якого стилю належить текст вірша: художнього чи наукового?

Прислівник

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай неповні речення.

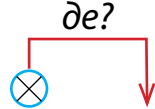
Де?		
		
Метелик літає ...	Хлопчик котить кюлю ...	Сонце світить ...

- 2 Постав питання від дієслова й доповни речення словами з довідки.

Довідка: правóруч, лівóруч.

- 3 Запиши за зразком.

де?

Зразок. 1. Метелик літає праворуч.

 лівóруч правóруч

272

- 1 Розглянь жести.

			
ЛІВИЙ (БІК)	ЛІВОРУЧ	ПРАВИЙ (БІК)	ПРАВОРУЧ

- 2 Переклади жести словесно. Запиши, постав питання. Підкресли прислівники.

Зразок. ЛІВИЙ — *яка? який? яке?* ліва, лівий, ліве.

Прислівник — це **самостійна незмінювана частина мови.**

Називає **ознаку дії:**

час (коли?): сьогодні, тепер, вчора;
напря́м (куди?): вперед, назад, ліворуч, праворуч;
місце (де?): тут, там, знизу, вгорі;
спосіб (як?): сумлінно, акуратно.

273

- 1 Прочитай. Вибери точний прислівник.

1. Бúкви в слова́х пи́шемо (*ра́зом, окре́мо*). 2. У шко́лу прихо́димо (*зра́нку, ввече́рі*). 3. Ста́раємося пово́дитись

(ввічливо, неввічливо). 4. (Постійно, інколи) я виконую домашні завдання.

- 2 Запиши речення. Яким членом речення виступає прислівник?

Зразок. Букви в словах пишемо разом.

274

- 1 Прочитай. Назви виділені слова.

Дзвеніть кохана мова **чісто**,
а кожне слово — **урочісто**,
земля стрічає вас **святково**,
сміються зорі **загадково**.
Саді цвітуть коли? — **весною**,
улітку — трав моря шовкові,
а **восени** врожай збирають,
узимку снігу всі чекають.
Прислівників багато в мові,
всі яскраві, всі чудові!

Лідія Лужецька

- 2 Як називаються виділені слова? На які питання відповідають? З яким словом пов'язані?
- 3 Запиши за зразком.

як?

Зразок. Дзвенить чисто.

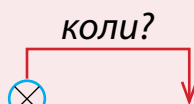

узимку улітку весною восени

Прислівник у реченні пов'язаний із дієсловом.

Є другорядним членом речення.

коли?

Всі чекають взимку снігу.

- 1 Утвори прислівники від прикметників.

Весéлий —

Старáнный —

Малій —

Загадкóвий —

Легéнький —

Рáдісний —

Щéдри́й —

Ла́гідний —

Холо́дний —

Тéплий —

Сумній —

Бадьóрий —

- 2 Запиши. Постав питання.

Зразок. ^{який?} Веселий — ^{як?} весело.

- 3 Визнач кількість букв і звуків у виділених словах.

старáнно

загадкóво

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст. Утвори прислівники від іменників і прикметників.

Був собі малéнький прóлісок.
(Зимá) він спав під снігом.
Йому́ було́ (холо́дний і сумній).
Сні́лася кві́точці весна́.

Одно́го дня пригрі́ло яскра́ве со́нечко. Земля́ прогрі́лася. Прóліскові ста́ло (тéплий). Він прокі́нувся, потягну́вся і (ні́жний) усміхну́вся.

(Рáдісний) розцві́в і дарува́в свою́ красу́ лю́дям.

- 2 З якою частиною мови пов'язаний прислівник?
- 3 Яким членом виступає у реченні?

- 1 Розглянь таблицю. Поясни значення слів жестовою мовою.

Творення прислівників від іменників

Іменник (що?)	Прислівник (коли?)
в́ечір	в́вечері, щ́ов́ечора
ра́нок	в́ранці, щ́орáнку
день	в́день, щ́одня́
ніч	в́ночі, щ́оно́чі

- 2 Запиши. Поясни творення прислівників.

що? коли? коли?

Зразок. Вечір — в́вечері, щ́ов́ечора.

- 1 Пригадай жести ГОДИНА, ДЕНЬ, ТИЖДЕНЬ, МІСЯЦЬ, РІК. Покажи. Продактилюй.
- 2 Визнач частину мови.
- 3 Утвори прислівники від іменників. Запиши.

що? як часто?

Зразок. Година — щ́огоди́ни.

- 1 Прочитай. Вибери з дужок точний прислівник.

1. У багатьох школах учні (щов́ечора, щ́орáнку) роблять зарядку. 2. Сónце (щ́орáнку, щ́ов́ечора) сідає. 3. (Щ́одня́, щ́орóку) я святкую́ день наро́дження. 4. (Щ́одня́, щ́орóку) ми відзначаємо́ День вишивáнки. 5. (Щ́оті́жня, щ́одня́) у нас є вихі́дні.

- 2 Випиши прислівник разом із дієсловом. Постав питання.

коли?

Зразок. Щоранку роблять.

- 1 Прочитай. Постав питання до кожного прислівника.

Тут, щодня, вперёд, знізу, напам'ять, там, корісно, щомісяця, щоріку, наза́д, угорі́, згорі́, га́рно.

- 2 Розподіли прислівники на групи за значенням і запиши до таблиці.

Прислівники			
Місця де?	Напрямку куди? звідки?	Часу коли?	Способу дії як?
тут

щора́нку щодня́ щорі́ку

- 1 Прочитай. Доповни речення точним словом із дужок.

1. Васі́лько вірш вівчив (*па́м'ять, на-па́м'ять*). 2. Іри́нка зна́є (*па́м'ять, напам'ять*) пра́вила. 3. Соломі́я подарува́ла на до́вгу (*па́м'ять, напам'ять*) кни́жку Горді́ю.

- 2 Постав питання до вставленого слова. Визнач, яка це частина мови.

- 3 Речення запиши.

Зразок. Василько вірш вивчив напам'ять.
як?

напа́м'ять

- 1 Склади зі слів речення. Запиши.

землі́ те́пло і вночі́. На рідній вдень

- 2 Що це за вислів? Як називається?

- 3 Назві прислівники. Як називаються прислівники протилежно-го значення?

283

Прочитай. Додай прислівник-антонім.

Щоно́чі — ... , правору́ч — ... , там — ... , щора́нку — ... , наза́д — ... , ма́ло — ... , сьога́дні — ... , взі́мку — ... , зза́ду —

284

1 Розглянь малюнок. Прочитай вірш.

Вперед — назад,
вперед — назад
гойдаюся я тут.
Угору — вниз.
Угору — вниз!
Як гарно все навкруг!

2 Назви прислівники. Випиши прислівники-антоніми.

вперед назад

285

1 Розглянь жести.

			
ЗАВЖДИ	НІКОЛИ	ЗАДОВОЛЕНО	НЕЗАДОВОЛЕНО

2 Переклади українською мовою. Добери прислівники-антоніми. Запиши.

Зразок. Коли? ... і
Як? ... і

286

1 Добери точний прислівник за змістом.

1. Брати участь у конкурсі в перший раз —
2. Переганяти одне одного під час бігу —

3. Поверта́тися до́дому в то́чний час — 4. Іти́ й не зна́ти до́роги — 5. Повідо́мити про щось ра́ніше зазна́ченого ча́су —

Довідка: впе́рше, навві́передки, вча́сно, наздо́гад, за-здалегі́дь.

2 Запиши за зразком.

Зразок. Брати участь у конкурсі *вперше*.

вперше *навві́передки* *вча́сно*

287

1 Прочитай прислівники. До виділених слів добери синоніми.

Ра́но, чудо́во, вра́нці, прекра́сно, зра́нку, чуде́сно, зра́ння, блиску́че, спозара́ння, ра́нком.

2 Запиши у два рядки.

3 З виділеними словами склади речення.

288

1 Розглянь малюнки. Добери до кожного прислівники. Постав питання.

2 Познач граматичну основу.

Довідка: надмі́ру, пі́зно, навмі́сно, ненаро́ком.

навмі́сно *ненаро́ком*

289

1 Прочитай. До двох прислівників (на вибір) добери синоніми. Звернися по допомогу до словничка синонімів.

Умі́ло, ра́дісно, я́сно, шві́дко.

2 Склади речення до кожного малюнка. Запиши.

- 1 Прочитай, Добери до прислівників антоніми. На яке питання вони відповідають?

Мало, вузько, брудно, голосно, спокійно, ситно, смачно, ввічливо, сухо, криво, вгору, поперед, активно, байдуже, легко, довго, пусто.

- 2 Запиши попарно. З двома парами слів склади й запиши речення.

Зразок. Мало — багато.

вузько легко

- 1 Прочитай текст без прислівників.

Біжить лісовий струмочок ... і

Як ... , ... , ... все навкругі!

Співає веселу пісеньку. Не замовкає струмок — ... , ... дзюркотить і дзюркотить.

Не відпочиває

... поспішає струмок до синього моря.

- 2 Чи є художній текст емоційно виразним? Чому?

- 3 Додай у текст прислівники з довідки.

Довідка: вперед, вперед, гарно, чудово, загадково, щохвилини, щогодини, ніколи, радісно.

- 4 Чи надали прислівники художньому тексту більшої емоційності й виразності? Зроби висновок.

- 5 Випиши речення з однорідними членами, які виражено прислівниками.

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай. Поділи текст на речення та абзаци. Запиши його.

З усіх співочих пташок найбільш таємнича й гарна їволга живуть їволги в березових галях і тінистих парках навесні ці птахи з'являються пізно важко знайти гніздо

Їволги в зеленому гіллі дерев рідко можна побачити близько і саму пташку вона непомітно перелітає з дерева на дерево тільки інколи на сонці блисне їволга яскравим пір'ям

2 Яка роль прислівників у тексті?

3 Випиши прислівники, постав питання.

293

1 Розглянь малюнок. Прочитай науковий текст.

Сова — нічний птах-мисливець. Щодня вона спить у дуплі. А щоночі полює на здобич. Сидить сова нерушно, лише головою крутить у різні боки. У неї дуже великі очі. Але вони нерухомі. Тому сова постійно повертає голову — то ліворуч, то праворуч. Так вона бачить довкола, близько й далеко.

Помічає мишу, крота чи жабу. Сова повільно, безшумно підлітає і вертикально падає вниз — хапає здобич.

Сова ніколи не промажується.

З енциклопедії «Маленький читайлик»

2 Чи є у тексті прислівники? Назви й випиши їх.

3 Чи надали прислівники науковому тексту більшої емоційності й виразності? Доведи на прикладі речень із тексту.

294

1 Прочитай вірш. Знайди прислівник. Поясни його значення.

Очі

Різні очі дано людині,
та не в тому різниця,
темні чи світлі, а в чому?
В тому, як світ вони бачать,
з чого радіють, за чим вони плачуть.

Однім усé бáчиться чóрним, потвóрним.
Дру́гим — га́рним і неповтóрним.
Трeтiм — усé на свiтi байдúже...
Найдúжче оцiх стережiся, мiй дру́же!

Ігор Муратов

- 2 Розгляньте кожен малюнок по черзі з сусідом по парті й переконайтеся, що ви бачите різне.
- 3 Випиши з вірша слова протилежного значення. Доведи свою думку.

різні (які?)
потвóрне

різні́ця (що?)
неповтóрне

295

- 1 Прочитай вірш.

Тобі пита́ння задаю́,
готу́й же ві́дповідь сво́ю.
Відгада́й, коли маста́к,
Ні чи ТАК.

- 2 Відповідай.
 - Прислівник — це незмінювана частина мови. (Так.)
 - У реченнях прислівники виступають головними членами. (Ні.)
 - У тексті прислівники найчастіше пов'язані з дієсловами. (Так.)
 - Різні форми прислівників утворюються за допомогою зміни їхніх закінчень. (Ні.)
 - Слова *вчора*, *сьогодні*, *завтра* — це прислівники-синоніми. (Ні.)

- Прислівники в художніх тэкстах надають тэкстові більшої емоційності й виразності. (Так.)
- Прислівники в наукових тэкстах надають тэкстові більшої образності. (Ні.)
- Прислівники вживаються в наукових тэкстах. (Так.)

296

- 1 Розглянь малюнок «Океан і пустеля».

- 2 Дай відповіді на запитання:
 - Що зображено ліворуч?
 - Що зображено посередині?
 - Що зображено праворуч?
- 3 Склади й запиши речення з прислівниками-антонімами. Поясни, що вони означають.

Числівник

297

- 1 Пригадай, яке сьогодні число.
- 2 Назви й запиши його.
- 3 Порівняй, як записано число на класній дошці.

298

- 1 Прочитай і доповни пари речень числом.
 1. Яке сьогодні число? — Сьогодні березня.
 2. Яке вчора було число? — Вчора було
 3. Яке завтра буде число? — Завтра буде
- 2 Речення-відповіді запиши.

Числівник — це **самостійна частина мови**,
вiдповiдає на питання:

яке? вoсьмe, другe;
скiльки? чoтири, вiсім;
кoтрий? чeтвeртий, вoсьмиий.

1 Прочитай слова. Постав питання.

Тридцять, вісім, **дів'ять**, дванадцять, десять, одна.

2 Запиши за зразком.

Зразок. Скільки? — тридцять.

3 Придумай словосполучення з виділеним словом.

1 Розглянь таблицю.

Число	Числівник		Іменник
	скільки?	яке? котре?	що?
6	шість	шóсте	шісткa
7	сім	сьóме	сімка
8	вісім	вóсьме	вісімкa
9	дів'ять	дев'яте	дев'яткa
10	десять	десяте	десяткa
11	одинадцять	одинадцятe	одинадцяткa

2 Покажи жестами числа в стовпчику ліворуч.

3 Покажи жестами слова в стовпчиках посередині. Які це слова?

4 Покажи жестами слова в стовпчику праворуч. Які це слова?

5 Поясни свою думку.

1 Прочитай. Доповни речення числівником за змістом.

1. У підсніжника ... пелюстки. 2. Герб, Гімн, Пра́пор — ... націона́льні сімволи на́шої держа́ви. 3. У трику́тника — ... ку́ті, ... сто́рони, ... верші́ни. 4. Кóжна порá року ма́є ... місяці́. 5. У сві́тлофо́ра ... óка.

2 Випиши з перших трьох речень словосполучення числівника з іменником. Познач закінчення.

Зразок. Три пелюстки.

1 Розглянь таблицю.

Творення числівників

Числа		Числівники		
		скільки?	котр <u>ий</u> ?	як <u>е</u> ?
1 + 10	11	одина́дцять	одина́дцят<u>ий</u>	одина́дцят<u>е</u>
2 + 10	12	двана́дцять	двана́дцят<u>ий</u>	двана́дцят<u>е</u>
3 + 10	13	трина́дцять
4 + 10	14	чотирна́дцять
5 + 10	15	п'ятна́дцять
6 + 10	16	ші́стна́дцять
7 + 10	17	сі́мна́дцять
8 + 10	18	ві́сімна́дцять
9 + 10	19	дев'ятна́дцять

2 Прочитай числівник *одинадцять*. Назви корінь.

3 Що означає *-надцять*?

4 Зроби висновок, з яких частин складаються числівники на позначення чисел 11—19.

Числівники на позначення чисел 11—19

пишуться одним словом:

скільки? *шістнадцять, дев'ятнадцять;*
котрий? *шістнадцятий, дев'ятнадцятий;*
яке? *шістнадцяте, дев'ятнадцяте.*

303

- 1 Покажи числа. Продактилюй словами.

11, 13, 16, 19.

- 2 Утвори числівники й запиши до таблиці.

Число	Скільки?	Котра?	Яке?
13	трина́дцять
16	...	шістна́дцят<u>а</u>	...
19	дев'ятна́дцят<u>е</u>

- 3 Познач корінь і закінчення.

одина́дцять

шістна́дцять

304

- 1 Розглянь годинники. Скажи, котра година на кожному з них.

Котра зараз година?

...

- 2 Відповіді запиши за зразком.

котра?

Зразок. Зараз одинадцять година.

1 Прочитай речення.

1. Маршрут тролейбуса 14 кілометрів. А маршрут трамвая — 19 кілометрів.

2. Мій день народження 15 квітня. А день народження Оксάνки — 12 травня.

2 Заміни числа словами. Добери точне питання: *скільки?* чи *якого?*

3 Запиши.

Зразок. Маршрут тролейбуса *скільки?* чотирнадцять кілометрів.

одинáдцята годíна

тринáдцята годíна

1 Розглянь таблицю.

Відмінювання числівника 50

Назва відмінка	50
Н. в.	п'ятдеся́т
Р. в.	п'ятдесяти́
Д. в.	п'ятдесяти́
Зн. в.	п'ятдеся́т
Ор. в.	п'ятдесятьма́
М. в.	(на) п'ятдесяти́

2 Яке закінчення має числівник у родовому, давальному й місцевому відмінках?

3 Чи однакові закінчення має числівник у називному й знахідному відмінках? Назві.

4 Назві закінчення числівника в орудному відмінку.

п'ятдеся́т

п'ятдесяти́

Числівники на позначення чисел 50—80

мають однакове закінчення у:
називному й знахідному відмінках —

п'ятдесят — ***вісімдесят***;

родовому, давальному й місцевому відмінках —

п'ятдесяти — ***вісімдесяти***.

307

- 1 Прочитай. Покажи числа жестами. Продактилюй словами.

60, **70**, **80**.

- 2 Запиши словами в називному відмінку.
 3 Провідміняй за зразком із вправи 306.
 4 Яке закінчення мають числівники в родовому, давальному й місцевому відмінках?
 5 Яке закінчення мають числівники в називному, знахідному й орудному відмінках?

308

- 1 Добери до чисел числівники.

5	
6	шість
50	шістдесят
60	п'ять
500	п'ятдесят
600	

- 2 Яких числівників немає? Покажи жестом.

309

- 1 Прочитай приклади.

$$70 - 50 = 20$$

$$80 - 30 = 50$$

$$60 - 60 = 0$$

- 2 Запиши. Підкресли числівники. Познач відмінок.

Р. в.

Н. в.

Н. в.

Зразок. Від сімдесят відняти п'ятдесят буде двадцять.

310

- 1 Заміни числа словами й прочитай вірш.

Лічілка

50 лисеня́т
йшли гуля́ти в сад
по́ки трі́шки заблу́дили —
сад укра́ли крокоді́ли
(та́кож 50).
22 вартові́
вартува́ли скарб
по́ки ле́гко посварі́лись
по́тім ле́две помирі́лись
краб поцу́пив скарб.

Олеся Мамчич

- 2 Випиши числівники. Поясни їхнє написання.

311

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай. Який це текст — художній чи науковий?

Во́рон завбі́льшки з вели́кого
півня — ма́йже 50 сантиме́трів.

Гніздо́ буду́є на висоті від 4 до
25 ме́трів від землі́. Трима́ються
птахи́ тільки па́рами. Відклада́ють
завзича́й від 3 до 7 яе́ць. У кві́тні
вилу́плюються пташе́нята, а в тра́в-
ні вони́ вже мо́жуть літа́ти. Мак-
сима́льна трива́лість життя́ чо́рно-
го во́рона до 75 ро́ків.

завбі́льшки — розміром

З «Енциклопедії символів» Дженіфера Купера

- 2 Назви́ числа словами. Визнач відмінок числівників.

312

- 1 Розглянь таблицю.

Творення числівників 500—900

500 (5 × 100)	600 (6 × 100)	700 (7 × 100)	800 (8 × 100)	900 (9 × 100)
п'ятсót	шітсót	сімсót	вісімсót	дев'ятсót

- 2 Поясни творення числівників.

313

- 1 Прочитай і розв'яжи задачу.

Водій автобуса за 2 дні проїжджає 500 кілометрів. Скільки кілометрів водій проїде за 3 дні?

- 2 Заміни числа на числівники. Назви.

п'ятсót

шітсót

314

- 1 Прочитай вирази словами.

$$700 + 300$$

$$900 - 500$$

$$600 + 400$$

$$800 - 700$$

- 2 Яке питання можна поставити до числівників?

315

- 1 Прочитай текст. Замінюй числа словами. Поясни їхнє написання.

Історія гудзиків почалася 700 років тому. Але імені людини, яка їх придумала, не збереглося. Цікаво, що жінки спочатку не звертали уваги на цей винахід. Вони продовжували користуватися шпильками. А гудзики цікавили тільки чоловіків.

За гудзиками визначали становище людини. Гудзики із золота й срібла робили для дворян, із недорогих матеріалів — для солдатів і слуг, зі скла й дерева — для простих людей.

За останні 100 років яких тільки гудзиків не було! Багато з них зберігаються в музеях. У сучасних магазинах є великий вибір гудзиків.

З журналу

- 2 Спиши речення з числівниками, підкресли їх.

316

- 1 Розглянь жест.

- 2 Добери словесне значення.

а) 2 рази по 500 тисяч; б) 10 разів по 100;
в) 4 рази по 200; г) 100 разів по 50.

- 3 Точне значення запиши словами.

Зразок. Мільйон — це два рази по п'ятсот тисяч.

тїсяча

мільйон

317

- 1 Прочитай.

1 000 000 гривень. 1 000 000 троянд.
1 000 000 людєй.

- 2 Запиши словосполучення словами. Над числівником постав питання.

318

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

В голові і у хребті,
маю владу я знайти.
Роздаю 1 000 000 наказів
і керую всім одразу.
Хто тримає в тілі розум?
Здогадалися? Це —

- 2 Запиши. Число познач словом. Яким членом речення є числівник?

Займенник

Займенник як самостійна частина мови

319

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай речення.

Він найкраще складає машинки з конструктора «Лего». **Його** роботи займають перші місця на шкільних і районних виставках.

- 2 Про кого мовиться в реченнях? Чому не можна сказати точно, про кого йдеться?
- 3 Які слова (*учень, Іванко, школяр, дідусь, малюк*) можна підставити замість слова *він*? На яке питання вони відповідають? Якою частиною мови є?

Займенник (замість імені) — це **самостійна частина мови**, вказує на предмети, їхні ознаки, кількість, але не називає їх.

Предмет: *я, ти, він, вона, воно, вони, ми, ви* (*хто? що?*)

Ознака — *такий (який?)*

Кількість — *стільки (скільки?)*

320

- 1 Розглянь малюнки.

1

2

3

4

- 2 Прочитай. Знайди відповідність між малюнком і реченням.

1. **Я** — той, хто говорить про себе.

2. **Ти** — той, до кого співрозмовник звертається.

3. **Він (вона́, воно́, вони́)** — особа (особи), про яких іде́ться, але вони́ мо́жуть бу́ти при цьо́му як прису́тні, так і відсу́тні.

4. **Ми** — група осіб, до якої входить і особа, яка гово́рить.

321

1 Прочитай лічилку.

Я, ти, він, вона́ —
ра́зом дру́жна ми сім'я́.

2 Назви й запиши займенники. Поясни, на кого вони вказують. Запиши займенники у два стовпчики: ті, що вжито в однині, й ті, що вжито в множині.

3 Розглянь малюнки. Який малюнок (малюнки) відповідає змісту лічилки? Чому? Відповідь обґрунтуй.

Змінювання займенників за особами і числами

Особові займенники змінюються за особами і числами.

Особа	Однина	Множина
Перша	я ба́чу	ми ба́чимо
Друга	ти ба́чиш	ви ба́чите
Третя	Він вона́ воно́	вони́ ба́чать

1 Прочитай.

1. — **Я** подарува́в ма́мі нову́ кни́жку, — похва́лився Мишкó.

— **Я** ви́шила хусті́нку, — сказа́ла Марі́йка.

2. — **Ти**, Мико́лко, трима́й рівно́ де́ревце, а **ти**, Васи́лку, засипа́й корі́ння землі́ю, — по́яснював сади́вник хлóпцям.

2 Чи на одну й ту саму особу вказують займенники *я, ти*? Поясни.

1 Розглянь малюнок. Прочитай початок діалогу.

— Я не буду з тобою гратися! Ти вчора не дав ...

— ...

2 Подумай, як можна продовжити діалог.

3 Чи траплялися з тобою подібні ситуації?

1 Прочитай займенники.

Я, ти, ми, ви, він, вона́, воно́, вони́.

2 Розподіли на дві групи: одна й множина.

3 На яке питання відповідає кожен займенник?

Прочитай. Додай точний займенник із довідки й утвори речення (крім першого).

Кролиця ма́є трьох кроленя́т. У ... до́вгі ву́шка. ... схóжі на ма́тір. ... вчить кроленя́т їсти траві́чку.

... спостеріга́ємо за кроля́чим сіме́йством. ... такі гарне́нькі й трі́шки ді́кі. ... дали́ ... мо́ркви й капу́сти. ... жу́ють і смаку́ють.

Довідка: вони́, їм, вони́, вона́, ми, них, вони́, ми.

1 Прочитай речення без початку. Чи можна вставити замість крапок іменники?

1. ... люблю свою Батьківщину.
2. ... любиш своїх рідних?
3. ... любить читати книжки. ... любить комп'ютерні ігри.
4. ... люблять проводити час разом.
5. ... любимо спілкуватися смс.
6. ... любите ходити в парк?

2 Встав потрібні за змістом займенники й запиши речення.

Довідка: ти, я, він, вони, ми, ви, вона.

Змінювання займенників за відмінками і родами

Займенники змінюються за відмінками.

Назва відмінка	Питання	Займенники	
Н. в.	<i>хто?</i>	я	ти
Р. в.	<i>кого?</i>	мене́	тебе́
Д. в.	<i>кому?</i>	мені́	тобі́
Зн. в.	<i>кого?</i>	мене́	тебе́
Ор. в.	<i>ким?</i>	мно́ю	тобо́ю
М. в.	(у) <i>кого?</i> (на) <i>кому?</i>	(у) мене́, (на) мені́	(у) тебе́, (на) тобі́

327

- 1 Розглянь малюнок. Що він означає? Якому займеннику відповідає жест?
- 2 Зміни займенник я і склади й запиши три словосполучення.

Дати (я). Взяти (я). Керувати (я).

Зразок. Дати мені.

328

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай.

Записка

Сьогодні (кого?) ... не буде в школі.

(Хто?) ... захворіла. (У кого?)
... .. висока температура, нежить.
Мама заварює (кому?) ...
ліповий чай.

- 2 Хто розповідає про себе? Покажи. Назви.
- 3 Що повідомляє дівчинка?
- 4 Встав займенники за питаннями. Користуйся таблицею зі с. 133.

329

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай.

— Сьогодні (хто?) ... не підеш до школі.

(Хто?) ... захворіла. (У кого?)
висока температура, нежить. Я заварю (кому?) ... ліповий чай.

- 2 Хто розповідає? Покажи. Назви.
- 3 Кому розповідає мама? Покажи. Назви.
- 4 Встав у текст займенники за питаннями. Користуйся таблицею зі с. 133.

330

- 1 Порівняй малюнки й тексти з вправ 328 і 329.
- 2 Розкажи за планом.

План

1. Чим різняться малюнки?
 2. Чим різняться тексти?
 3. Хто пояснює причину відсутності в школі?
 4. Які займенники використовують мовці?
- 3 Випиши займенники з обох текстів. Познач особу й число.

331

- 1 Прочитай текст. Яке слово в тексті повторюється?

Вітя — чемпіон із бігу на 100 метрів. Вітя здобув це звання на шкільних, районних і міських змаганнях. Принесли Віті цю перемогу щоденні тренування. Вітя вмів розумно розподілити свій час. Устигає Вітя уроки вчити, книжки цікаві читати, на стадіоні тренуватися.

Вітю знають усі. Ми пишаємося таким товаришем!

- 2 Відредагуй текст. Уживай займенники й іменники.

Довідка: він, йому, хлопчик, його.

- 3 Запиши виправлений текст.

332

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Я росла в темній темниці,
як віросла — взяли в світлицю.

З мене шкуру всі деруть,
мене варять, мене труть,
мене смажать і печуть.

Відгадайте, **хто я** є,
скажіть ім'я **ви** моє.

- 2 Випиши займенники, постав до них питання *хто?* з *кого?* *кого?*

1 Прочитай.

Зустріли (кого?) ... , чека́ли (на кого?) на ... , по-важа́ю (кого?) ... , побува́в (у кого?) у ... , пора́ду даю́ (кому?) ... , запі́тували (в кого?) в ... , подарува́ли (кому?) ... , подя́кував (кому?) ... , дя́кую (кому?) ... , дя́кувати (кому?)

2 Запиши. Замість крапок устав займенники *тебе, тобі, мене, мені, їй, йому, їм*.

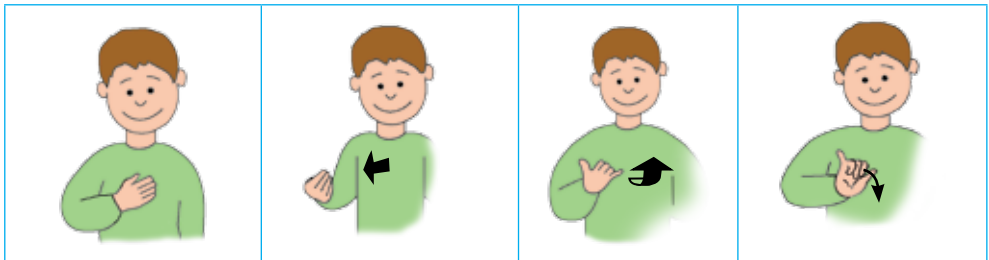
3 З двома словосполученнями (на вибір) склади питальні речення.

Займенники змінюються за родами.

Хто?	Чий? (чия? чие? чиї?)
я	м ^ї й, м ^о я́, м ^о е́, м ^о ї́
ти	тв ^ї й, тв ^о я́, тв ^о е́, тв ^о ї́
ми	наш□, на́ш ^а , на́ш ^е , на́ш ^ї
ви	ваш□, ва́ш ^а , ва́ш ^е , ва́ш ^ї
він (воно́)	й ^о го́
вона́	ї́ї́
вони́	ї́хн ^ї й, (ї́хн ^я , ї́хн ^є , ї́хн ^ї)

1 Розглянь жести.

2 Переклади жести й запиши словами.

- 1 Розглянь малюнок «Софійка і Марійка». Прочитай діалог.

Софійка: — У мене є ведмédик.
А в тебе що?

Марійка: — У мене — лялька.

Софійка: — Мій ведмédик хóче гратися.

Марійка: — Моя лялька тákóж.
Давай гратися разом.

- 2 Поясни значення займенників у мене, у тебе, мій, моя.

- 1 Розглянь малюнки.

1. У мене — самокát.
У тебе — кóник.

2. У мене — дóвге волóсся.
У тебе —

3. У мене — блакíтна футбóлка.
У тебе —

4. Я їду лівóруч.
Ти їдеш

- 2 Прочитай речення. Покажи, кому вони належать.
3 Доповни речення. Користуйся малюнками.
4 Запиши пару речень. Підкресли займенники.

1 Розглянь малюнки. Прочитай і доповни речення.

Це — Ва́ля. Її речі: ... , ... , ... ,

То — Анто́н. Йо́го речі: ... , ... , ... ,

2 Назви займенники. Постав питання *чий?*

Прочитай. Добери до іменника правильний займенник.

ша́пка
вікно́
день
нога́
свято́
телефо́н
кімна́та

мій
мо́я
мо́є

2 Запиши. Визнач рід займенника.

чия?

Зразок. *Моя шапка — ж. р.*

1 Прочитай і доповни словосполучення. Постав питання до займенників.

Йо́гурт Юлі — **її** йо́гурт.
М'я́чик цуценя́ти — **його́**
м'я́чик.

Обі́д Оле́га — ... обі́д.
Книжкі́ діте́й — ... книжкі́.

Кéди Пáвлика — **його́**
ке́ди.
Гніздó лелéк — **їхне́**
гніздó.

Гості́нець Зо́ї — ...
гості́нець.
Хóбот слоненя́тка — ...
хóбот.

2 Поясни використання займенника в словосполученні.

340

1 Прочитай текст.

Юра́сик до́вго хворі́в. У ньóго було́ запáлення легéнь. Товариші́ зустрі́ли його́ ра́до. Розпові́ли йому́ всі нові́ни. На уро́ці він перекона́вся, що йому́ браку́є знань. Він не зміг розв'язáти зада́чу на «зустрі́чний рух» і трóхи розхвилюва́вся. Учи́телька підійшла́ до ньóго й сказа́ла, що вона́ і товариші́ допомóжуть надолу́жити пропу́щене. На душі́ в ньóго ста́ло лéгко й ра́дісно.

2 Знайди в тексті займенники. Випиши їх. Постав до них питання.

Зразок. У нього — у кого? (ч. р.)

341

1 Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

У ... вишне́вий сад ... дідусь поста́вив ву́лики. ... ву́лики були́ різних кольо́рів і прикра́сили сад весéлими ба́рвами. ... труд па́сичника дідусь любі́в: бджі́л догляда́в, від хворо́б обері́гав, во́ду носі́в, тру́тнів виганя́в, мед кача́в і збері́гав. Полюбля́ли в ро́дині ї́сти мед і каза́ли дідусе́ві: «... мед дуже́ смачни́й і корі́сний!»

2 Спиши, встав пропущені займенники з малюнка.

3 Назви питання, на які відповідають займенники.

4 На що вказують займенники?

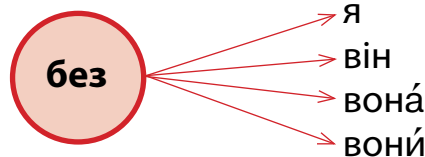

- 1 Прочитай виразно частину тексту. Що це за частина?

До шкільного кóнкурсy «Найкращий малюнок» готувáлися **всі** учні клáсу. У **кóжного** школярá булі **сво́ї** плáни. Щодня́ ми ділилися **сво́їми** думкáми...

- 2 Випиши сполучення займенників з іменниками. Як пов'язані головне й залежне слово? Постав питання до займенників.
- 3 Підкресли займенники.

- 1 Зміни подані займенники, як того вимагає прийменник (службове слово).

- 2 Запиши сполучення займенників із прийменником.

- 1 Прочитай жартівливий вірш.

Вовченя́

Раз весéлі, мілі діти
 на лужку́ зривáли квіти,
 коли́ — зирк! Аж вовченя́...
 Так завбільшки з кошеня́.

Діти вгледіли, спинілись,
 з вовченя́м розговорілись,
 звідки, хто вонó, чиé
 і чи ма́ма в ньóго є...

Олександр Олесь

вгледіли — побачили

- 2 Випиши речення із займенниками. Постав питання. Визнач рід.

- 1 Прочитай. Добери потрібні займенники з довідки й відгадай загадку.

* * *

Люблять дорóсли і діти ... ,
 дуже смачне і молóчне
 У ... рóті розта́не ... ,
 лиші́ться палі́чка, це —

Довідка: йо́го, воно́, ва́шому, само́.

- 2 Визнач початкову форму займенників.
 3 Запиши слово-відгадку. Добери до нього слова подібного значення.

Дієслово

Дієслово як самостійна частина мови

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

В окрóпі **кипіли**,
 велику му́ку **терпіли**.
 Затé нас усі **хвалять**,
 хоч не всі **ва́рять**.

окрóпі — кип'ятку
 му́ку — страждання

- 2 Назви виділені слова. Постав до них питання. Що це за слова?

Дієслово — це **самостійна частина мови**,
 означає **дію предмета**, відповідає на питання:

що робить?

що зробить?

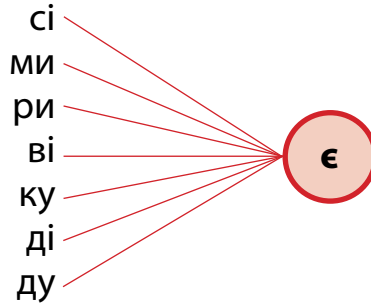
тренується

буде тренуватися

У реченні **дієслово** виступає **присудком** (_____):
Борис тренується у спортивній залі.

- 1 Розглянь схему. Слова яких частин мови можна утворити? Чому ти так вважаєш?

- 2 Запиши дієслова. На яке питання вони відповідають?
3 З трьома дієсловами склади речення.

Утвори спільнокореневі іменники від поданих дієслів за зразком.
Бігає, читає, плаває, полює, співає, катає, сумує, поглядає.

Зразок. Малює — малювання.

- 1 Прочитай слова.

Трєнер, тренувáння, тренувáтися, тренувáльний; пá-м'ять, пáм'ятник, пáм'ятний, пам'ятáти; нєрви, нервóвий, нервувáти.

- 2 Постав до кожного слова питання.
3 Запиши в три стовпчики слова, що означають: назву, ознаку, дію.

- 1 Прочитай текст.

Жилó в небєсному царстві Сóнце. Йогó царство зна-хóдилося за найвїщими хмáрами. Сóнце нїкóли не спу-скáлося. Чотїри разї на рік посилáло до людєй своїх дóньок — Зїму, Веснó, Лїто і Óсїнь.

Найбїльше любїло Сóнце наймолóдшу — красóню Веснó.

Одно́го ра́зу Со́нце попроси́ло письме́нників, поéтів, художників:

— Візьміть олівці, пензлі, фарби і розфарбуйте природу весною. Нехай усі люди побачать красу Весні, милуються нею і прославляють у віршах і оповіданнях.

- 2 Знайди й випиши з тексту дієслова.
- 3 Визнач, якими членами речення є дієслова.

351

- 1 Прочитай.

З'явилося на деревах лістя — настав березень.
Зацвіло багато квітів — почався квітень.
Буяють скрізь трави — прийшов травень.

- 2 Запиши. Підкресли головний член речення — присудок.

присудок

присудок

Зразок. Зацвіло багато квітів — настав квітень.

352

- 1 Розглянь малюнки. Зверни увагу на їхні назви.

Особливості спілкування

Явища природи

- 2 опиши за допомогою дієслів (що робити?) кожен малюнок.

Лексичне значення дієслова

353

- 1 Прочитай вірш.

Дідові руки

Вони́ уміють все робіти:
ора́ти, сія́ти, коси́ти,
сади́ти дере́ва, гладі́ти

маля́т на ла́вці бі́ля ха́ти,
невто́мно зна́ють майструва́ти,
кро́лів з любо́в'ю годува́ти.
Нема́є ча́су і спочи́ти,
бо все умі́є дід робі́ти.

Василь Дерій

- 2 Назви основну думку вірша.
- 3 Назви дієслова. На яке питання вони відповідають?
- 4 Поясни лексичне значення дієслів.
- 5 Згадай свого дідуся. Як його звати? Що вміє робити твій дідусь? Назви й запиши.

Зразок. Мій дідусь уміє робити: ... , ... ,

невто́мно майструва́ти

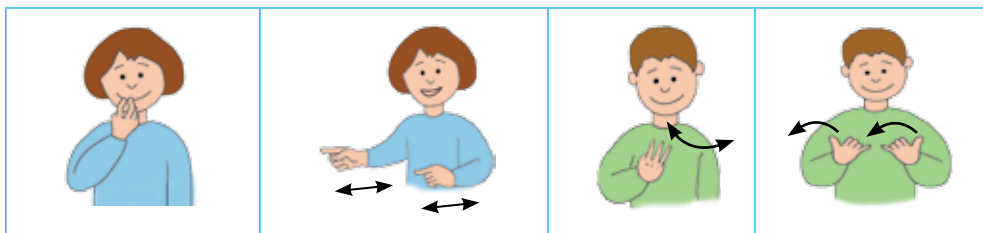

Дієслово може означати:

конкретну фізичну дію — *орати, косити*;
стан особи чи предмета — *висіти, сидіти*;
процес мовлення — *казати, говорити, писати*;
сприймання органами чуття — *дивитися, брати*;
процес мислення — *думати, уявляти, описувати*;
рух, переміщення у просторі — *бігти, пливти* та ін.

- 1 Розглянь жести.

- 2 Переклади жести. Назви дієслова. Запиши їх.
- 3 Назви лексичне значення кожного дієслова.

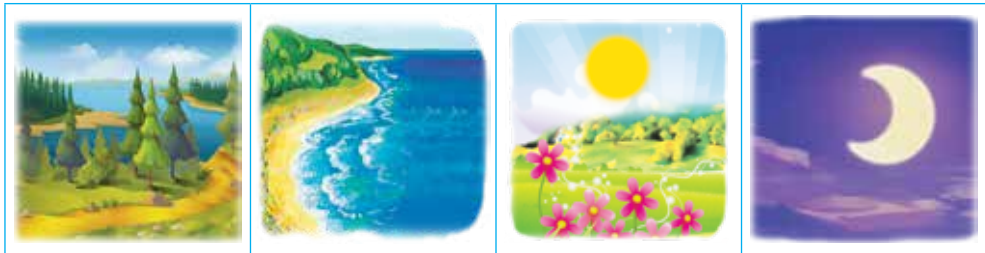

- Прочитай групи слів. Як їх можна назвати?
Бігані́на, бі́гти, біг, біжу́.
Стрибні́, стрибкі́, стрибо́к, стрибáти.
Повзу́, повзунéць, по́взати.
- Спиши. У кожній групі знайди й підкресли дієслова.
- Поясни лексичне значення дієслів.

Зразок. Бі́гти, біжу́ — рух.

- Чим відрізняються дієслова від іменників?

- Розглянь малюнки. Прочитай групи дієслів і впізнай, що це.

1. Починається з ... , біжіть, дзюркотить, піниться, тече, пливе, зустрічає, розширюється, по́вниться, несеться, милує, впадає, штормить, хвилюється.

2. Світить, сходить, заходить, пече, заглядає, сідає, пливе, зігріває, ховається, колихає.

- Запиши назву об'єкта разом із дієсловами.

- Добери до іменників дієслова, які відповідають на питання *що робить?*

Голова́ ... , ... ,

Рука́ ... , ... ,

Ніс ... , ... ,

Па́лець ... , ... ,

Рот ... , ... ,

О́ко ... , ... ,

Зразок. Голова́ думає, згадує, мислить, тримається повертається, нахилиється. Голова́ тримається на плечах.

- Назví лексичне значення дієслів.

Розглянь малюнки. Прочитай іменники. Добери до них дієслова з лексичним значенням якостей, ознак, стану людини.

волóсса
óчі
пóгляд
úсмíшка
чолó
ніс

Довідка: заспоко́ює, голублять, торка́є, зігрива́є, надиха́є, випромінює, пестить, облагороджує, глáдить.

1 Прочитай дієслова.

Возі́ти, саджа́ти, диві́тися, клі́кати, смакува́ти, ї́хати, копа́ти, блага́ти, ру́хатися, торка́тися, плести́, ба́чити, ню́хати, масті́ти, фарбува́ти, ремонтува́ти, просі́ти, зверта́тися.

2 Подані дієслова поділи на чотири групи за лексичним значенням: *переміщення, сприймання, праця, прохання*.

1 Прочитай жартівливу скоромовку.

Чала́пкало

Чап-чала́п чала́пкало
мале́нькими чала́пками.
Й нарэ́шті причала́пкало
оте́ мале́ чала́пкало.
Бо як куди́сь чала́пкаєш,
то за́вжди причала́пкаєш.

Євген Гуцало

2 Знайди дієслова. Визнач їхню групу за лексичним значенням.

3 Поясни значення слів із коренем *чалап-*.

4 Запиши скоромовку.

1 Розмісти дієслова-синоніми в кожній групі за ступенем зростання. Поясни значення слів у кожній групі.

1. Кричати, розмовляти, шепотіти, говорити, верещати.
 2. Шкандибати, йти, летіти, чимчикувати, лізти, чалапкати.
 3. Розуміти, тямити, осмислити, збагнути, опанувати.
- 2 Постав у словах наголоси.

Пряме і переносне значення дієслова

1 Прочитай.

1. Стоїть людина — стоїть туман.
2. Сидить дідусь — сидить одяг.
3. Моргає хлопець дівчатам — моргає зірка в небі.

2 Що спільного в парах слів?

3 Чим різняться дієслова в кожній парі?

1 Прочитай вірш.

Сонечко грає промінням на річці.
 Сніг грає на сонці і сріблом іскриться.
 Павлик грає в футбол.
 Сусід грає в «Кéно».
 Мама грає в театрі на сцені.
 В оркестрі тато грає на контрабасі.
 Дідусь і онук грають в лотó на терасі.

на терасі — на веранді

на контрабасі — на струнному музичному інструменті

2 Поясни значення слова *грає* у кожному реченні.

Зразок. *Грає на музичному інструменті* — пряме значення.
Грає промінням — переносне значення.

- 1 Прочитай текст.

Кмітливий скляр

Звечора у ставку плавали качки. Прийшов Юрко зранку до ставка і бачить диво дівне. Весь ставок покритий тонким склом. А під склом вода грає. Питається Юрко в тата:

— Хто це покрив ставок?

Засміявся тато й каже:

— Є такий умілий, кмітливий скляр. Прийшов і закрив ставок однією величезною склянкою. Живе той скляр далеко на півночі. Тепер завітав до нас.

Василь Сухомлинський

- 2 Визнач за змістом: пору року, явище природи.
3 Випиши слова з переносним значенням. Розкрий їхнє значення іншими словами за зразком.

Зразок. Скло — лід, скл**ОМ** — льод**ОМ**.

ставка скло скляр

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай вірш-загадку.

* * *

Гостя нова завітала,
холод-сніг увесь прогнала.
І дарує залюбки
лісу трави і квітки.

- 2 Назви дієслова, які вжито в переносному значенні.
3 Спиши, підкресли дієслова-присудки.

- 1 Прочитай текст.

Прокинулося весняне сонечко. Умілося теплим дощем і пішло гуляти по небу. Бачить: прекрасна земля! Вдихає весняний аромат. Майнуло сонечко золотим рукавом — і засвітилися всюди маленькі жовті вогники — кульбабки.

аромат — приємний запах

- 2 Знайди дієслова, які пов'язані зі словом *сонечко*. Випиши їх, постав питання.

Зразок. *Сонечко (що зробило?) прокинулося, ... (що робить?) бачить.*

- 3 В якому значенні вжито дієслова?

- 1 Склади з поданих слів речення. Запиши їх у такому порядку, щоб вийшла зв'язна розповідь.

Весна́, по, швидко, землі́. кроку́є,
гілка́х, На, брунькі́. ско́ро, тоненьких, набубнявіють,
летя́ть, краі́в. із, Птахі́, теплих,
кри́ги. від, звільні́лися, Рі́ки,
не́ба, З, ла́гідне, усміха́ється, со́нце.

- 2 Підкресли дієслова, які вжито в переносному значенні.

Дієслова — синоніми й антоніми

Прочитай. Добери до кожного іменника разову дію.

Річка (починається з ... , біжить, дзюркотить, тече, пливе, зустрічає, розширюється, повниться, несеться, милує, впадає у ...).

Місяць (світить, сходить, заходить, заглядає, сідає, пливе, ховається, колихає).

Зразок. *Річка починається з джерела.*

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай вірш.

Білий сніг

Білий сніг невпінно сіпав,
падав, йшов, кружляв, летів.
Я стояв, очіма кліпав,
познайомитись хотів.
Крокував я з ним у ногу,
у кишєні набирав,
через місто на дорóгу
аж до лісу проводжав.
Сніг лишів мені на згадку
сánки, ліжі, ковзані,
а ялінци — білу шапку,
щоб не мєрзла до весні.

Леся Вознюк

- 2 Знайди дієслова-синоніми, що характеризують сніг. Випиши їх.
- 3 Яким членом речення виступають такі дієслова?

- 1 Прочитай. Поділи дієслова на дві групи. Запиши.

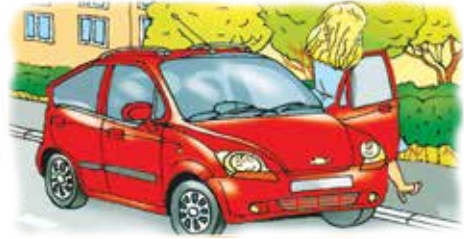
Починається, світиться, настає, сяє, з'являється, миготить.

- 2 За яким значенням ти зробив поділ?

Прочитай і спиши текст. Із поданих дієслів-синонімів вибери найвлучніший. Придумай заголовок.

Радісно (*засвітить, зігріє, засяє*) веснянє сонечко. По дорóгах, стежках (*побіжать, потечуть*) веселі струмки. Лід на річці (*посініє, почорніє*). (*Набубнявлють, збільшаться*) на деревах брунькі. З теплих країв (*прилетять, прилінуть, повернуться*) птахи.

- 1 Розглянь малюнки. Назви дієслова протилежного значення.

- 2 Запиши дієслова. Познач префікси й корінь.
3 Як називаються такі дієслова?

- 1 Поєднай дієслова в антонімічні пари.

накривати
зайти
зав'язати
відчинити
роззутися
згорнути
світліє

розв'язати
зачинити
відкривати
розгорнути
вийти
сутеніє
взутися

- 2 З двома парами антонімів склади речення. Підкресли головні члени речення.

Розглянь малюнки й придумай речення з дієсловами-антонімами.

складає — розкидає

розпускається — в'яне

старе — молоде

засинає — прокидається

375

Прочитай і доповни неповні речення.

1. Тісто ... , а салат 2. Варéники ... , а пироги 3. Борщ ... , а компót

Довідка: солодя́ть, ва́рять, печу́ть, ми́сять, кри́шать, со́лять.

376

1 Прочитай прислів'я. Постав дієслова в потрібній формі.

- Ла́стівка день почина́є, а солове́й його́ (кінча́ти).
- Друга́ шука́й, а (знайти́) — трима́й.
- Уда́р забува́ється, а сло́во (пам'ята́ти).
- Знайшо́в — не скач, (загуби́ти) — не плач.

2 Чи є в реченнях антоніми? Випиши їх парами.

377

1 Прочитай вірш-загадку. Про що йдеться?

* * *

З бра́том я живу́ у па́рі,
та не в зла́годі — у сва́рі.
Ро́бимо все залюбки́,
тільки за́вжди навпаки́.
Я збира́юся ляга́ти,
брат лишé почав вставáти,
я почну́ відпочивáти,
він руша́є працюва́ти.
Як він мо́же веселі́тись,
коли́ му́шу я журі́тись?
Я стою́, а брат біжі́ть...
Як нас лю́ди звать, скажі́ть?

Алла Свашенко

2 Випиши дієслова-антоніми. Постав питання.

378

Добери антонім до групи дієслів. Запиши. Постав питання.
Лінува́тися, відпочивáти, ба́йдики бі́ти —

379

- 1 Добери до дієслів антоніми за зразком.

Зразок. Зайти — вийти.

Зайті, побудувати, насмітити, одягтися, відчиніти, підняти, прикрутити, захворіти, принести, взяти, повісити.

- 2 З трьома дієсловами склади й запиши словосполучення.

380

- 1 Прочитай початок казки. Доповни текст дієсловом-антонімом.

В одному місті жили коті. У них були пухнасті хвости, срібні вуса й чутливі вуха. А капелюхів у них не було. І дуже їм хотілося мати капелюхи, щоб вітатися і

- 2 Запиши речення з парою дієслів-антонімів.

381

- 1 Розглянь жест.
2 Переклади й запиши дієсловом.
3 Порівняй, як показується жест і як записується дієслово.

Не з дієсловами завжди пишеться окремо.

382

- 1 Спиши вірш. Підкресли дієслова.

Не ліну́йсь, труді́сь, учі́сь,
ти лю́диною роді́всь,
а лю́дина **мі́слить** вмі́є,
фантазу́є, твóрить, **мрі́є**.

Тетяна Рило

- 2 Про що йдеться у вірші?
3 Постав питання до дієслів.
4 Що означають виділені слова?

- 1 Прочитай вірш. Знайди дієслова.

Дієсло́во — сло́во діє:
 ходи́ть, ро́бить, но́сить, сі́є,
 сло́во пла́че і раді́є,
 усміха́ється і мрі́є...
 віри́ть, лю́бить і жалі́є,
 поверта́є, напра́вляє, вка́зує і зобража́є,
 не злосло́вить, не лука́вить,
 се́рця блі́жнього не ра́нить.

Лідія Лужецька

не злосло́вить — не вживає поганих слів
не лука́вить — не хитрує, не приховує правди

- 2 Випиши дієслова. Поясни написання *не* з дієсловами.

- 1 Прочитай прислів'я. Знайди дієслова. Постав до них питання.

- Зимá рік почи́нає і заве́ршує.
- Посі́яв вча́сно — збере́ш ря́сно.

- 2 Визнач, яку дію означають дієслова — завершену чи незавершену.

Зроби висновок: дієслова можуть означати і завершену, й незавершену дію.

Часи дієслова

- 1 Прочитай дієслова.

Війшов, вклоні́вся, зазелені́вся, зрості́ли, сто́ять, ко-
 лобро́дить, суму́є, задума́вся, ска́че, віполемо, нап'ємо́ся.

- 2 Назві дієслова, що означають дію, яка вже відбулася.
- 3 Назві дієслова, що означають дію, яка відбувається зараз.
- 4 Назві дієслова, що означають дію, яка відбудеться в майбутньому.

Дієслова змінюються **за часами**:
минулий, теперішній, майбутній.

Минулий час — **що зробив?** **що зробили?**

стояв

стояли

Теперішній час — **що робить?** **що роблять?**

стоїть

стоять

Майбутній час — **що робитиме?** **що робитимуть?**

стоятиме

стоятимуть

що буде робити? **що зроблять?**

буде стояти будуть стояти

386

1 Прочитай. Дай відповіді на запитання.

- Що ти робиш на уроці математики?
- Що роблять учні на уроці математики?
- Що робив ти на уроці читання?
- Що робили учні на уроці читання?
- Що ти будеш робити на уроці фізкультури?
- Що будуть робити учні на уроці фізкультури?

2 Дієслова з іменниками запиши парами за зразком.

Зразок. Розв'язую задачу — розв'язують задачі.

3 Які закінчення мають дієслова в однині й множині?

387

1 Прочитай речення.

1. Велика хмара нависла над лісом.
2. Скоро в полі задзвенить жайворонкова пісня.
3. Джерельце під вербою виблискує водою.

2 Випиши дієслова. Визнач час дієслів.

3 Утвори форми інших часів.

Зразок. Нависла (мин. ч.), нависне (майб. ч.),
висне (теп. ч.).

- 1 Прочитай. Назви дієслова теперішнього, минулого часу.

Я виправляю (що роблю?), менé виправили (що зробили?), менé виправляють (що роблять?), я допомагаю (що роблю?), мені допомагають (що роблять?), мені допомогли (що зробили?).

- 2 З двома прикладами склади речення. Підкресли дієслова. Якими членами речення вони виступають?

- 1 Прочитай прислів'я. Поясни їхній зміст. Добери інші прислів'я про працю.

- На дéрево дивісь, як рóдить, а на людіну — як рóбить.
- Зробів діло — гуляй сміло.
- Як рóбиш, те й ма́єш.

- 2 Назви дієслова, визнач час.

- 3 Спиши прислів'я, яке тобі найбільше подобається.

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай і відгадай загадку.

* * *

З нéба дíво золотé
світить нам і гріє,
ніщó без ньóго не ростé,
і всяк йомú радíє.
Радíєш ти, радíю я,
радíють лúки, пóле, гай,
радíє з кра́ю в край земл́я.
Що за дíво — відгада́й.

всяк — кожен

- 2 Випиши дієслова разом з іменником (займенником), познач закінчення. Усно визнач час дієслів.

- 1 Прочитай текст. Розкрий дужки й запиши.

Морські хвилі (змінювати) лінію узбережжя.

Люди (намагáтися) відстояти береги. Вони (будувáти) хвилерізи, (мурувáти) уздовж берега стіни з міцних матеріалів. (Укріплювати) люди й морське дно великими валунами.

На узбережжі (наса́джувати) дерева.

- 2 Визнач час змінених дієслів.

хвилері́з — споруда, що захищає берег від хвиль
валу́н — камінь із гірської породи

- 1 Прочитай групи дієслів і знайди зайве. За якою ознакою об'єднано дієслова?

Крича́ть, горла́ють, гра́ють, галасу́ють.

Малюва́в, стриба́ла, стої́ть, співа́ли.

Бу́ду будувáти, бу́ду бра́ти, бу́демо під'їжджа́ти, бу́демо пливті́.

- 2 Склади речення з дієсловом майбутнього часу.

- 1 Від дієслів теперішнього часу утвори дієслова майбутнього часу.

Я трима́ю, стриба́ю, — бу́ду трима́ти, ... , ... ,

закрива́ю, загляда́ю

Ти трима́єш, ... , ... , ... — бу́деш трима́ти, ... , ... ,

... .

Ви трима́єте, ... , ... , ... — бу́дете трима́ти, ... , ... ,

... .

- 2 Запиши. Познач закінчення.

- 1 Прочитай вірш. Із яким настроєм його потрібно читати?

Я по вулиці іду,
я співаю на ходу,
і підспівують дерева
за парканом у саду.

Тамара Коломієць

- 2 Випиши дієслова за алфавітом. Познач закінчення.

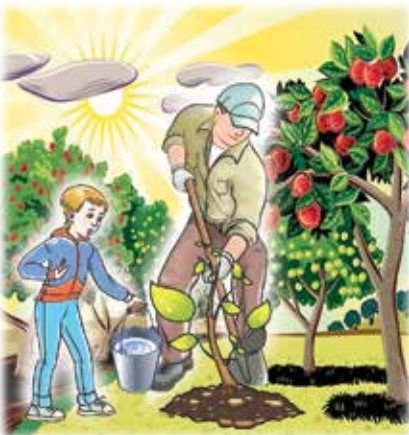
- 1 Правильно сполучи слова в лівому й правому стовпчиках і прочитай вірш.

Де ростуть
там танцює
Там пташки
наче з вітром

розмовляють.
весь день співають,
хлопчик Вітер.
великі квіти,

- 2 Знайди дієслова, визнач їхній час. Яким членом речення є дієслова? Запиши вірш.

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай вірш.

Садівник

З батьком яблуні саділи,
трохи руки натрудили.
Я люблю наш тихий сад
і осінній листопад.

Завтра з татком будем зранку
у саду копати ямки,
бо лишілись яблуні,
вчора недосаджені.

Микола Сингаївський

- 2 Випиши дієслово з префіксом, познач його. Випиши решту дієслів. Утвори від них нові за допомогою префіксів. Як змінилося значення слова?

Дієслова на -ся (-сь)

397

1 Розглянь малюнок. Прочитай.

Вітаюся зі знайомими.
У громадському транспорті поступаюся
місцем дорослим.
Тренуюся у басейні.

2 Чи можеш ти так сказати про себе?

3 Спиши. Підкресли дієслова. Що в них спільного?

398

1 Розглянь таблицю

Дієслова на -ся		
що робити?	старатися	помилятися
Я (що роблю?)	старіюся	помиляюся
Ти (що робиш?)	старієшся старá[йес':а]	помиляєшся помиля́[йес':а]
Ми (що робимо?)	старіємося	помиляємося
Ви (що робите?)	старієтесь	помиляєтесь
Він, вона, воно (що робить?)	старіється старá[йец':а]	помиляється помиля́[йец':а]
Вони (що роблять?)	старіються старá[йуц':а]	помиляються помиля́[йуц':а]

2 Випиши дієслова другої особи однини (*ти*) і множини (*ви*). Поясни вживання -ся.

Вимовляй

Пиши

У дієсловах другої особи однини:

ти смі[йес':а] — ти смієшся.

У дієсловах третьої особи однини й множини:

він підпису[йец':а] — він підписується.

- 1 Утвори за зразком.

Я вмиваюся — ти вмиваєшся.
 Я спотикаюся — ти
 Я сварюся — ти
 Я лінуюся —
 Я ховаюся —

- 2 Запиши й підкресли члени речення. Визнач особу.

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай. Визнач час і особу дієслів.

Дівишся

Спускаєшся, гойдаєшся

- 2 Склади речення з дієсловами. Підкресли правильне написання.

- 1 До малюнків, займенника *вони* і схем добери дієслова з потрібним лексичним значенням.

_____ .

_____ .

- 2 Запиши речення. Поясни вживання дієслів на *-ся*.

- 1 Прочитай вірш. Знайди дієслова на -ся.

Зако́ни письма́ і вимо́ви вивча́й:
напи́сано **-ться**, а ти **[ц':а]** вимовля́й.
Хто рано прокида́ється,
заря́дкою займа́ється,
роботи не бо́їться,
той за́вжди до́бре вчи́ться.

Зако́ни письма́ і вимо́ви вивча́й:
напи́сано **-шся**, а ти **[с':а]** вимовля́й.
Швиденько одяга́єшся,
в дорóзі не спиня́єшся.
Так, дру́же мій, ніко́ли
не спізни́шся до шко́ли.

Лідія Лужецька

- 2 Випиши дієслова у два рядки.

Зразок. Друга особа: одягаєшся, ...
Третя особа: прокидається, ...

- 1 Прочитай і відгадай загадки.

* * *

Признава́йся,
як ти зве́..я,
що на зи́му
на холо́дну
без одéжі зоста́е..я.

* * *

Чо́го ти став:
дíви..я, роздивля́є..я?
Зiрви́ мене́ —
пожи́ви..я.

- 2 Спиши. Встав пропущені літери. Підкресли дієслова. Визнач їхню особу.

ТЕКСТ

Будова текстів різних типів

404

- 1 Прочитай вірш.

Стоїть в країні Мови
будиночок цікавий.
«Текст» його всі називають,
зустрічі із ним чекають.

Три поверхи будинок має.
Перший поверх — це зачін.
Головна частина — буде середина.
Все дізнаєтеся в ній:
і про дощик весняний,
і про теплий літній день.

Трохи вище як підете,
до кінцівки попадете.
Вона мешкає під дахом.
Без кінцівки — знаю я —
нецікава буде розповідь моя.

Оксана Калинова

- 2 Розглянь малюнок «Текст». Скільки поверхів він має? Назви їх.
- 3 Що спільного між віршем і малюнком?

162

За́чин називає тему висловлювання:
що? де? коли?

Основна́ части́на розкриває думку:
як? чому? хто? що?

Кінці́вка завершує текст, підводить до висновку:
що з того? для чого?

405

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Дві сестри́

На мале́нкій галя́вині росло́ два де́рева — сосна́ і береза. Вони́ — се́стри, ста́рша й мо́лódша.

Ста́рша — си́льна й висо́ка. Мо́лódша — тенди́тна й ласка́ва. Ста́рша оберіга́є мо́лódшу від си́льних вітри́в. Мо́лódша дяку́є їй. Ги́лочкі сосни́ і берези́ переплели́ся.

Так тре́ба жи́ти на Землі́! Тоді́ у всьо́му сві́ті бу́дуть мир і зла́года.

- 2 Спиши зачин і кінцівку.
3 Якому реченню тексту відповідає малюнок? Чому?

406

- 1 Прочитай текст.

Із зеле́ної трави́чки білі дивля́ться дзвіно́чки. Га́рні кві́ти на галя́вині цвіту́ть. І ніде́, ніде́ нема́є кра́щих кві́точок, мабу́ть.

За *Марією Познанською*

- 2 Визнач основну думку тексту.
3 Що це за квіти? Чому автор називає їх кращими з усіх квітів?
4 Випиши основну частину тексту.

1 Прочитай текст.

Коту́ давнó хотілося залі́зти на дэ́рево. Там висі́ла шпакі́вня.

Одно́го лі́тнього ра́нку **кіт про-стéжив**, що птахі́в бі́ля шпакі́вні нема́. **Він** обере́жно **залі́з** на гі́лку.

Госпо́дарі побáчили котá і

2 Яка частина тексту відсутня? Придумай завершення тексту. Запиши його.

3 Чи доводилося тобі спостерігати подібні ситуації? Розкажи.

4 Якими членами речення є слова, виділені в тексті?

Прочитай і продовж пари речень.

1. У те́ксті хтось або щось опи́сується. Такий текст назива́ється

2. Текст про ко́гось або про щось розпо́відає, пові-домля́є. Текст назива́ється

3. У те́ксті є ро́здум, до́каз чи по́яснення. Текст на-зива́ється

Є такі типи текстів: **розповідь, опис, міркування, есе.**

1 Прочитай уважно три тексти.

1. Ми живемо́ в Україні́ і любимо́ її га́рну співу́чу мо́ву, її пре́красних люде́й, її пі́шну приро́ду. На́ша зем-ля краси́ва й ще́дра. Росте́ і жи́то, і горо́дина, цвіту́ть кві́ти, дзюрко́чуть річечкі́. Особли́ву любóв виклика́є у нас кали́на.

Росте́ вона́ по тині́стих ліса́х, у га́ях і дібро́вах, на схі́лах, на узлі́ссі, на лісові́х галя́винах. Са́дять кали́ну і бі́ля ха́ти, щоб весно́ю білим цві́том милува́ла.

2. Кали́на — це невисо́кий пи́шний кущ. Вона́ росте́ на воло́гих місця́х у лісі, у лу́зі. Са́дять кали́ну і бі́ля ха́ти.

Весно́ю вона́ зацвіта́є запа́шнім бі́лим цві́том. Ко́жна кві́точка — ні́би дівчи́на в бі́лій хусти́ні.

Восе́ні важкі́ грона́ кали́ни червоні́ють. Ягоди́ ма́ють цілю́щий сік. Узі́мку кущ кали́ни особлі́во га́рний. Круго́м білі́є сні́г, а черво́ні кета́ги пала́ють, як ліхтарі́ки.

Кали́ну шану́ють і лю́блять украї́нці за її́ красу́.

3. Кали́на поши́рена в Укра́їні.

Це дуже́ цілю́ща росли́на. З її́ плоді́в виготовля́ють со́ки. Чи́стий сік ягі́д кали́ни полі́пшує апеті́т.

Плоді́ цієї́ росли́ни ши́роко використо́вують для лікува́ння просту́дних захво́рювань.

- 2 Про що йдеться в кожному тексті? Чи є у трьох текстах спільне?
- 3 Що ти дізнався про калину з першого тексту? Який це тип тексту?
- 4 Що довідався з другого тексту? Який це тип тексту?
- 5 Що дізнався про калину з третього тексту? Як називається цей тип тексту?

410

- 1 Послухай тексти. Визнач спільне й відмінне.

Ромашка

Ромашка — трав'яниста росли́на з розгалуженими сте́блами й суцві́ттями-ко́шиками.

На них розмі́щені білі́ кві́ти з жо́втою середі́нкою.

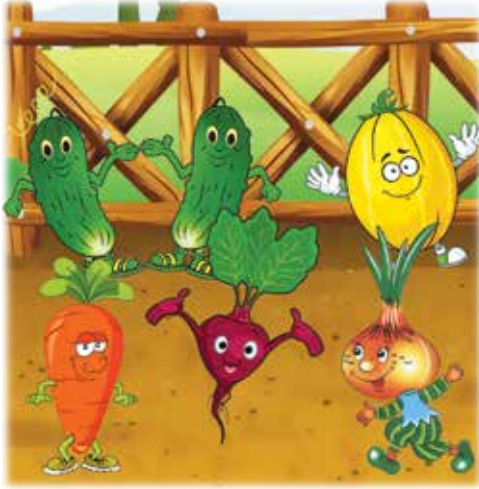

Лугова́ царі́ця

У зелéній за́тишній траві́, де гра́ються золоті́ про́мені со́нця, на висо́кому сте́блі росте́ лугова́ царі́ця — ромашка́. Рівна, га́рна, з жо́втою голі́вкою, з бі́лими пелю́стка́ми.

- 2 Чому про одну й ту саму рослину розповідається по-різному?
- 3 Назви́ тип кожного тексту.

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст. Визнач його тип.

На городі цибуліни
відзначають іменіни.
Повсідалися в рядочки,
одягли нові сорочки.
Запросили буряка,
діню, моркву, огірка.
І танцюють, і співають,
бокі сонцю підставляють.
На городі — веселіни:
всі святкують іменіни.

Наталія Бугай

- 2 Поділи текст на частини. Визнач зачин, основну частину, кінцівку.

- 1 Прочитай текст.

Христінка

Дівчинка була гарна.

Золоті важкі коси спускалися ніжче пояса. Сині очі дивилися весело й довірливо. На голові — віночок із калини. Намісто з червоних бусинок. На рукавах білої сорочки були вишиті гілочкі червоної горобіни.

У жовтій спідниці вона була схожла на золоту бджілку.

- 2 Про що йдеться у тексті? Який це тип тексту?
3 Визнач частини тексту.

- 1 Прочитай текст. Що це за текст?

У лісі діти знайшли зайченят.

У руки їх брати не можна. Почує людський запах зайчиха — й побоїться до малят підійти.

Так і загинуть зайченята з голоду.

- 2 Назви частини тексту. Випиши кінцівку.

- 1 Прочитай текст, вставляй пропущені букви. Визнач тип тексту.

Помаха́ла о́с..нь жо́втим лі́стям. Вона́ попро..а́лася з на́ми. Не в..дно со́нця. Зр..дка ви́ходит.. вонó погуля́ти. Ва́жкі хма́ри су́мно бро́дять.. по не́бу. Похолода́ло. Закружля́ли білі сн..жи́нки.

Прийшла́ сні..на зи́мон..ка.

- 2 Знайди й прочитай зачин.

- 1 Прочитай текст. Що це за текст?

Мура́шка

На дере́ві сиді́ла білочка. Вона́ їла смачни́й горішо́к. Кі́лька крихі́ток горі́шка впало́ на зе́млю. Стежи́нкою між тра́вою бі́гла мура́шка, що поспіша́ла по ї́жу для мале́ньких мурашеня́ток. Вона́ побачи́ла під дере́вом крихі́тки горі́шка. Узяла́ їх і понесла́ до мура́шника. Розпові́ла сусі́дам про здо́бич. Дру́жні мура́шки зібра́лися під дере́вом. Вони́ позбира́ли крихі́точки й понесли́ додо́му. Вістачи́ть усі́м на оби́д.

- 2 Визнач будову тексту — поділи його на частини. Обґрунтуй свою думку.

- 1 Прочитай текст-міркування. Чи послідовно розміщено речення у тексті?

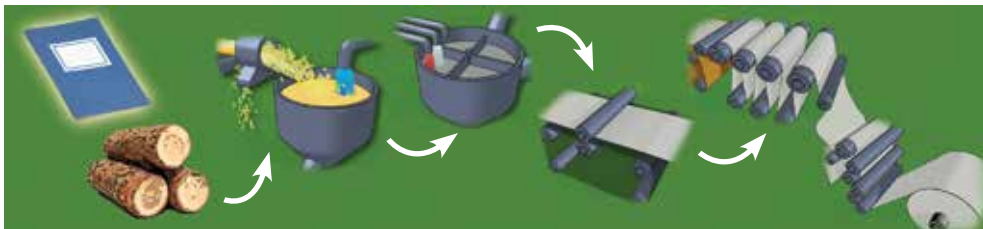
У таку́ холодне́чу, ка́жуть, на́віть птахи́ замерза́ють у пові́трі й па́дають на зе́млю. Найси́льніші трі́скучі моро́зи бува́ють, зви́чайно, по́серед зими́. Вели́кі моро́зи трі́скучими назива́ють тому́, що від них і́нколи розсі́даються і трі́щать коло́ди в сті́нах буди́нків. Зи́му, в яку́ буває ба́гато трі́скучих моро́зів, назива́ють лю́тою — дуже́ зло́ю.

- 2 Утвори зв'язну розповідь, розмісти речення послідовно.
3 Поділи текст на частини.

Тема і мета тексту. Заголовок

417

- 1 Прочитай текст. Що нового ти з нього дізнався?

Ось перед тобою лежить на столі новенький чистий зошит.

Лежить і мовчить — не розповідає тобі про те, що зробили його з ялінки, по якій іще недавно стрибала білка.

Зошит не розповів тобі й про те, як ялінка пливла по річці, варилася в котлі, крізь усі машини пройшла, через усю країну проїхала.

Багато випробувань випало на долю ялінки, перш ніж перетворилася вона на цей зошит. І тепер від тебе залежатиме, що буде далі з зошитом.

випробувань — великих труднощів

- 2 Назви основну думку тексту. Придумай заголовок.
- 3 Подумай, який зв'язок між зошитом, ялинкою і білкою.
- 4 Випиши зачин тексту. Підкресли головні члени речення.

Основна думка тексту — це **мета** тексту.

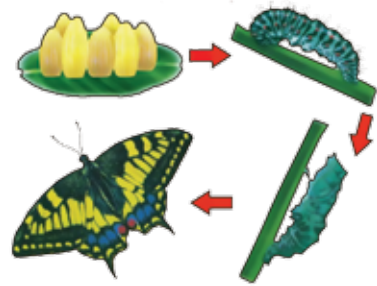
418

- 1 Прочитай текст. Розглянь малюнок.

Жила-була гусинь. Цілими днями півзала вона по гілках дерева. Одного дня зупинилася і почала віти кокон. Поступово вона обволікала себе тонкими шовковими

нитка́ми й ско́ро по́вністю щéзла з очéй. Усерéдині ко́кона було м'я́ко й те́мно. Гу́сінь відчува́ла, що з нею щось відбува́ється. Незабáром у ко́коні ста́ло тісно, він ло́пнув, і в о́чі вдáрило яскра́ве со́нечне сві́тло.

Навкру́гі був дівни́й світ різни́х барв і звúків. Унизу́ знахо́дився вели́кий луг. Почуття́ свобóди наповни́ло її, вона́ розкри́ла вели́кі крильця́ й полети́ла.

Так гу́сінь ста́ла метéликом.

З журналу

щéзла — зникла

- 2 Про що йдеться у тексті? Назви його основну думку.
- 3 Розглянь шлях перетворення гусені на метелика на малюнку.
- 4 Вибери з поданих заголовків найкращий:
 - а) «Гу́сінь»;
 - б) «Перетво́рення гу́сені»;
 - в) «Життя́ гу́сені»;
 - г) «Як наро́джується метéлик».

419

- 1 Прочитай жартівливий текст.

Мішки во́дять хоро́вóд,
на́че в них нема́ турбо́т.
У ко́шику кіт дре́має.
Він все чу́є, спогляда́є.
Ті́хо, мі́шки, не шумі́ть,
кота́ Ва́ську не бу́діть!

спогляда́є — бачить, слідує очима

- 2 Про що йдеться у тексті? Чому текст називається жартівливим?
- 3 Зачитай середину тексту.
- 4 Випиши спонукальне речення. Підкресли слово-звертання.

- 1 Прочитай текст.

Мальви з давніх-давен були улюбленими квітами українського народу. Їхні високі стібла з рожевими, пурпуровими, білими квітами прикрашають майже кожну садибу, бо ці квіти народжені для краси й радості.

Вони ростуть біля садиби, край дорogi. Вийшли за двір і квітнуть, радіють, звеселяють душу людей своєю красою.

Мальви не лише веселять душу, а й дуже помічні. Відвар із цих квітів використовують під час лікування нежитю, ангіни. З пелюсток квітки добувають фарбу, яку використовують для ліків і кондитерських виробів.

З журналу

пурпуровими — темно-червоними
садибу — ділянку землі з будинком, городом і садом
помічні — лікувальні

- 2 Де ти бачив такі квіти?
- 3 Назви мету тексту.
- 4 Добери найвлучніший заголовок:
 а) «Улюблені квіти українського народу»;
 б) «Квіти-помічники»;
 в) «Мальви — красиві й корисні квіти».

Особливості змісту і будови тексту-міркування

- 1 Прочитай текст. Визнач його тип.

Бджола, муха, комар — це комахи. Тому що всі комахи мають голову, груди, черевце і шість ніжок. Отже, вони — комахи.

- 2 Розглянь таблицю. Визнач особливості будови тексту.

Будова тексту-міркування

Зачин (Твердження)	Основна частина (Доказ)	Кінцівка (Висновок)
Бджола, муха, комар — це комахи.	Тому що всі комахи мають голову, груди, черевце і шість ніжок.	Отже, вони — комахи.

Будова тексту-міркування:
твердження → доказ → висновок.

422

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст-міркування.

Іволга — перелітний птах. На зиму вона відлітає у теплі краї. Тому що немає комарів, якими вона живиться. Та й до холоду іволга не пристосована. Отже, змушена покидати своє гніздо.

- 2 Доведи, що в тексті є: твердження, доказ, висновок.

- 3 Запиши їх у вигляді таблиці за зразком із вправи 421.

423

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Горобчик — зимуючий птах. Він не відлітає у вірій. На зиму прилітає ближче до людей, щоб полакувати крихтами, зерном. Він краще пристосований до холоду. Тому залишається зимувати в рідному краї.

- 2 Який це текст? Чому ти так думаєш?

- 3 Випиши твердження і висновок.

- 1 Прочитай речення тексту-міркування. Про кого йдеться?

Солов'є́йко — перелі́тний птах. Тому́ його́ ворога́ми є лиси́ці, їжаки́, коті́, куні́ці. Жі́витьс'я він кома́хами. О́тже, зму́шений покида́ти рідну домі́вку й відліта́ти в те́плі кра́ї. Гніздо́ солов'є́й-ко в'є на куща́х, недалéко від землі́. Бережі́мо цьогó краси́вого пта́ха!

- 2 Розмісти речення послідовно за схемою:
твердження → доказ → висновок.
- 3 Запиши текст. Які труднощі ти відчував?

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Із чо́го цу́кор?

Ці́ле лі́то спереча́лися о́вочі, хто з них найсолóдший. А наста́ла о́сінь, і ві́явилос'я — найсолóдший — бі́лий бур'я́к. Ві́копали ці́ бур'я́кі, завéзли на заво́д і ві́готовили з них цу́кор. Бі́лий, як сні́г, солóдкий, як ме́д.

Тому́ й бур'я́кі, з які́х виготовля́ють цу́кор, зву́ться цукро́вими.

- 2 Визнач тип тексту: розповідь чи міркування? Доведи свою думку.

- 1 Прочитай віршований текст.

Ліс

Ліс — це ді́во, ліс — це ка́зка.
Тож ході́мо в лі́с, будь ла́ска.
В лі́сі є ку́щі і кві́ти,
в ні́м сплелі́ дере́ва ві́ти.
Тра́ви, я́годи й грибо́чки,
в ні́м чарі́вні є кутóчки.

Ліс — це друг всьому живому.
Звір і птах живé у ньому.
Ліс даé всім прохолóду
і прозóру рóбить вóду.
Вміє пóле захистіти,
щоб вонó могло родіти.
Він повітря очищаé,
аромáтом напуваé.
Щéдро вміє роздавати
все, що є, бо він багáтий.
Людям вміє догоджáти:
дéрево даé для хáти,
сірникі, папір і ліки —
все, що трéба чоловіку...
Ліс — це діво, ліс — це кáзка.
Тож заходьте в ліс, будь лáска,
але зáвжди пам'ятáйте:
діво-ліс охороняйте!

Надія Красоткіна

2 Доведи, що цей вірш є текстом-міркуванням.

План

1. Пронумеруй речення.
2. Запиши номери речень у три стовпчики: твердження, докази, висновок.
3. Зроби висновок про обсяг (кількість речень) тексту-міркування.

- 1 Прочитай текст.

Небезпéчна гíрка

Зимá для дítей — це вели́ка радíсть. **Кóвзанка, льодóва гíрка, снiговiк! Алé iнколи ці розвáги мóжуть закiнчiтися нещáстям.**

Збудувáли дiти гiрку бiля дорóги. Почали́ з не́ї спускáтися. Та мáло не потра́пили пiд колéса вантажiвки. Дóбре що за кермóм був досвiдчений водiй. Вiн швiдко зупинiв автомобiль.

На дорóгах трéба бiти увáжними. Не наражáйте, дiти, себе на небезпéку!

- 2 Про що йдеться у тексті? Чому текст так називається?
- 3 Випиши видiлену частину тексту. Що це — твердження, доказ чи висновок?

- 1 Прочитай текст-мiркування.

Кринiчка

У лúзи — кринiчка. Вона́ тут давнó. Хто її ви́копав — невидóмо.

Над кринiчкою верба́ нахилилася. На гiлцi глиняний кúхлик висiть.

Не минають лúди кринiчку. Верба́ подае́ їм кúхлика, а кринiчка пригощае́ водiчкою. Вона́ тут чiста, прохолóдна, смачна́.

Усiх щéдро напувае́ кринiчка: i тракторiстiв, i пастухiв, i перехóжих. А водi в нiй не мéншае́.

- 2 Чим пригощае криничка людей?

1 Прочитай текст.

Хто дужче любить

Булі я́кось Петько́ з Мико́лою у лісі. Суніць вони́ назбира́ли ма́ло, зате́ двох ї́жаків злови́ли. Тра́пились вони́ на до́розі — ну як не взя́ти? Понесли́ хлопці ї́жаків додо́му, ко́жний до се́бе.

Мину́ло кі́лька днів. Зно́ву зустрі́лися хлопчи́ки й заспереча́лися, хто з них бі́льше любить сво́го ї́жакá. Петько́ хва́литься, що году́є ї́жакá молоко́м, ганчі́р'я намо́стив у комо́рі, ма́ло не голкі́ йому́ чи́стить.

— А ти що зробі́в для сво́го ї́жакá? — пита́є.

— Нічо́го, — похму́ро відпові́в Мико́ла.

— От ба́чиш, — сказа́в Петько́, — не люби́ш ти сво́го ї́жакá.

— Ні, люблю́, — заперечи́в Мико́ла, — я його́ до лісу відні́с, ви́пустив на во́лю.

За Олегом Буценом

2 Визнач тип тексту.

3 Чому відповідає заголовок — темі чи меті тексту?

Складання художніх і наукових текстів

1 Прочитай текст-загадку.

За ха́тою у садóчку
у зеле́ному віно́чку
там в черво́ному намі́сті
ста́ла па́ва молодá.
І збіга́ються всі ді́ти,
щоб на не́ї погля́діти,
і намі́сто ко́жен — смик —
та й укі́не на язы́к.
Що це таке?

па́ва — яскравий птах
погляди́ти — подивитись
смик — смикає

- 2 Назви слова, що допомогли відгадати загадку.
- 3 Розглянь малюнок. Якому реченню він відповідає?

Загадка, казка, оповідання, вірш —
це **художній текст**.
Художній текст містить образну лексику —
пестливі слова, порівняння.

- 1 Прочитай науковий текст.

Кали́на — кущова росли́на. Вона́ мо́же бу́ти завви́ш-
ки до 5 ме́трів.

Росте́ в чагарника́х поблизу́ річо́к, на схілах. Цвіте́
калі́на в тра́вні. Квіти́ зібрані у великі́ парасо́льки, їхні
суцві́ття неодна́кові: по кра́ях знахо́дяться білі великі́, а
всереди́ні — дрібні́ квіточкі́. Са́ме ці квіточкі́ даю́ть
плоди́, а великі́ квіти́ про́сто прива́блюють кома́х.

На планети́ прибли́зно 200 ви́дів цієї росли́ни.

Наталія Потапенко

- 2 Про що розповідається в тексті?
- 3 Чи містить текст образну лексику — пестливі слова, порівняння?
- 4 Чи є у тексті точні, конкретні слова, терміни? Назви їх.

Про предмет, явище, подію у **текстах**
можна **розповідати по-різному**.
Науковий текст потребує точності,
конкретності, доказовості.
Художній текст потребує образності,
емоційності.

1 Послухай дві розповіді. Про що вони?

1. — Я — конвалія. Погляньте, яка я гарна! Два темно-зелені листочки наче оберігають мої ніжні квіточкі-дзвоники. Вони народилися при місячному світлі, у глибокій тиші. Мої квіточкі передають людині своє тепло і спокій. Коли їх потримати в руках, то людина стає добрішою і лагіднішою.

Тільки не виривайте всі стебла, обережно відламуйте, щоб не зіпсувати корінець.

2. Конвалія — це багаторічна рослина, що має кореневіще. Якщо його пошкодити, то вона загине.

З довгого повзучого кореневіща конвалії щороку виростають 2—3 великі прикореневі листки з широкую пластинкою. Безлисте квіткове стебло має односторонню китицю з білих пониклих квіток, аромат яких приваблює комах-запилювачів.

Конвалія ціниться як важлива лікарська рослина. Ню лікують серцеві хвороби.

2 Які це тексти? (Текст-розповідь з елементами опису.)

3 Яка розповідь емоційніша? Чому?

4 Де можна зустріти такі тексти? (У читанці, художніх книжках, у поезії.)

5 Чим друга розповідь відрізняється від першої? Де можна дізнатися, що означають незрозумілі слова? (У тлумачному словнику.)

6 Де зустрічаються такі тексти? (У книгах із природознавства, енциклопедіях, наукових книгах). Який це текст?

- 1 Розглянь таблицю.

Порівняння художнього й наукового текстів

	Художній текст	Науковий текст
Що це?	Образний опис	Науковий, конкретний опис
Як впливає на читача?	Має вплив на уяву людини, світ її почуттів, емоцій	Надає точне уявлення про предмет (явище, подію), повідомляє перевірену інформацію, не містить емоційних виразів
Яка мова?	Містить багато прикметників, порівнянь, синонімів, слів у переносному значенні	Вирізняється послідовністю викладу, достовірністю фактів, об'єктивністю

- 2 Що спільного між художнім і науковим текстами?
3 Назви відмінне у двох текстах.

- 1 Прочитай два тексти.

Перший текст	Другий текст
<p>Сосну в лісі одразу видно. В неї зверху стовбур, мов начіщена сковорідка: мідно-чорна, блищить на сонці. Знизу — кора інша: коричнева й дуже товста.</p>	<p>Сосновий ліс світлий і радісний. Приємно пахне смолою.</p> <p>Деревця стоять вільно, тіні мало. Живе сосна більше за яліну — від 350 до 400 років.</p>

У сосновому лісі багато грибів, ягід. З гілки на гілку перестрібують прудкі білочки.

У сосновому лісі можна побачити шишкарів. Вони живляться смачним насінням шишок.

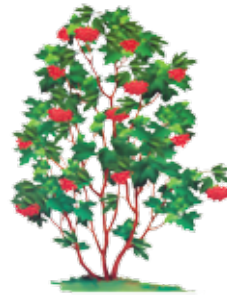
- 2 Про що ці тексти?
- 3 Який текст є науковим? Доведи свою думку. Користуйся таблицею з вправи 433.

Переказ тексту

435

- 1 Розглянь малюнок калини. Дай відповіді на запитання. Використовуй слова з довідки.

- Як люди називають калину?
- Які в калини гілкі?
- Якé лістя?
- Який цвіт?
- Які ягоди?

Довідка: як дівчина-чарівниця; як наречена у вінку; тонкі, зелені, розгалужені; темно-зелене, смарагдове; білий, запашний, квіточка, ніби дівчина в білій хустині; червоні, соковиті, дають цілющий сік.

- 2 Запиши опис калини в зошит.

436

- 1 Прочитай план розповіді.

План

1. В якому класі ти навчаєшся?
 2. Де побували класом на екскурсії?
 3. Про що там дізналися?
- 2 Запиши розповідь за поданим планом.
 - 3 Як напишеш кожен пункт плану?

- 1 Пригадай зміст казки за малюнками.

- 2 Прочитай план. Запиши його в зошит.
- 3 Перекажи казку за поданим планом.

План

1. Зустріч на кладці.
2. Бійка цапків.
3. Цапки у воді.

- 1 Розглянь малюнки. Кого на них зображено?

2 Склади текст за запитаннями:

- Коли відбулася пригода?
- Кого зустрів у лісі голодний вовк?
- Як вирішив діяти зайчик?
- Як зайчик перехитрів вовка?
- Хто зі звірів залишився задоволений? Чому?

3 Запиши складений текст.

439

1 Розглянь серію малюнків.

2 Склади за малюнками й опорними словами текст «Пригоди каченяти Чубчика».

Опорні слова: неслухняне каченя, чорна труба, залізо, замастилося, доганяти, братики й сестрички, мама-качка, злякалися, чуже каченя, пірнуло, випірнуло, наше каченя.

440

Склади розповідь на тему «Мій клас». Використовуй зачин розповіді й план.

Мій клас

Я навчаюся у ... класі. Мій клас дуже дружний ...

План

1. В якому класі ти навчаєшся?
2. Скільки учнів у класі?
3. Хто чим цікавиться?
4. Які доручення виконують діти?
5. З ким ти товаришуєш? Чому?
6. Як ти ставишся до свого класу? Чому?

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст.

У мами сьогодні День народження. Василько побіг на подвір'я до бабусі й нарвав на клумбі квітів. Швидко прибіг додому й подарував квіти мамі. Матуся дуже зраділа. Вона була приємно вражена.

- 2 Перекажи текст за запитаннями.

- У кого сьогодні день народження?
- Куді побіг син Василько й що нарвав на клумбі?
- Куді прибіг і що подарував мамі Василько?
- Як відреагувала мама на подарунок сина?

Склади казку «Снігурі» за малюнками, поданим початком і планом. Використовуй слова з довідки.

На засніженій гілці дерева сиділи снігурі.
Вони щойно поснідали горобіною і весело гомоніли.
Біг по снігу зайчик. Подивівся на дружну компанію та й замислився: «Чому це в них груди червоні?»

План

1. Дружна компанія.
2. Зайчик замислився.
3. Зимова казка снігура.

Довідка: *снігурі* — червоногруді, галасливі, метушливі; *дерев*а — засніжені, вкриті білою ковдрою; *зайчик* — похлибий, здивований; *горобіна* — щедра, годівниця, з червоногарячим намистом.

Написання оголошення, листа

443

1 Прочитай текст.

Оголошення

Усіх, хто любить змагання, жарту, ігри, запрошуємо **15 лютого** цього року о **12.00** на свято Мясниці. Свято Мясниці відбудеться у шкільному дворі. Перепустка — гарний настрій.

15 січня

Шкільне самоврядування

Мясниця — давнє традиційне свято зустрічі зими з весною, відбуваються гуляння з приготуванням млинців, вареників із сиром

2 Перекажи текст за запитаннями.

- Як називається текст?
- Про що йдеться в тексті?
- Де відбудеться подія?
- Коли відбудеться подія?
- Хто організує подію?
- Коли повідомлено про подію?

3 До якого типу належить текст?

444

1 Пригадай, коли відзначають День захисників і захисниць України. Склади оголошення про конкурс малюнка до цього свята у твоєму класі за зразком.

Оголошення

Зміст	Дата	Місце проведення	Підпис організатора
...

2 Запиши складене оголошення.

3 Які труднощі в тебе виникли під час складання тексту оголошення?

- 1 Прочитай пам'ятку.

Правила написання тексту

Пишу на чистому папері,
розбірливо,
каліграфічно,
охайно
грамотно (без помилок).

- 2 Перевір своє оголошення. Чи дотримався ти правил написання тексту? Виправ помилки.

написати

написання

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай листа, який надійшов на електронну пошту школи для учнів 4-го класу.

Ви читаєте листа учнів 4-го класу. Скоро нас називатимуть випускниками початкової школи. Нас усього шестеро: Володя, Катя, Оля, Максимко, Ілля, Стасик. Ми любимо подорожувати, малювати, танцювати й співати. Наш клас уже побував на екскурсії у Кам'янці-Подільському, Львові, Тернополі.

Наш край називають Медоборами: тут пахучі лікарські трави, смачні гриби і ягоди. Навколо нашої школи ростуть ліси, протікає річка Збруч.

Наша вчителька Ірина Олександрівна називає нас «сонечками». Вона каже, що ми милі, світлі і теплі. Вона наш друг, часто сміється і бешкетує разом із нами.

Учні 4-го класу
НВК «ЗОШ I—II ст. — ДНЗ»,
село Калагарівка
Гусятинського району
Тернопільської області

- 2 Хто написав листа? Де навчаються учні?
- 3 Кому написано листа?
- 4 В якому класі навчаються учні?
- 5 Що повідомляють учні (про себе, про свій клас, свій край, свою вчительку)?
- 6 Як ти думаєш, чому виникла потреба написати такого листа?
- 7 Якою поштою надіслано листа?

Лист — це текст, що має адресата й адресанта.

Адресат — той, хто отримує листа.

Адресант — той, хто пише й надсилає листа.

Структура листа

Зачин:

звертання,
привітання

Основна частина:

розповідь,
запитання

Кінцівка:

прощання,
дата,
підпис

447

- 1 Напиши лист-відповідь учням 4-го класу з села Калагарівка. Користуйся структурою листа.
- 2 Відправ листа на адресу сайту школи.

1 Прочитай листа.

Люба бабúсю Марíно, дóброго дня!

Сьогóдні я вірішив написати Вам листа. Хóчу Вас порáдувати своїми úспíхами.

Навчáюсь я на «відмінно». Багáто читáю, щодня займáюся спóртом. Учóра ми писáли контрóльну роботу з матемáтики. Я написáв на 12 бáлів. Учíтелька менé похвалíла. Пíсля урóків відвídую худóжню шкóлу. Дúже люблúю малювáти, особлíво портрéти людéй.

Бабúсю, я обíцяю, що на канíкули я з мáмою í тáтом приíду в гóсті. Аджé я так хóчу Вас побáчити. Бажáю Вам мiцнóго здорóв'я. Я так Вас люблúю, моя дорогéнька бабúсю.

До побáчення.

Ваш онúк Íгор

2 трáвня 2021 рóку.

2 Проаналíзуй за планом.

План

1. Хто написав листа?
2. Кому написано листа? Як звертається Íгор до бабусi?
3. Що хлопчик повiдомляє в листi?
4. Яку обiцянку дає Íгор?
5. Де написано дату, пiдпис?
6. Чому виникла потреба написати такого листа?
7. Якою поштою надiслано листа?

3 Чи пишеш ти такі листи? Як ти їх вiдправляеш?

1 Напиши листа бабусi (дiдусю). Користуйся структурою листа й запитаннями.

- Як ти звернешся до бабусi (дiдуся)?
- Про що ти будеш їй (йому) розповiдати?

- Про що запитаєш? Що пообіцяєш?
- Що напишеш у кінці листа?

2 Займенники Ви, Вас, Вам пиши з великої букви.

450

1 Прочитай листа.

Як у Вас справи? Як бабуся з дідусем?

Дорогі мої, я доїхала до табору успішно. У перший день пройшов теплий літній дощик. Але ввечері вже була чудова погода. Уранці другого дня пригріло сонечко. Після сніданку ми пішли купатися на море. Водичка була теплою і ніжною. Під вечір повіяв легенький вітерець. Я думаю, що Ви приїдете до мене у вихідні. Любі мої, у мене все гаразд. Не хвилюйтеся! Чекаю від вас листа. Ваша Катеріна.

- 2 Хто адресант? Хто адресат? Поясни свою думку словами з тексту листа.
- 3 Чи всі частини структури є у тексті? Поділи текст на частини. Яка відсутня?
- 4 Доповни лист відсутньою частиною — звертанням.

451

Склади й запиши невеличку замітку до шкільної газети на тему «Випадок на вулиці». Користуйся зразком і опорними словами.

Зразок. *З автобуса вийшла старенька бабуся. Вона неслá важку сумку. Напевне, їхала до онуків.*

Раптом посеред дорóги бабуся впала. Маши́ни зупини́лися. На тротуа́рі стоя́ли Сергі́йко та Наді́йка. Вони́ швидко підбі́гли, підняли́ її. Ді́ти переве́ли бабу́сю че́рез дорóгу, доне́сли її́ важку́ сумку до са́мого буди́нку, де жи́ли ону́ки.

Бабу́ся щі́ро дякувала ді́тям.

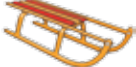
Опорні слова: бабу́ся, ви́хід з автобуса, важка́ сумка́, бабу́ся па́дає, допомо́га бабу́сі, милосе́рдні ді́ти.

1 Розглянь малюнковий текст. Прочитай.

Подарункова ніч

 Олénка і Сашко́ зна́ли, що скóро до них при́де . Вони́ взяли́ і й написáли йому́ .

Поклáли на і лягли́ спáти. Уночі́ золотокрiле прилетiло до й занéсло до небéсної канцеля́рії.

А там iншi   пiдготувáли   для   і віддáли їх . Він перевiрив у своїй , чи були́   чéмні, й поклáв   у золотi . Настáв рáнок.

Вiсоко в нéбi   трусiли , і на зéмлю пáдали .   вiзирнули з , але на подвiр'ї нiкóго не бу́ло.   засумувáли.

— Мóже, поклáв вáшi   на порóзi? — запитáла мáма. І спрáвдi, вони́ були́ там.

— Мáмо, а чому́ приходить, щоб його́ нiхтó не бáчив? — запитáла .

— Тому́ що він не чека́є нагоро́ди та подя́ки за свої́ дóбрi спрáви, — вiдповiлá мáма.

А ти вмiєш робiти добрó тихéнько, як ?

За Вірою Савран

2 Які добрі справи ти робиш тихо?

3 Які подарунки приносить тобі Миколай?

4 Напиши замітку до шкільної газети про свою подарункову ніч.

Відгадки до загадок і ребусів

- С. 7. Соняшник.
- С. 9. Дванадцять. Січень.
- С. 11. ...метро.
- С. 18. Телевізор.
- С. 37. Око бачить далеко, а розум — далі.
- С. 38. Літак. Тролейбус.
- С. 104. Очі. Зуби. Заєць.
- С. 106. Соняшник.
- С. 129. ...мозок.
- С. 135. Картопля.
- С. 141. Ескімо. Вареники.
- С. 148. Весна.
- С. 152. Антоніми.
- С. 156. Сонце.
- С. 161. Дерево. Горіх.
- С. 175. Калина.

ЗМІСТ

Речення

Види речень за метою висловлювання.....	4
Головні і другорядні члени речення.....	10
Поширення речень.....	13
Однорідні члени речення.....	15
Узагальнювальне слово при однорідних членах речення.....	20

Значущі частини слова

Частини мови

Загальне поняття про частини мови	34
Іменник	37
Лексичне значення іменника	37
Рід і число іменників	54
Відмінювання іменників чоловічого роду	60
Чергування приголосних у коренях іменників	76
Змінювання іменників у множині.....	81
Прикметник.....	85
Прикметник як самостійна частина мови.....	85
Рід прикметників.....	88
Відмінювання прикметників.....	93
Творення прикметників на <i>-ський, -зький, -цький</i>	101
Число прикметників	103
Прикметники — синоніми й антоніми	107
Прислівник	110
Числівник.....	121

Займенник	130
Займенник як самостійна частина мови	130
Змінювання займенників за особами і числами ..	131
Змінювання займенників за відмінками і родами.....	133
Дієслово	141
Дієслово як самостійна частина мови	141
Лексичне значення дієслова.....	143
Пряме і переносне значення дієслова	147
Дієслова — синоніми й антоніми	149
Часи дієслова	154
Дієслова на -ся (-сь).....	159

Текст

Будова текстів різних типів	162
Тема і мета тексту. Заголовок.....	168
Особливості змісту і будови тексту-міркування	170
Складання художніх і наукових текстів.....	175
Переказ тексту	179
Написання оголошення, листа	183
Відгадки до загадок і ребусів.....	189

Навчальне видання

Кульбіда Світлана Вікторівна

Українська
МОВА

Підручник
для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 90)

4 клас

Схвалено для використання в освітньому процесі

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Художник *М. Б. Гутман*
Редактор *Н. В. Леонова*
Коректор *А. В. Дрожжина*

Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 15,60. Обл.-вид. арк. 8,80.
Тираж 895 пр. Зам. № .

Державне підприємство «Спеціалізоване видавництво “Либідь”»,
вул. Пушкінська, 32, м. Київ, 01004
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3055 від 12.12.2007

Віддруковано в ПП «Видавництво “Фенікс”»,
вул. Шутова, 136, м. Київ, 03067
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000